

UNIVERZITA PARDUBICE
FILOZOFICKÁ FAKULTA

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

2009

Petr Horák

UNIVERZITA PARDUBICE
FILOZOFICKÁ FAKULTA
KATEDRA HISTORICKÝCH VĚD

VOJENSKÁ KARANTÉNA V PARDUBICÍCH 1914-1918

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

AUTOR PRÁCE: Petr Horák

VEDOUCÍ PRÁCE: doc. PhDr. Tomáš Jiránek, PhD.

2009

PROHLÁŠENÍ

Prohlašuji:

Tuto práci jsem vypracoval samostatně. Veškeré literární prameny a informace, které jsem v práci využil, jsou uvedeny v seznamu použité literatury.

Byl jsem seznámen s tím, že se na moji práci vztahují práva a povinnosti vyplývající ze zákona č. 121/2000 Sb., autorský zákon, zejména se skutečností, že Univerzita Pardubice má právo na uzavření licenční smlouvy o užití této práce jako školního díla podle § 60 odst. 1 autorského zákona, a s tím, že pokud dojde k užití této práce mnou nebo bude poskytnuta licence o užití jinému subjektu, je Univerzita Pardubice oprávněna ode mne požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, které na vytvoření díla vynaložila, a to podle okolností až do jejich skutečné výše.

Souhlasím s prezenčním zpřístupněním své práce v Univerzitní knihovně.

V Pardubicích dne 23. června 2009

Petr Horák

ANOTACE

Ve své práci se zabývám historií největší válečné nemocnice v Evropě v období první světové války s kapacitou 10 000 lůžek, která se nacházela v Pardubicích. Nemocnice byla jednoduché konstrukce, avšak na svou dobu byla vybavena velmi moderně. Klíčovou otázkou mé práce bylo soužití a vzájemné ovlivňování nemocnice a města. Na periferii Pardubic tehdy vzniklo de facto další město. Pardubice měly v dané době okolo 20 000 obyvatel a v barákové nemocnici mohlo přebývat 13 000 – 14 000 osob. V souvislosti se soužitím tohoto komplexu s městem vyvstala řada komplikací, zejména pak v oblasti zásobování.

KLÍČOVÁ SLOVA:

první světová válka, vojenské zdravotnictví, válečná nemocnice, karanténa, Pardubice

TITLE

The military quarantine in Pardubice 1914-1918.

ANNOTATION

I concerned in my thesis with the history of the largest European military quarantine in Pardubice in the years of the First World War. This quarantine had 10 000 sick-beds. The quarantine had simple construction, however, was well-appointed in modern way. The key-questions of my thesis were co-existence and interference between quarantine and the city. Finally, in the outskirts of Pardubice had risen new city. Pardubice had near 20 000 citizens and the quarantine can reach 13 000 – 14 000 persons. In connection with co-existence of this yard with the city, there grown many ravel, especially in material supply.

KEY WORDS:

the First World War, military healthcare, military hospital, quarantine, Pardubice

OBSAH

1. Úvod ...1
  - 1.1. Přehled literatury a tisku ...3
2. První světová válka ...8
3. Vojenské zdravotnictví v habsburské monarchii ...12
  - 3.1. Vývoj vojenské zdravotní péče v 19. století v habsburské monarchii ...12
  - 3.2. Když došlo ke zranění na bojišti ...17
  - 3.3. Péče o raněné a nemocné ...20
4. C. a k. válečná nemocnice v Pardubicích ...22
  - 4.1. Vznik železniční trati v Pardubicích a její vliv na rozvoj města ...22
  - 4.2. Lokace nemocnice v Pardubicích ...25
  - 4.3. Otázka pojmenování nemocnice ...27
  - 4.4. Popis C. a k. válečné nemocnice ...28
    - 4.4.1 Provozní budovy ...32
    - 4.4.2 Zaměstnanecké budovy ...34
    - 4.4.3. Ostatní budovy ...35
5. Informace z tisku, které se vztahují k válečné nemocnici ...37
  - 5.1. C. a k. válečná nemocnice ...38
  - 5.2. Další zdravotní zařízení v Pardubicích ...53
    - 5.2.1. Rezervní nemocnice ...53
    - 5.2.2. Okresní nemocnice ...58
  - 5.3. Obavy z infekčních nemocí ...59
    - 5.3.1 Krematorium ...63
  - 5.4. Zásobování ...67
6. Ze života v nemocnici ...82
  - 6.1. Lékaři a simulantství ...82
  - 6.2. Ošetřovatelky ...84
  - 6.3. Pacienti ...89
    - 6.3.1. Den za války v Pardubicích ...89
    - 6.3.2. Turci v Pardubicích ...91
  - 6.4. Úředníci ...93
  - 6.5. Kuchařky ...97
  - 6.6. Konec války v Pardubicích ...101

7. Závěr ...102
8. Soupis pramenů a literatury ...104
9. Seznam příloh ...107
10. Resumé ...109

1. ÚVOD

Ve své bakalářské práci jsem se pokusil přiblížit podobu a fungování největší vojenské nemocnice v rakousko-uherské monarchii během první světové války. Tato pardubická nemocnice byla ve své době největší vojenskou nemocnicí v Evropě.¹ Mou snahou bylo přiblížit zejména život v ní a její vliv na chod Pardubic. Dále jsem shrnul její přínos pro město, ale také možné komplikace. Analyzoval jsem také proč se ve městě nedochovala nějaká významnější památka, a to i přesto že kdysi tato stavba zabírala obrovské území města.

Díky této nemocnici měli obyvatelé města jedinečnou možnost vidět na vlastní oči, jak je říše, ve které žili, mnohonárodnostní. Do barákové nemocnice² byli k ošetření svážení ranění z různých front první světové války. Dostali se sem například i v té době „exotičtí“ příslušníci turecké armády.

V první kapitole jsem se zaměřil na průběh první světové války (1914-1918) a na situaci na bojištích. Ta měla přirozeně významný vliv na dění v barákové nemocnici v Pardubicích.

Ve druhé kapitole jsem se věnoval zejména otázce vojenského zdravotnictví v Rakousku-Uhersku. Bohužel, toto téma je v Čechách zatím spíše opomíjené a málo probádané. Což je i jeden z hlavních důvodů zpracování mé práce.

Samotné vojenské nemocnici v Pardubicích jsem se věnoval ve třetí kapitole. Hlavními otázkami byly tyto: Jak byla zbudována? Jak vypadala? Jaké bylo její vybavení? Proč byly vybrány právě Pardubice?

Zprávy nalezené v tisku budu prezentovat v čtvrté kapitole. Pokusil jsem se zde podchytit vztah města s vojenskou nemocnicí. Klíčovými problémy byly především strach obyvatel z infekčních nemocí a také potíže v zásobování Pardubic. Počáteční neutrální postoj obyvatel města se začal postupně obracet v negativní. Novinové články dokumentují nejčastější obavy a problémy obyvatel žijících mimo válečnou frontu a reálný obraz jejich kontaktu se zprávami z válečných polí.

V poslední kapitole jsem se pokusil zachytit, jak se v karanténě žilo. Vycházel jsem ze soudobých vzpomínek na karanténu. Zajímal jsem se o nemocniční službu dcery pozdějšího prvního československého prezidenta Alice G. Masarykové. Pokusil jsem se

---

¹) PAROULEK, Josef. *Barákové město C. a k. válečné nemocnice v Pardubicích*. Pardubice, 1917. s. 3.

²) K otázce pojmenování této nemocnice: Ve své práci budu nejčastěji používat označení válečná nemocnice. Používat budu i ostatních názvů (baráková nemocnice, barákové město, dřevěné město, karanténa, vojenská nemocnice) ale vždy budu mít na mysli C. a k. válečnou nemocnici v Pardubicích, což je asi nejpřesnější název. Jiné druhy nemocnic budou jasně odlišeny, aby nedošlo k záměně.

zpracovat i problematiku rozmanitých způsobů, kterými se vojáci snažili prodloužit si svůj pobyt v nemocnicích, aby se vyhnuli opětovnému nasazení na frontě.

1.1. PŘEHLED LITERATURY A TISKU

Ač je to s podivem, není do dnešní doby tak rozsáhlá a ve své době strategicky důležitá stavba C. a k. vojenské nemocnice příliš známa.

Jedním z hlavních důvodů může být, že se jednalo o účelovou stavbu s krátkou životností, proto se z ní takřka nic nedochovalo. Prostor na dnešní Dukle, ve kterém se nemocnice nalézala, byl zcela zahlcen pozdější výstavbou. Důležitým důvodem slabého povědomí o nemocnici je především nedostatek historické i recentní literatury. Pardubicím celkově zcela chybí novější publikace týkající se první světové války a 20. století všeobecně. Pro historii Pardubic máme dvě základní díla. Rosůlkova³ publikace začala být vydávána ještě před první světovou válkou. Vydávání tohoto díla provázela řada problému, proto bylo vydáváno tak dlouho. Jak tomu bývá u podobných kompilací, F. K. Rosůlek nepsal vše sám, ale celou věc edičně zaštiťoval. Dílo mělo na dvě stovky spolupracovníků Naopak Sakařova⁴ práce je již poválečná, ale to je doba z pohledu historie s příliš krátkým odstupem od války a ta v ní není tedy významně podchycená. Oba dva zmiňovaní autoři působili ve městě jako učitelé. Poslední odborná práce editovaná a vedená ředitelem východočeského muzea F. Šebkem,⁵ je dovedena v prvním díle do třicetileté války a od 90. let 20. století čeká na své pokračování. F. Šebek v roce 2000 vydal publikaci, která se populární formou na fotografiích snaží ukázat život v Pardubicích kolem roku 1900.⁶ Další spíše populárně-naučnou publikací, která tentokrát přesahuje i období první světové války, je *Kniha o městě Pardubice*.⁷

Není zde tedy žádná rozsáhlejší odborná monografie věnující se dění v Pardubicích za posledních 100 let. Co se týče zpráv o vojenské nemocnici, tak o ty se nejvíce zasluhuje sdružení Klubu přátel Pardubicka. To vydalo několik zpráv ve svých publikacích, které nedávno shrnul J. Řeháček do sešitu AB – Zet Pardubicka, který také vydává tento klub.⁸ Jsou v něm jednak již starší publikované zprávy, ale autor je obohatil i o svůj text, který evidentně načerpal zejména z děl bývalého starosty města F. Váchy⁹ a stavitele nemocnice J. Paroulka¹⁰. Toto dílo však postrádá poznámkový aparát. Řada pasáží je přitom evidentně citována z výše jmenovaných děl. Klub přátel Pardubicka pomohl také

---

³) ROSŮLEK, František Karel. *Pardubicko, Holičsko, Přeloučsko I.-III.* Pardubice, 1903-1926.

⁴) SAKAŘ, Josef, *Dějiny Pardubic nad Labem I.-IV.* Pardubice, 1920-1935.

⁵) ŠEBEK, František a kol. *Dějiny Pardubic I. díl.* Pardubice 1990. ISBN 80-900069-1-4.

⁶) ŠEBEK, František. *Stoleté ohlédnutí: Život Pardubic kolem roku 1990.* Pardubice, 2000. ISBN 80-85211-09-2.

⁷) BRONCOVÁ, Dagmar, *Kniha o městě Pardubice.* Praha, 1999. ISBN 80-86098-12-5.

⁸) ŘEHÁČEK, Jan. *Válečná nemocnice Karanténa. AB – Zet Pardubicka.* 2007, č. 42.

⁹) VÁCHA, František. *Pardubice za světové války.* Pardubice, 1937.

¹⁰) PAROULEK, Josef. *Barákové město C. a k. válečné nemocnice v Pardubicích.* Pardubice, 1917.

vydat v rámci projektu AB – Zet Pardubicka část deníku A. G. Masarykové, která v karanténě působila krátce v roce 1915.¹¹ Váchovo a Paroulkovo dílo je pro studium tématu c. a k. vojenské nemocnice stěžejní. Váchova publikace sice vyšla až v roce 1937, ale plán zachytit válečný stav v Pardubicích se zrodil záhy po vypuknutí války. Publikace je rozčleněna do několika kapitol, z nichž jedna je zaměřena přímo na vojenskou nemocnici. Tato kapitola vychází z Paroulkovy práce. Architekt a stavitel barákového města J. Paroulek ve své publikaci zase popisuje funkci a podobu jednotlivých budov a zařízení a doplňuje je i fotografickými vyobrazeními.

Pro historii Pardubic se dají využít různé adresáře, které mají spíše komerční účel. Jedná se o práce F. K. Potěšila¹² a S. Vinaře.¹³ Dá se říci, že informace se vesměs podobají. Historik K. Vítek inicioval vznik kolektivní publikace oslavující 600 let existence města. Informace jsou opět velice podobné jako u Potěšila.¹⁴ Vinař ještě sesbíral vzpomínky pamětníků na pardubickou vojenskou nemocnici v krátké publikaci *Pardubicko revolucionářské a partyzánské*.¹⁵

Pro vývoj a průběh války budu vycházet z Nedorostovi¹⁶ trilogie *Češi v 1. světové válce* a z práce I. Šedivého.¹⁷ Obě publikace se válku snaží vnímat a pohlížet na ni z českého pohledu. Nedorostův první díl byl věnován době před vypuknutím války a bezprostředně po jejím zahájení. Další dva díly zaměřil autor na průběh války na jednotlivých frontách. I. Šedivý se více věnuje stavu doma v zázemí a chodu civilního života, ale věnuje se i průběhu války samotné. Pro vývoj válečného zdravotnictví jsem využil příspěvku T. Jiráňka ve sborníku *Teatrum historiae*, který čerpal z rozsáhlého díla rakouských historiků *Die Habsburgermonarchie 1848-1918*, vojenských listů a memoárů.¹⁸ Použil jsem i vzpomínek pardubického nakladatele O. Kypra na válku a zejména pak část o jeho zranění a převozu do Pardubic.¹⁹ Pro obecné dějiny lékařství, které se první světové války dotýkají minimálně,

---

¹¹) KOTYK, Jiří. *Pardubická karanténa (Pardubický deník Alice Masarykové)*. AB – Zet Pardubicka. 2001, č. 17.

¹²) POTĚŠIL, František Karel. *Z kroniky města Pardubic a stručný průvodce místopisný*. Pardubice, 1902; POTĚŠIL, František – KORBEL, Karel – Hajn, Alois. *Pardubice*. Pardubice, 1927.

¹³) VINAŘ, Stanislav. *Pardubice staré a moderní*. Pardubice, 1941.

¹⁴) VÍTEK, Karel. *Pardubice 1340-1940*. Pardubice, 1940.

¹⁵) VINAŘ, Stanislav. *Pardubicko revolucionářské a partyzánské*. Pardubice, 1936

¹⁶) NEDOROST, Libor. *Češi v 1. světové válce 1. díl – Mým národům*. Praha, 2006. ISBN 80-7277-321-6;

NEDOROST, Libor. *Češi v 1. světové válce 2. díl – Na frontách velké války*. Praha, 2007. ISBN 80-7277-322-4;

NEDOROST, Libor. *Češi v 1. světové válce 3. díl – Do hořkého konce*. Praha, 2007. ISBN 978-80-7277-327-5.

¹⁷) ŠEDIVÝ, Ivan. *Češi, české země a velká válka*. Praha, 2003. ISBN 80-7106-274-X.

¹⁸) JIRÁNEK, Tomáš. *Zdravotní poměry a zdravotní péče v armádě habsburské monarchie v dlouhém 19. století*. In: *Teatrum historiae 2*. Pardubice, 2007. s. 335-353. ISBN 978-80-7395-027-9.

¹⁹) KYPR, Ondřej. *Na vojně v Karpatech Haličí*. Pardubice, 1917.

jsem využil kolektivní práce *Dějiny lékařství v českých zemích*.²⁰ Pro historii vzniku některých lékařských metod, jejichž využívání ovlivnilo první světovou válku, jsem využil práci Brita P. Johnsona.²¹ Informace o počátcích spalování ostatků zemřelých v Čechách jsem čerpal z článku M. Lenderové.²²

Hlavní zdroj informací své doby – tisk byl válkou zasažen do značné míry. Z počátku ne materiálně, jak by se asi mohlo zdát, ale hlavním nepřítelem byla tehdejší cenzura tisku. Tu řídil Válečný dohlédací úřad. Nad válečnými zprávami dohlížel Válečný tiskový stan. Cenzuru tisku zajišťovali ve spolupráci státní návladní, policejní ředitelé, policejní komisaři nebo další orgány státní správy. Zahraniční noviny byly úplně zakázány. Cenzura postihla jak německy psaný, tak český tisk. Převažovaly však zásahy proti českému (patrně proto, že německý tisk s válkou souhlasil více, než ten český). V Čechách měly být noviny od 3. srpna 1914 předkládány tři hodiny před vydáním ke kontrole. Směrnice z listopadu 1914 cenzorům nařizovala podporovat patriotického ducha tisku a potlačovat stranicopolitické, nacionální a sociální rozepře. Některé informace se do novin neměly dostat vůbec. Jednalo se o válečné neúspěchy, problémy v hospodářství, špatné zásobování, národnostní polemiky a podobně. Státní zásahy do obsahu novin vedly k tomu, že noviny začaly reprodukovat události, a ne je komentovat.²³ Jak uvedu níže, byla však tato témata v pozdějších letech války prolomena. Konkrétně na Pardubicku se jako první začala objevovat nespokojenost se zásobováním obyvatelstva.

Došlo k zákazu vydávání některých novin. *Neodvislé listy*, které vycházely od roku 1895, byly zakázány ministerským nařízením ze dne 24. srpna 1915. Stejně dopadl *Východočeský obzor*, sociálně demokratický list pro východní Čechy vydávaný od roku 1907, který byl zakázán již 26. září 1914. Podobně později skončil *Obzor českého východu*, *Český list*, *Východočeské noviny*. Zdůvodnění znělo vždy stejně – „nepřípustný způsob psaní“. Jiná situace nastala v socialistickém listu *Naše právo*, který zanikl, protože jeho pracovníci nastoupili na vojnu. *Osvěta lidu*, noviny české strany pokrokové, vycházející od roku 1896 a vydávané a řízené Aloisem Hajnem, byly zakázány 13. srpna 1916. Jediným nezakázaným regionálním periodikem nakonec zůstaly *Samostatné směry* s podtitulem neodvislý list zájmů kulturních, sociálních a politických. Vydávala ho Antonína Štěpánková a řídil ho Ladislav

---

²⁰) SVOBODNÝ, Petr – HLAVÁČKOVÁ, Ludmila. *Dějiny lékařství v českých zemích*. Praha, 2004. ISBN 80-7254-424-1.

²¹) JOHNSON, Paul. *Zrození moderní doby*. Praha, 1998. ISBN 80-200-0694-X.

²²) LENDEROVÁ, Milena. *S pietou popel shrnouce... aneb kremace v Čechách*. Dějiny a současnost. 2001, roč. 23, č. 1, s. 23-27. ISSN 0418-5129.

²³) ŠEDIVÝ, Ivan. *Češi, české země a velká válka*. Praha 2003. s. 50-51.

Štěpánek, který v průběhu války dne 3. června 1918 zemřel, a řízení listu přešlo pouze na jeho ženu.²⁴ Jako hlavní spolupracovník byl uváděn Dr. Justuj. Na počátku války to vypadalo, že se *Osvěta lidu*, *Neodvislé listy* a *Východočeský obzor* spojí v jeden. Nakonec z toho plánu však sešlo. Docházelo tedy k postupnému útlumu místních týdeníků, ze kterých nakonec zbyl jeden jediný.²⁵

Rušení se odůvodňovalo nejen nevhodnými názory. V pozdějších letech války mohl být důvodem zániku listu nedostatek papíru. Válečný čas nutil využívat noviny nejen ke čtení. Po přečtení se daly ještě zužitkovat. Například v roce 1915 se v novinách objevila výzva úřadu pro válečnou péči, aby lidé přinášeli starý papír, který měl být použit jako vycpávky do slamníků, na kterých byli uloženi ranění a nemocní.²⁶ Pardubický tisk se zajímal i o situaci v okolních zemích a přinesl kupříkladu tuto zprávu: „v Německu přestalo vycházet 1 100 časopisů, v Rakousku pak 920“.²⁷ Ty, co přetrvaly, musely zdražovat předplatné, neboť ceny papíru se rychle zvyšovaly. Odborné časopisy začaly vycházet v delších lhůtách.²⁸ Ironicky působí zpráva z roku 1918 o nedostatku papíru. V Německu se přešlo na tisknutí menších potravinových lístků na maso. V Čechách by se prý ušetřilo mnohem víc, kdyby se od tisku lístků ustoupilo zcela, neboť na ně lidé stejně nic nedostali.²⁹

Struktura mnou zkoumaných týdeníků je velice podobná. Někdy se výrazně podobal i obsah článků. Na prvních stránkách nás *Samostatné směry* informovaly o často zkráceném postupu na bojištích, což bylo součástí státní propagandy. Dále pak následovala část označená jako běžné zprávy, které zpravidla bývaly zahájeny úmrtími, povýšeními, vyznamenáními a jinými podobnými osobními zprávami. Byly zde rovněž informace ze schůzí městské a okresní rady, různé výroční zprávy, zprávy z kultury a podobně. Tedy vesměs zprávy ohledně dění ve městě a okolí. Právě v těchto běžných zprávách se však nacházely mnou hledané zmínky o vojenské nemocnici. Noviny pak uzavíraly články z Chrudimi či jiných okolních měst. Poslední strana byla věnována reklamě a oznámením. Směry byly listem apolitickým, a díky tomu jako jediné ve městě vycházely po celou dobu války. Později z tohoto listu čerpal informace kronikář města F. K. Rosůlek.³⁰

Největší otázkou je, do jaké míry byly informace v novinách pravdivé a do jaké míry je formovala státní propaganda. Stát měl obrovský vliv a preventivní čistka periodik

²⁴) *Samostatné směry*. 16. červen 1918, roč. 18, č. 29, s. 1.

²⁵) VÁCHA, František. *Pardubice za světové války*. Pardubice, 1937. s. 65-67.

²⁶) *Samostatné směry*. 10. říjen 1915, roč. 15, č. 44, s. 3.

²⁷) *Osvěta lidu*. 20. listopad 1915, roč. 20, č. 47, s. 3.

²⁸) *Osvěta lidu*. 20. listopad 1915, roč. 20, č. 47, s. 3.

²⁹) *Samostatné směry*. 13. leden 1918, roč. 18, č. 8, s. 1.

³⁰) VÁCHA, František. *Pardubice za světové války*. Pardubice, 1937. s. 172.

v počátcích války zajistila klid do budoucna. Nikoliv napořád. S porážkami totiž klesala síla dohledu uvnitř říše a v novinách se začaly objevovat protirakousky zaměřené články. V posledních letech války docházelo k uvolňování nálady. Z Váchovy publikace, vzniklé s poměrně značným odstupem od války v roce 1937 (práce na ní byla zahájena už v roce 1915), je cítit negativní postoj k Rakousko-uherské monarchii. Je to vidět i v kapitole věnované pardubické žurnalistice. Došlo k radikálnímu utlumení tiskovin, což je přičítáno zejména rakouské válečné cenzuře. V závěru je se sarkasmem uvedeno, že jediným pravidelným a nikdy nezakázaným zdrojem informací byl úřední věstník C. a k. okresního hejtmanství. Obyvatelé bezpochyby negativně přijímali rušení novin. Dnes bychom možná mohli namítnout, zda bylo vůbec nutné mít tolik periodik, když se sobě často podobala. V tehdejší době to však lidé brali jako krok postihující danou národnost v monarchii.

2. PRVNÍ SVĚTOVÁ VÁLKA

Záminkou pro vypuknutí války se stal atentát na habsburského následníka rakousko-uherského trůnu Františka Ferdinanda d'Este 28. června 1914 v Sarajevu, metropoli Bosny a Hercegoviny. Útok byl motivován srbským nacionalismem. Rakousko-Uhersko žádalo potrestání tohoto skutku a 23. července 1914 poslalo srbské vládě ultimátum, které by znamenalo podřízení se Rakousku-Uhersku. Monarchie se cítila být silná a byla ochotná vstoupit do konfliktu. Pomoc jí přislíbilo Německo, které za tím ale sledovalo především své zjištěné cíle. Rozpoutanou válkou se chtělo Německo zbavit svých soupeřů, jejichž vliv výrazně sílil.¹ Vzhledem k tomu, že z pohledu Srbska byly požadavky zcela nepřijatelné, tak Rakousko-Uhersko vyhlásilo Srbsku 28. července 1914 válku, která se rozšířila po celém starém kontinentě. Celkem se do ní zapojilo celosvětově 34 států z tehdejších 54. Itálie se na stranu svých spojenců z Trojspolku nepřidala a pouze vyčkávala, jak se situace vyvine. Jako důvod uváděla nesplnění podmínek o napadení Rakouska-Uherska.

Srbsko podpořilo carské Rusko, které od 30. července 1914 a začalo mobilizovat. Do války se záhy zapojily i spojenci Ruska z Trojdhody, tedy Anglie a Francie. Na stranu Rakouska-Uherska a Německa se v listopadu 1914 přidalo Turecko a Bulharsko. Zpočátku války měly převahu ústřední mocnosti. Jedním z hlavních důvodů bylo, že Rusko nedokázalo rychle mobilizovat.

Na západě mělo Německo dlouholetý plán bleskové války, který by uchvátil Francii. Poté by své síly Německo vrhlo proti Rusku, a to především díky již zmiňované pomalé mobilizaci. Taktikou bleskové války byla rychlost. Tak se mělo hypoteticky zamezit válčení na dvou frontách zároveň. Útok na Francii byl zahájen v srpnu 1914 přes Belgii. Německá armáda zpočátku skutečně rychle postupovala. Vstup do neutrální Belgie přiměl Velkou Británii vyhlásit válku Německu. Plán bleskové války nakonec ztroskotl a Německo bylo zastaveno na řece Marně. Z bleskové války se tak stala válka zákopová. Bojovalo se na poměrně malém území a frontová linie se během celé války takřka neměnila.

Rakousko-Uhersko vypovědělo válu Rusku 6. srpna 1914. Na srbskou stranu se o den později přidala Černá Hora a do týdne se Rakousko-Uhersku postavila Velká Británie s Francií. Do konce roku 1914 provedla habsburská armáda tři pokusy o útok na Srby, ale pokaždé neúspěšně. Rakousko-Uhersko boj na této frontě vysilovalo a utrpělo tu těžké ztráty.

---

¹) NEDOROST, Libor. *Češi v 1. světové válce, 1. díl – Mým národům*. Praha, 2006. ISBN 80-7277-321-6. s. 41-42.

Opak byl pravdou a Srbům se koncem prosince podařilo probít až na území mnohonárodnostní monarchie.

Na východní frontě mělo Německo i Rakousko-Uhersko společnou hranici s Ruskem, a tak zde válčily pospolu. Německý plán bleskové války zde dostal další ránu, když Rusko dokázalo zmobilizovat své síly rychleji, než se čekalo. Od listopadu 1914 pronikali Rusové do oblasti Haliče, kterou obsadili, a vnitrozemí Rakouska začali zaplavovat běženci, kterých bylo tolik, že se pro ně musela zbudovat provizorní obydlí. Lidé ve vnitrozemí tak měli možnost poprvé na vlastní oči pocítit krutosti války.

Rusku se dařil i postup ve Východním Prusku, avšak Německu se v kritické situaci koncem srpna 1914 podařilo Rusy zastavit v bitvě u Tannenbergu a vytlačit je zpět.

V roce 1915 došlo k otevření další fronty na hranicích mezi Rakousko-Uherskem a Itálií. Ta se rozhodla vstoupit do války až v květnu 1915 na straně Dohody. Stejně jako na západní frontě, i zde docházelo k minimálnímu posunu a bojovalo se na malém prostoru. Boj však probíhal hlavně v horách (Alpách).

Na jaře 1915 došlo ve spolupráci Rakouska-Uherska a Německa k úspěšné ofenzivě na východní frontě a ústřední mocnosti se tak probojovaly až na ruské území. Rakousko-uherská armáda zde však utrpěla těžké ztráty a Německo jí muselo značně vypomáhat. V červenci byla získána zpět Halič po úspěšném prolomení linie u Gorlice a Taranova a koncem roku 1915 se linie ustálila několik desítek kilometrů před Minskem.

Na jižní frontě se během roku 1915 podařilo Ústředním mocnostem obsadit celé Srbsko a v lednu 1916 i jeho balkánského spojence – Černou Horu. K dobývání Srbska se v září připojili Bulhaři, kteří se přidali na stranu ústředních mocností (Německo, Rakousko-Uhersko a Turecko). Došlo tak k přímému územnímu propojení Turecka se spojenci. Francii a Velkou Británií to znepokojovalo, a tak se pokusily o protúder, konkrétně o dobítí dardanelské úžiny, přes kterou by bylo možné zásobovat Rusko. Tzv. Gallipolská operace se však nezdařila a v lednu 1916 byla ukončena.

V roce 1916 se nejvýznamnější boje odehrály na západní frontě, kde proti sobě stály nejsilnější státy války. Ztráty na životech byly na svou dobu obrovské. Přitom se frontová linie skoro nezměnila. Od února do konce roku 1916 se bojovalo u Verdunu. Němci chtěli nechat vykrvácet francouzskou armádu a rozhodnout válku. Přes všechna očekávání jejich plán nevyšel. Během těchto bojů zahájily dohodové státy dvě protiofenzívy. Na západě se anglofrancouzská vojska střetla s nepřítelem v bitvě na řece Sommě, která se do dějin války zapsala jako nejkrvavější. Tato bitva nepřinesla úspěch ani za cenu více než miliónu zmařených životů. Tento útok byl navíc podpořen tzv. Brusilovovou ofenzivou na východní

frontě, která měla za cíl rozptýlit německé síly. Ta již byla úspěšná a Rusko postoupilo o 150 km vpřed a opět se dostalo do západní části Haliče, kde obsadilo Bukovinu. Svou krátkou epizodu ve válce si během ní odbylo Rumunsko, které vstoupilo do války v srpnu 1916 a podpořilo Rusko v Brusilovově ofenzivě. Podařilo se jim vniknout do Sedmihradska, ale záhy byli rakousko-uherským a německým vojskem vytlačeni. Jejich armáda byla slabá a Německu s Bulharskem se podařilo Rumuny vyšachovat z války již v prosinci 1916.

Začátkem roku 1917 se tedy Ústřední mocnosti probjovaly na nepřátelské území a v tomto ohledu měly na víc, než jejich nepřítel. Jenže tento úspěch je značně vyčerpal a neměly síly na to válku rozhodnout. Proto byl přednesen návrh na mír, ale podmínky byly pro Dohodu nepřijatelné. Německo se tak začalo snažit o prolomení námořní blokády a přistoupilo k neomezené ponorkové válce, což mělo za výsledek zhoršení vztahů se Spojenými státy americkými. Ty tak 2. dubna 1917 vstoupily do války. Rakousko-Uhersko se o něco později pokusilo uzavřít separátní mír, ale ani tento pokus nevyšel.

Nečekaná situace se odehrála v Rusku. Při první revoluci byl svržen car. Druhá revoluce vedla k bolševizaci. Nové vedení státu nemělo zájem na pokračování ve válce a byl vydán dekret o míru. Což byl návrh, který měl vést k uzavření míru bez anexí a kontribucí. Devastační válka by tak byla zbytečná. Jednání se protáhla a Německo tlačilo na Rusy dalším postupem na jejich území. Při ohrožení Petrohradu byli bolševici donuceni uzavřít mír za jakýchkoliv podmínek. Dne 3. března 1918 byl uzavřen mezi ústředními mocnostmi a Ruskem Brestlitevský mír, ve kterém si Německo zajistilo územní zisky na úkor Ruska. Východní fronta tak byla definitivně uzavřena.

Na italské frontě se rakouskouhersko-německým silám podařilo prorazit až k řece Piavě. Tato fronta byla ještě později posílena rakousko-uherskou armádou z východní fronty po odstoupení Ruska z války. Německo se zaměřilo na západní frontu. Na Balkáně došlo k obnovení fronty, poté co se na stranu Dohody přidalo koncem června 1917 Řecko.

Ústřední mocnosti byly válkou natolik vyčerpané, že přesun vojsk z východu a posílení ostatních front jim rozhodnou sílu nedodal. Na jaře 1918 Německo zahájilo jarní Ludendorffovu ofenzívu, která měla vést k prolomení západní fronty, ale opět bez úspěchu. Rozhodující ránu se nakonec podařilo zasadit druhé straně. V srpnu 1918 dohodové síly prolomily německou linii a postupovaly.

Bulharsko a Turecko požádalo o mír v září resp. říjnu 1918. Rakousku-Uhersku se nevydařila ofenzíva na řece Piavě. Byli to Italové, kteří nakonec provedli rozhodující útok 24. října 1918. To se začaly psát poslední dny rakousko-uherské monarchie. Příměří bylo podepsáno 3. listopadu 1918.

Nejen pod tlakem těchto událostí, ale i z důvodu celkového vyčerpání podepsalo Německo 11. listopadu 1918 příměří, čímž byla definitivně ukončena první světová válka.

3. VOJENSKÉ ZDRAVOTNICTVÍ V HABSBUŘSKÉ MONARCHII

3.1. VÝVOJ VOJENSKÉ ZDRAVOTNÍ PÉČE V 19. STOLETÍ V HABSBUŘSKÉ MONARCHII

Industrializace a modernizace 19. století zasáhla všechna odvětví lidské činnosti. Zdravotnictví nezůstalo stranou. Výzkumy a experimenty daly za vznik novým metodám, které vytvořily základ pro možnost přežití dnešní celosvětové populace čítající již přes 6,5 miliardy lidí. Ani vojenské zdravotnictví nezůstalo beze změn. Zlepšovala a zrychlovala se péče o zraněné, které měla za cíl umožnit přežití co nejvíce lidem. Nezlepšovala se však bohužel jen zdravotní péče, ale zdokonalovaly se i zbraně, které tak působily kontraproduktivně. Celé 19. století a konečně i první polovina 20. století jsou protkána řadou konfliktů a válek, které uspíšily vývoj vojenského zdravotnictví a zlepšily jej. Zlepšení zdravotní péče, která skutečně zdokonalila péči o raněné a nemocné z bojiště, se začala zapojovat do systému od revolučního roku 1848. Habsburská vojenská správa využila především zkušeností z válek v roce 1859 v dnešní Itálii, 1864 v Dánsku, 1866 na českém území a 1878 na Balkáně v Bosně a Hercegovině. Ty jak jsem již výše uvedl, ovlivnily vojenské zdravotnictví a vedly ke zlepšení zdravotního systému v první světové válce.¹

Medicína prošla bouřlivým vývojem. Základním zlomem byl moment, kdy lékaři přestali být pouze diagnostiky a začali pacienty léčit i za pomoci radikálních invazivních metod, jako jsou operace, které do té doby prováděli ranhojiči (lékaři s nižším vzděláním). Důležitým bodem pro vojenské zdravotnictví byly bezesporu napoleonské války. Masové bitvy zanechávaly na bojištích obrovské počty raněných, kteří umírali v mnoha případech v důsledku pozdního ošetření. Až v roce 1809 byly teprve konstituovány pomocné zdravotnické síly v rakouské armádě, které poskytovaly první pomoc a transport na bojišti. Pomocnou službu často zajišťovali váleční invalidé. V době míru tyto síly působily v nemocnicích.² Do té doby záleželo pouze na jedinci, zda dokáže přežít. Buď měl štěstí a mohl se pohybovat, nebo mu pomohli spolubojovníci. Jinak ho čekalo dlouhé vyčkávání, než boje ustanou a někdo ho najde nebo až na něj přijde řada či zemře. Přitom při záchraně

---

¹) JIRÁNEK, Tomáš. *Zdravotní poměry a zdravotní péče v armádě habsburské monarchie v dlouhém 19. století*, s. 336 a 341.

²) JIRÁNEK, Tomáš. *Zdravotní poměry a zdravotní péče v armádě habsburské monarchie v dlouhém 19. století*, s. 340.

lidského života hraje čas významnou roli. Zlepšení zdravotní péče ve válce nebylo jednoduché a neproběhlo rychle. Ranhojiči, kteří se v 18. století starali o vojáky, neměli tak vysokou úroveň vzdělání, jaká byla vyžadována později. V roce 1780 vznikla na popud Josefa II. Josefova lékařsko-chirurgická akademie v Gumpendorfu. V roce 1792 dosáhla stejného významu jako lékařská fakulta vídeňské univerzity. Tento institut byl zrušen v roce 1874 s předpokladem, že vojenští lékaři se budou rekrutovat z civilních lékařských fakult. Služba v armádě ale nebyla pro absolventy těchto škol příliš lákavá.³ Armáda se začala potýkat s nedostatkem lékařského personálu. Na počátku 90. let 19. století nebylo obsazeno 59 míst nadlékařů z vyčleněných 243. Vojenská správa se snažila nalákat lékaře udělováním stipendií, ale ani to nepřilákalo dostatek lidí. Služba v armádě nebyla patrně pro lékaře dost prestižní. Při vypuknutí konfliktu měli vypomocet lékaři ze zálohy.⁴

V roce 1850 vznikl v rakouské armádě odborný a stálý zdravotnický sbor. Vliv na jeho založení měla válečná léta 1848-1849. Lidé v armádě si začali uvědomovat, jak důležité je rychlé zapojení zdravotní péče do války. Pokud by se zdravotní personál měl rekrutovat ze záloh, trvalo by to příliš dlouho. Stále platilo a platí: čím rychlejší je ošetření, tím je šance na přežití a uzdravení větší. Úkolem příslušníků sboru byla péče přímo na bojišti. Zajišťovali transport, službu v obvazistích, nemocniční péči a také pohřbívání zemřelých. V míru se část zdravotníků cvičila ve vojenských nemocnicích.⁵ Infekce se šířily i v době míru v kasárnách. V nemocnicích tak neleželi jen zranění, ale i nemocní. V kasárnách byly nehygienické podmínky. Budovy byly nevětrané a neměly žádné umývárny. Vojáci měli nedostatek oblečení. Úklid sice probíhal, avšak tak špatným způsobem, že situaci spíše zhoršoval. Od 70. let 19. století začala vojenská správa monarchie uveřejňovat zprávy o zdravotním stavu vojska.⁶

Jak na tom byla rakousko-uherská armáda s úmrtností v kasárnách v 80. letech 19. století v porovnání s okolními velmocemi? V Prusku umíralo 0,57%, ve Velké Británii 0,84%, ve Francii 0,92% a v Rakousko-Uhersku 1,12%, tedy největší procento vojska. To nasvědčuje tomu, že s péčí v monarchii nebylo něco v pořádku.⁷ Onemocnění pro vojáka

---

³) JIRÁNEK, Tomáš. *Zdravotní poměry a zdravotní péče v armádě habsburské monarchie v dlouhém 19. století*, s. 336.

⁴) JIRÁNEK, Tomáš. *Zdravotní poměry a zdravotní péče v armádě habsburské monarchie v dlouhém 19. století*, s. 346.

⁵) JIRÁNEK, Tomáš. *Zdravotní poměry a zdravotní péče v armádě habsburské monarchie v dlouhém 19. století*, s. 340.

⁶) JIRÁNEK, Tomáš. *Zdravotní poměry a zdravotní péče v armádě habsburské monarchie v dlouhém 19. století*, s. 341-342.

⁷) JIRÁNEK, Tomáš. *Zdravotní poměry a zdravotní péče v armádě habsburské monarchie v dlouhém 19. století*, s. 343.

neznamenalo nic jednoduchého a příjemného. V rakouské armádě bylo na nemocné velice často nahlíženo jako na možné simulanty, kteří si jen chtějí ulehčit od služby. Pod tlakem tohoto názoru se mnohdy stávalo, že byl nemocný uznán zdravým a mohl za to být i potrestán vězením. Nehledě na to, že řádně neléčená nemoc se mohla podepsat na jeho zdraví v budoucnu. Když už byl voják skutečně uznán nemocným, neměl vyhráno. Vojákům uloženým v nemocnicích byly v rámci léčby „předepisovány“ i některé pomocné úklidové služby. U vojáků tak tato lékařská péče vyvolávala nedůvěru.⁸ Lékaři měli ve svých rukou velkou moc. Záleželo jen na jejich úsudku a povaze, zda vojáka uschopnili nebo ho léčili. Rozhodování lékařů také ovlivňovalo, do jaké míry byli nakloněni Rakousko-Uherské monarchii.

Jedním z největších nepřátel a zabijáků armád byly epidemie, které se snadno šířily ve velkém kolektivu. Jak níže ukážu, strach z infekčních nemocí byl první projevenou obavou v Pardubicích v souvislosti se vznikající barákovou nemocnicí. Vědění obory, které by jim dokázaly zamezit, se teprve začaly vyvíjet v 19. století a zvítězit nad nimi se de facto podařilo až s objevením penicilínu. Největší zbraní proti nakažlivým nemocem bylo dodržování hygieny. Prvním krokem ke zlepšení byla práce Louise Pasteura z Francie (1822-1895), který je zakladatelem mikrobiologie.⁹ Z jeho práce později vycházel němec Robert Koch (1843-1910), který popsal bakteriologii na základě Pasteurovi mikrobiologie. Bakterie jsou původcem řady infekčních nemocí, které se šířily během válek. Koch objevil původce tuberkulózy a cholery.¹⁰ Pro chirurgické zákroky byly důležité objevy dalšího Francouze Josepha Listera (1827-1912) vycházejícího z obou výše jmenovaných mužů. Nejvýznamnější byla jeho antiseptická metoda. Uvědomil si, že otevřené rány jsou snadným terčem mikroorganismů a je potřeba pracovat ve sterilním prostředí s dezinfikovanými nástroji. Prvně tuto metodu využil v roce 1865, ale ta nebyla v lékařských kruzích hned uznána. Nakonec se jeho metoda přeci jen prosadila. Jako první antiseptikum využil kyselinu karbolovou (fenol).¹¹ V první světové válce sloužil skotský lékař Alexander Fleming (1881-1955) v laboratoři s Almrothem Wrightem. Zde zjistili, že antiseptika využívaná ke sterilizaci chirurgických nástrojů jsou neúčinná. Někdy dokonce přispívají a napomáhají k rozvoji bakterií. Fleming

---

⁸) JIRÁNEK, Tomáš. *Zdravotní poměry a zdravotní péče v armádě habsburské monarchie v dlouhém 19. století*, s. 347-348.

⁹) [cit. 2009-04-30], URL: < http://cs.wikipedia.org/wiki/Louis_Pasteur>.

¹⁰) [cit. 2009-04-30], URL: < http://cs.wikipedia.org/wiki/Robert_Koch>.

¹¹) [cit. 2009-04-30], URL: < http://cs.wikipedia.org/wiki/Joseph_Lister>.

sám dospěl k závěru, že je nutné odebírat poškozené tkáně, aby tělo mohlo odolat infekci. Zjištěné závěry se začaly prosazovat až koncem války.¹²

Tyto metody však stále nedokázaly účinně zamezit šíření všech infekcí, a tak se amputování částí lidského těla stalo nejúčinnější metodou v záchraně lidského života. Ani akademické vzdělání nedokázalo omezit využívání tohoto radikálního zákroku, který výrazně poznamenal pacienta do konce života. Vojenští lékaři čelili během své práce velkému tlaku. Čekala na ně obrovská množství pacientů, a tak chirurg sáhl po nejrychlejší a pro něj nejjednodušší metodě amputaci ve snaze zachránit co nejvíce lidských životů. Významnou roli hrál opět čas.¹³ Před využitím anestetik v medicíně byly amputace nepředstavitelně bolestivé. Anestézie se odvíjí od výzkumů chemika Humphryho Davyho s oxidem dusným (N₂O). S tímto tzv. rajským plynem a dalšími předchůdci moderní anestézie se prvně seznámil v Beddoesově Pneumatickém institutu v Cliftonu ve Velké Británii. Jeho výzkum a pokusy umožnily pacientům překonat bolest a to umožnilo prodloužení doby operace.¹⁴ Do té doby se museli operace provádět rychle. Bez anestetik se čas, který mohl pacient strávit na stole bez větších rizik, odhadoval na 15 minut. První, kdo rajský plyn využil při operaci, byl roku 1842 Crawford W. Long.¹⁵ K uspávání byl později více využíván ether. Jeho narkotizační účinky objevil americký zubní lékař William Morton spolu s Charlesem Jacksonem v roce 1846. Jejich metodu v Čechách poprvé využil 6. a 7. února 1847 Celestýn Opitz. Bylo to v pražské nemocnici u milosrdných bratří Na Františku.¹⁶

Tyto nové hygieničtější a méně bolestivé metody tak pomohly zachránit v první světové válce nespočet životů, i když stále za cenu zmrzačení a neplnohodnotného života. Mnoho lidských životů a amputovaných končetin dokázal zachránit až objev penicilínu Alexandrem Flemingem v roce 1928. Ten však ovlivnil léčbu až v době druhé světové války. Nejúčinnější metodou léčení bylo tedy co nejpřísnější dodržování hygienických zásad. Při plánování vojenské nemocnice v Pardubicích bylo výrazně pamatováno na hygienické vybavení, které sledovalo nejmodernější trendy dané doby.

Od poloviny 19. století se začaly rozšiřovat počty stálých nemocnic. Začala se zlepšovat výchova zdravotníků a rozšiřoval se i jejich počet. Ustavila se i hierarchizace

---

¹²) [cit. 2009-04-30], URL: < http://cs.wikipedia.org/wiki/Alexander_Fleming>.

¹³) JIRÁNEK, Tomáš. *Zdravotní poměry a zdravotní péče v armádě habsburské monarchie v dlouhém 19. století*, s. 338-339.

¹⁴) JOHNSON, Paul. *Zrození moderní doby*. Praha, 1998. ISBN 80-200-0694-X. s. 423.

¹⁵) JOHNSON, Paul. *Zrození moderní doby*. Praha, 1998. ISBN 80-200-0694-X. s. 570-572.

¹⁶) SVOBODNÝ, Petr – HLAVÁČKOVÁ, Ludmila. *Dějiny lékařství v českých zemích*. Praha, 2004. ISBN 80-7254-424-1. s. 115.

armádního zdravotnického sboru. Nejvyšší hodností byl polní lékař (zhruba stejná úroveň jako generálmajor), pod ním byl řídicí štábní lékař 1. třídy (plukovník) a 2. třídy (podplukovník), štábní polní podlékař (major), plukovní lékař 1. a 2. třídy (setníci), nadlékař 1. a 2. třídy (nadporučíci), nadranhojič (poručík) a podlékař.¹⁷

---

¹⁷) JIRÁNEK, Tomáš. *Zdravotní poměry a zdravotní péče v armádě habsburské monarchie v dlouhém 19. století*, s. 346.

3.2. KDYŽ DOŠLO KE ZRANĚNÍ NA BOJIŠTI

Ke konci 19. století začala v duální monarchii vznikat soustava vojenských zdravotnických zařízení. Stát měl vypracovaný plán pro válečný stav, který by vytvořil provizorní nemocnice. Ty měly být různých typů a funkcí.¹⁸ Od 80. let 19. století byl do povinné výbavy vojáků zaveden zdravotnický balíček, který měl obsahovat věci potřebné k základnímu ošetření a obvázání. Poddůstojníci navíc začali procházet zdravotnickými školeními a v setninách byli vyčleněni muži na transport raněných.¹⁹

V první světové válce vypadala situace následovně. První vojákově ošetření většinou zajistili spolubojovníci za pomoci povinných zdravotnických balíčků. Ranění, na něž nebylo dostatek času na bojišti, byli jen primitivně obvázáni.²⁰ Poté byl voják dopraven na obvaziště nebo na místo pro lehce zraněné, kde mu byla poskytnuta první pomoc. Záleželo tedy významně na tom, zda byl voják raněn těžce nebo lehce. Vážnější poranění byla odesílána do polní nemocnice (mobilní záložní nemocnice), která ležela poblíž bojiště. Další doléčení probíhalo v týlu v záložních nemocnicích, ozdravovnách, lázních. Voják se tak mohl dostat právě do Pardubic, kde byl ošetřen a pozorován. Pokud jeho stav vyžadoval rekonvalescenci, byl přesunut do improvizovaných zařízení (např. ve školách či tělocvičnách).²¹

Své zážitky z bojiště zachytila řada autorů vzpomínkových publikací na první světovou válku. Své osudy z války sepsal i pardubický nakladatel Ondřej Kypr.²² Ten narukoval 10. dubna 1915 a byl zraněn 14. června 1915. Jeho spolubojovník byl zraněn a Kypr se rozhodl jít k němu a pomoci mu. Kypr ve své práci uvádí: „*Zlomilo se cosi v mé duši a já instinktivně vytáhl z kapsy stále připravený obvaz a běžel úprkem na místo neštěstí.*“²³ Potvrzují se tak nejen slova, že vojáci byli odkázáni na poli hlavně na pomoc svých spolubojovníků, ale také praktičnost povinného balíčku s obvazy. Kypr byl při této snaze zasažen ranou do pravého ramene. I k němu přispěchali kamarádi a ošetřili ho v bezpečí zákopu. Následující text Kypra velmi dobře ilustruje stav a proces zdravotní péče: „*Mezitím dostavila se naše sanitní stráž. Kamarádi mne položili na nosítka, dali sebou všechny mé věci a já, se všemi se rozloučiv, byl jsem odnášen z bojiště na obvaziště. To vše bylo dílem čtvrt*

¹⁸) JIRÁNEK, Tomáš. *Zdravotní poměry a zdravotní péče v armádě habsburské monarchie v dlouhém 19. století*, s. 348.

¹⁹) JIRÁNEK, Tomáš. *Zdravotní poměry a zdravotní péče v armádě habsburské monarchie v dlouhém 19. století*, s. 346-347.

²⁰) VINAŘ, Stanislav. *Pardubicko revolucionářské a partyzánské*. Pardubice, 1936. s. 12

²¹) ŠEDIVÝ, Ivan. *Češi, české země a velká válka*. Praha, 2003. ISBN 80-7106-274-X. s. 266.

²²) KYPR, Ondřej. *Na vojně v Karpatech Haliči*. Pardubice, 1917.

²³) KYPR, Ondřej. *Na vojně v Karpatech Haliči*. Pardubice, 1917. s. 202-203.

hodiny. Za druhé čtvrt hodiny byl jsem velmi pečlivě ošetřen dr. Eisem z Jihlavy a půl hodiny na to znovu prohlédnut a ošetřen dr. Levitem. To jsem byl na hlavním obvazišti našeho pluku. Zde mne naložili na vůz a vezli za frontu k polní nemocnici. Bylo mně dobře, přes velkou slabost, zaviněnou strašným úbytkem krve. Neslyšel jsem děla a byl jsem na cestě k domovu. (...)

Slunce zapadalo, když jsme dospěli k polní nemocnici, kterou řídil, nemýlím-li se, vrchní štábní lékař dr. Mrvík z Písku. Zde jsem byl přijat s takovou účastí a ošetřen tak pečlivě, že nemohu slovy vyjádřit svůj srdečný dík p. dru. Mrvíkovi za jeho laskavou péči. Matka ani žena nemohly by lépe učiniti, než tento muž vědy a těšitel ubohých. Při novém obvazu jsem opětně klesl v bezvědomí. Vzpamatoval jsem se, až na čistém lůžku v tiché a milým dojmem působící selské světničce. Pan vrchní štábní lékař dr. Mrvík vyptav se mne na jméno a mé působení v životě občanském i na život v poli, nezapomenul na mne. Neboť za malou chvíli objevili se vojáci a přinesli mi večeři – sekané maso a láhev vína. Celých čtrnácte dnů měl jsem chuť na sekané maso a hle: teď jsem je dostal. Nasýtil jsem se – a zbytek s částí vína dostali vojáci.

Vedle mne uložili rovněž kamaráda, který byl raněn do břicha. S tímto hochem jsem strávil téměř celou noc. Věděl jsem, že nesmí dostati ani kapky vody, proto jsem mu každou chvíli navlhčoval rty i jazyk, což jej vždy utišilo. Před čtvrtou hodinou ranní jsem únavou a slabostí sám klesnul na slamník. Cítil jsem ještě, jak kamarád po mně hrabe rukama, ale neměl jsem síly, abych vstal a podal mu ulehčení. Usnul jsem a spal asi hodinu. Když jsem procitl, viděl jsem, jak kamaráda odnášejí na nosítkách ze světnice. Zatím co jsem únavou usnul – kamarád podlehl těžkému zranění. „Nebyl by se vyléčil – pravil mně vrchní štábní lékař dr. Mrvík – a vy děkujte Bohu, že tak to s vámi dopadlo.“

Před osmou hodinou byl připraven vůz k dalšímu transportu, Pan vrchní štábní lékař mne společně s polním kurátem doprovodili až k vozu, obdarovali doutníky na cestu, přáli brzkého uzdravení. Díky, vřelé, srdečné díky za toto vzácné ošetření a za dobrotu tak velikou, které jsem se ve frontě odnaučil.

Před polednem jsem byl již v Kaluszi, kde jsem zaplatil za čtvrt litru vína dvě koruny padesát haléřů a ve tři hodiny jsem byl i s ostatními raněnými naložen do železničního vagónu, vystlaného slámou. Jeli jsme po známé trati, kterou jsem už jednou projel. Ve velkém vagoně bylo umístěno na dvacet raněných, všichni Maďaři, až na kamarády Herejka z Vídně a Václava Bokra z Letín u Bílovic. Oba o mne pečovali s láskou a upřímným kamarádstvím. Maďarů jsme si vůbec nevšímalí, poněvadž to nebylo možno. V železničním voze byli jsme

*umístění až do 19. června do dvanácti hodin v noci, kdy jsme byli doveženi do barákové nemocnice v Lososnici (Lučenec) v Uhrách.*²⁴

Kypr zůstal v Lučenci do 25. června 1915 a pak byl transportován do Melku nad Dunajem v Horních Rakousech, kde byl ubytován v budově semináře. Stále trpěl bolestmi a nehybností ruky. Zažádal o přeložení do Pardubic. Domů odjel 30. června 1915 ve tři hodiny odpoledne. Cestoval přes Vídeň a Jihlavu a do Pardubic dorazil druhý den ráno v šest hodin. V nemocnici byl léčen doktorem Martinem, Paulem, Swieżavským a primářem Messánym do vánoc 1915. 10. ledna 1916 byl superarbitrován jako válečný invalida.²⁵

Před otevřením vojenské nemocnice v Pardubicích probíhal příjem vojáků následovně. Vagony, kterými byli ranění a nemocní přepravováni do Pardubic, byly průchozí a v každém druhém se nacházeli ošetřovatelé. V soupravě byla kuchyň se zásobami a nechyběla ani lékárna. Ranění mohli chodit po svých, nebo leželi. Lékaři je hned na nádraží prohlédli a roztřídili do nemocnic podle charakteru zranění či nemoci. Během zhruba půl dne byli vojáci přesunuti za pomoci koní, automobilů, ale i lidské síly do rezervních nemocnic, kde proběhla opět prohlídka. Na řidiče si občas obyvatelé stěžovali. Vadila jim například jejich rychlá a zběsilá jízda.²⁶ Lehce ranění šli většinou po svých. Dostalo se jim drobného občerstvení, převážně čaje, který podávala i řada dobrovolníků z města. Vzhledem k tomu, že lůžka nebyla koncentrována v jednom místě, tak transport procházel městem různými směry. Pro těžce raněného nebyla cesta městským provozem nic příjemného, navíc když se třeba místo jeho uložení nacházelo na druhém konci. Nejen občané Pardubic měli toto „utrpení“ druhých na očích. Nenašel jsem však žádnou zmínku, kde by si na to někdo stěžoval. Lidé s vojáky soucítili. Snad jediné, s čím měli problém, byla obava z infekčních nemocí, jako například u vystěhovalců z Haliče. V nemocnicích pak byli vojáci vykoupáni, převlečeni a ostříhání. Po tomto hygienickém opatření byli uloženi na pokoj.²⁷ Jak probíhalo přijetí raněných a nemocných do barákové nemocnice je popsáno v kapitole o C. a k. vojenské nemocnici.

---

²⁴) KYPR, Ondřej. *Na vojně v Karpatech Haliči*. Pardubice, 1917. s. 204-206.

²⁵) KYPR, Ondřej. *Na vojně v Karpatech Haliči*. Pardubice, 1917. s. 202-210.

²⁶) *Neodvislé listy*. 8. květen 1915, roč. 21, č. 19, s. 7.

²⁷) *Neodvislé listy*. 27. únor 1915, roč. 21, č. 9, s. 6.

3.4. PÉČE O RANĚNÉ A NEMOCNÉ

Ošetřování raněných a nemocných je naprosto nezbytná součást zdravotního procesu. Ošetřovatelek a ošetřovatelů bylo a je ve zdravotnictví více než lékařů. Péče o raněné mohla být svěřena i méně vzdělaným lidem. Významnou roli v tomto směru sehráli dobrovolní pracovníci, kteří tuto službu zajišťovali. Dobrovolníci se organizovali v různých spolcích, nebo se rekrutovali z některých již fungujících. Mezi nejvýznamnější dodnes patří Červený kříž založený Henri Dunantem. Dunant se zúčastnil války za sjednocení Itálie a bitva u Solferina v roce 1859 v něm zanechala otřesné dojmy, které popsal ve své knize.²⁸ Pod vlivem těchto událostí navrhl vytvořit neutrální mezinárodní společenství, které by zajišťovalo humanitární pomoc a zajišťovalo by tak péči o raněné a nemocné. V srpnu roku 1864 vznikla čtyřlánková Ženevská konvence za účasti 16 států, podle které se Červený kříž řídil.²⁹ Dohody o povinnosti pečovat, léčit, nebo vyměňovat a vykupovat raněné mezi válčícími stranami existovaly už předtím, ale ve skutečnosti se to příliš nedodržovalo. Ranění byli často ignorováni a stávalo se, že se na bezmocných vojácích nepřítel mstil.³⁰ I když ani konvence Červeného kříže nebyla zcela dodržována, Červený kříž postupem času nabýval na vážnosti a prestiži a začínal být čím dál tím víc respektovaný. Rakousko přistoupilo k Ženevské konvenci v červenci roku 1866. Po vzoru Červeného kříže začaly v monarchii vznikat spolky stejného zaměření. V jednotlivých zemích vznikaly národní odnože Červeného kříže. V Čechách to byl od roku 1868 Vlastenecký pomocný spolek pro Království české, k jehož odkazu se dnes hlásí Český červený kříž. V roce 1879 se jednotlivé spolky v Předlitavsku uskupily v Rakouské společnosti Červeného kříže.³¹ Ošetřovatelé se rekrutovali z řad dobrovolníků, kteří byli školeni o svátcích a nedělích v době míru.³² Při vypuknutí války se školení zintenzívnila. V Pardubicích například pořádal MUDr. Messány kurzy pro ošetřovatelky.³³ Spolky dále vybíraly peníze, které ukládaly na válečné fondy, nebo se z nich podporovali váleční invalidé. Na počátku války se Červený kříž v Čechách staral o 300 nemocnic, ozdravoven a ošetřoven. Zajišťoval i služby o raněné a nemocné na nádražích a pořádal finanční sbírky. Za tuto pomoc mu armáda přispívala finančně. Předsedou

---

²⁸) DUNANT, Henri. *Vzpomínky na Solferino*. Tišnov, 2007. ISBN 80-7323-136-0.

²⁹) JIRÁNEK, Tomáš. *Zdravotní poměry a zdravotní péče v armádě habsburské monarchie v dlouhém 19. století*, s. 348-350.

³⁰) JIRÁNEK, Tomáš. *Zdravotní poměry a zdravotní péče v armádě habsburské monarchie v dlouhém 19. století*, s. 336.

³¹) ŠEDIVÝ, Ivan. *Češi, české země a velká válka*. Praha, 2003. ISBN 80-7106-274-X. s. 253-254.

³²) JIRÁNEK, Tomáš. *Zdravotní poměry a zdravotní péče v armádě habsburské monarchie v dlouhém 19. století*, s. 348-350.

³³) VÁCHA, František. *Pardubice za světové války*. Pardubice, 1937. s. 153.

Rakouského Červeného kříže během války byl Rudolf z Abensbergu a Traunu, který v říjnu roku 1915 navštívil vojenskou nemocnici v Pardubicích.³⁴ Vedle této asi nejmasovější organizace za první světové války pomáhaly více specializované spolky, jako Zemská komise pro péči o zmrzačené vojíny, Zemský komitét pro péči o osleplé vojíny, Zemský spolek pro výchovu a opatrování slepých, Zemský spolek pro péči o hluchoněmé a ohluchlé vojíny, nebo Zemský spolek pro léčbu a výchovu mrzáků.³⁵ V Čechách byl v roce 1917 ještě založen spolek České srdce. Vlastenecká organizace vzniklá v Praze si dala za cíl rozdávat potřebným ošacení a potraviny.³⁶ Další dobrovolníci se do pomoci raněným a nemocným zapojovali ze spolků, které nebyly založeny přímo k pomoci během války, jako například sokol. V Pardubické barákové nemocnici zajišťoval především transportní službu hasičský sbor.³⁷

Jak je tedy vidět, Rakousko-Uherská vojenská správa si byla vědoma potřeby starat se o raněné a nemocné a cenila si lidského života. Důkazem toho může být právě i nákladná rozsáhlá stavba C. a k. válečné nemocnice v Pardubicích, do které se pustila monarchie, i když nemohla vědět, jak dlouhá první světová válka bude a jaká tedy bude její ekonomická návratnost. Stavba byla prospěšná společnosti a stály za ní humanitární cíle a u takovýchto věcí nelze kalkulovat s ekonomickým typem kapitálu. Armáda se nezaměřovala jen na zesílení ničivosti zbraní, ale tak trochu paradoxně i na zmírnění účinků na jejich oběti. Poraněný voják přestal být nepřítelem, který má zabít a ničit, ale stal se z něj znovu člověk, který potřebuje pomoc a podle toho s ním mělo být zacházeno. Zastáncem tohoto názoru byl už Napoleon Bonaparte. Postupem času se toto začalo stále více respektovat zejména díky autoritě Červeného kříže, i když nadále jsme v dnešní moderní civilizované době svědky porušování této etiky.

---

³⁴) *Samostatné směry*. 24. říjen 1915, roč. 15, č. 46, s. 3.

³⁵) JIRÁNEK, Tomáš. *Zdravotní poměry a zdravotní péče v armádě habsburské monarchie v dlouhém 19. století*, s. 350-351.

³⁶) ŠEDIVÝ, Ivan. *Češi, české země a velká válka*. Praha, 2003. ISBN 80-7106-274-X. s. 254-255.

³⁷) VÁCHA, František. *Pardubice za světové války*. Pardubice, 1937. s. 67-78.

4. C. A K. VÁLEČNÁ NEMOCNICE V PARDUBICÍCH

4.1. VZNIK ŽELEZNIČNÍCH TRATÍ V PARDUBICÍCH A JEJÍ VLIV NA ROZVOJ MĚSTA

Pro rozvoj Pardubic byl významným faktorem vznik železniční trati. Jak uvádí Sakař: „*Stavba státní dráhy z Vídně do Prahy způsobila Pardubicím nový směr v životě i ve stavebním díle. Nádraží na západním území stává se jádrem „Nového města“, které již r. 1845 začínalo se v těsné blízkosti trati stavbou „Pošty“ a nádražního hostince.*“¹ Ve městě tehdy započaly změny v jeho vzhledu. Nová výstavba vznikala kolem vlakového nádraží. Železnice byla jedním z faktorů, který podpořil rozvoj města mezi Hradcem Králové a Chrudimí.

První pardubické nádraží fungovalo od roku 1845, kdy byla zahájena doprava na trati Praha – Olomouc, do roku 1859. „*Po roce 1859 změnilo se v zaměstnanecké kasárny.*“² První vlak do tohoto nádraží vjel slavnostně 20. srpna 1845.³

Nové nádraží se stavělo v letech 1858–1859. Staré by nedokázalo kapacitně zvládat nápor cestujících z dostavěné trati do Liberce, která začala vznikat v roce 1856, kdy byla zbudována trať k Josefově a v roce 1859 byly dotaženy koleje až do Liberce.⁴ V roce 1871 v Pardubicích vzniká železniční křižovatka, neboť byla zbudována i trať na jih přes Chrudim, Hlinsko až do Havlíčkova Brodu (tehdy Německý Brod). V okolí nádraží a trati vznikaly nové průmyslové podniky. Zvyšovala se také hodnota pozemků v okolí. „*Tehdy oživovaly a hodnotily se polní lány i za železniční tratí (...) a na konci r. 1856 začínali v těch stranách sdružení podnikatele Lanna a Klein stavbu dráhy z Pardubic k Liberci. Ty zvláště od r. 1869 oživily výstavbu cukrovaru, pivovaru a ostatních továren v jejich sousedství.*“⁵ Oblasti se říkalo Nové město. Byla to spíše průmyslová čtvrť. Mezi nejvýznamnější výroby patřil lihovar. Ten byl vybudován v roce 1867, a kolem roku 1900 představoval jednoho z největších výrobců lihu a octu v monarchii. Dále se zde nacházel významný cukrovar. V roce 1889 byla zahájena výroba ve Fantově továrně minerálních olejů, která se v té době nacházela zcela mimo zástavbu na západě. Tato továrna se zachovala dodnes pod názvem Paramo. I pivovar se

¹) SAKAŘ, Josef. *Dějiny Pardubic nad Labem IV. díl*. Pardubice, 1928. s. 31.

²) SAKAŘ, Josef. *Dějiny Pardubic nad Labem IV. díl*. Pardubice, 1928. s. 328.

³) POTĚŠIL, František Karel. *Z kroniky města Pardubic a stručný průvodce místopisný*. Pardubice, 1902. s. 35-36.

⁴) POTĚŠIL, František Karel. *Z kroniky města Pardubic a stručný průvodce místopisný*. Pardubice, 1902. s. 40.

⁵) SAKAŘ, Josef. *Dějiny Pardubic nad Labem IV. díl*. Pardubice, 1928. s. 31

zachoval víceméně do současné doby, zbudován byl v roce 1871. Dále od nádraží směrem do města se v roce 1870 přesunula továrna Josefa Prokopa, která se dynamicky vyvíjela ve velkou firmu a nakonec se zaměřila na výrobu mlýnských strojů a vodních turbín.⁶ Za podpory Josefa Prokopa ml. byla zbudována i elektrárna.⁷ Založeno bylo i na tři desítky středních a menších firem.⁸

Je otázkou, zda by tyto nové továrny vznikly i bez železnice. Některé podniky by se do Pardubic jistě stáhly i bez přispění železnice, a to také díky demografickému rozvoji, který zajišťoval větší konzum a odbyt zboží. Mezi lety 1843-1869 se počet lidí ve městě zdvojnásobil a narostl tak na 8 000. Výhodou byla i blízkost Pardubic od Prahy. V roce 1894 měly Pardubice 12 002 obyvatel, v roce 1901 jich bylo 16 322.⁹ V roce 1915 to bylo 20 685 obyvatel. Ale tento počet je již výrazně ovlivněn válkou. Na počátku války bylo obyvatel kolem 22 000.¹⁰ V roce 1925 mělo město 25 171 obyvatel.¹¹ Ani ne za sto let se tak počet obyvatel více než strojnásobil. Železnice navíc umožňovala větší rozvoj podnikům, jelikož dokázala dopravovat snadno velké množství zboží a materiálu.

V letech 1904-1908 došlo k přestavbě Nového nádraží, které je dodnes téměř zachováno, avšak již neslouží svému původnímu účelu. Navíc jeho západní část byla poškozena při bombardování Pardubic během druhé světové války.¹² Toto nádraží posloužilo potřebám Pardubic a vojenské nemocnici právě v první světové válce. Projekt ke stavbě byl vypracován architektem Nekvapilem, který byl autorem Masarykova nádraží v Praze.

Jak se ale do Pardubic vlastně železniční doprava dostala? V rámci modernizace Rakouska-Uherska probíhala již od počátku 19. století výstavba nových silnic, které lépe propojily Pardubice s okolím. Silnice v této době nebyly tak důležité jako dnes, proto mnohem významnějším mezníkem bylo právě zbudování železnice, která dokázala výborně posloužit nejen armádním potřebám. Projektováním a řízením stavby železnice byl pověřen ing. Jan Perner.¹³

---

⁶) ŠEBEK, František. *Stoleté ohlednutí: Život Pardubic kolem roku 1900*. Pardubice, 2000. s. 67.

⁷) SAKAŘ, Josef. *Dějiny Pardubic nad Labem IV. díl*. Pardubice, 1924. s. 124.

⁸) VINAŘ, Stanislav. *Pardubice staré a moderní*. Pardubice, 1941. s. 56-57.

⁹) POTĚŠIL, František Karel. *Z kroniky města Pardubic a stručný průvodce místopisný*. Pardubice, 1902. s. 57.

¹⁰) VÁCHA, František. *Pardubice za světové války*. Pardubice, 1937. s. 160.

¹¹) POTĚŠIL, František – KORBEL, Karel – Hajn, Alois. *Pardubice*. Pardubice, 1927. s. 15.

¹²) Byl to druhý ze třech náletů na Pardubice dne 24. srpna 1944. Vybombardovaná část byla později dostavěna, ale v jiném stylu, takže je dodnes možno rozeznat, která část byla rozbořena. Budova byla v nedávné době rekonstruována. Viz <http://kpp.iipardubice.cz/1123598931-ulice-obeti-24-srpna-55-vyroci-bitvy-o-paliva-battle-of-fuel-bombardovani-pardubicke-rafinerie-mineralnich-oleju-a-pardubickeho-letiste-24-srpna-1944.html>. 1. Březen 2009.

¹³) POTĚŠIL, František Karel. *Z kroniky města Pardubic a stručný průvodce místopisný*. Pardubice, 1902. s. 35.

V polovině 19. století se Pardubice staly sídlem nového Pardubického kraje, patrně díky svému konzervativnímu postoji v revolučním roce 1848. Kraj měl skoro 700 000 obyvatel. Po pěti letech existence v roce 1855 však přešel zpět pod Chrudimský kraj.¹⁴

Konec 19. století a počátek 20. století tak pro Pardubice znamená vzrůst, který vybízí přirovnat ho k éře Pernštejnů. Broncová uvádí: „*Po zřízení státní železnice a po krátkém období, kdy byly v letech 1850 až 1851 Pardubice střediskem nového kraje, začalo období hospodářského a průmyslového růstu.*“¹⁵ Do roku 1885 byla dostihnuta Chrudim – jak do počtu obyvatel, tak i domů. Do roku 1890 byl dostihnut i severněji položený Hradec Králové. Do této doby byly Hradec Králové i Chrudim mnohem významnějšími městy než Pardubice. Vyplývalo to již z historického hlediska. Obě centra byla významná královská města. Vácha uvádí, že: „*(...) město Pardubice bylo položeno na jedné z nejdůležitějších železničních linií, spojujících východ se západem (...)*“¹⁶ Továrny přitahovaly stále více lidí, kteří v nich nacházeli zaměstnání. V roce 1900 se Pardubice staly největším východočeským městem. Vděčily za to zejména imigraci nových lidí, kteří se sem stahovali za prací a stávali se tak novými občany města. Město se rozvíjelo hlavně na západ. Zastavována byla i jižní část. Severní limit pro rozvoj v této době tvořila řeka Labe. V letech 1909-1911 došlo k regulaci toku a prolomily se tak postupně i tyto bariéry.

---

¹⁴) POTĚŠIL, František Karel. *Z kroniky města Pardubic a stručný průvodce místopisný*. Pardubice, 1902. s. 39.

¹⁵) BRONCOVÁ, Dagmar. *Kniha o městě Pardubice*. Praha, 1999. s. 83.

¹⁶) VÁCHA, František. *Pardubice za světové války*. Pardubice, 1937. s. 70

4.2. LOKACE NEMOCNICE V PARDUBICÍCH

Pro takto rozsáhlou stavbu bylo potřeba vyhledat co nejvýhodnější prostory. Bylo nutné, aby místo bylo ploché a rozsáhlé. Důležitá byla dostupnost železnice, která by umožnila svoz raněných. Nejsnazší bylo vojenskou nemocnici zbudovat na nějakém armádním pozemku, což by také urychlilo započetí výstavby. Pozitivní by byla blízkost nějakého většího města, které by mělo vybudovanou svou vlastní infrastrukturu, na kterou by se nemocnice mohla napojit. Čili hledalo se město, které mělo mj. svůj zdroj energie, kanalizační a vodovodní síť.

Do užšího výběru se dostala města Chrudim, Přelouč, Čáslav, Kolín a Pardubice. Volba nakonec padla na Pardubice, které splňovaly nejvíce z výše jmenovaných podmínek.¹⁷ V roce 1905 byla ve městě zbudována secesní elektrárna, ta přešla v roce 1911 do rukou městské samosprávy. Vodovod a kanalizace byly zbudovány v roce 1907. Sakař uvádí, že: „Regulované Labe a Chrudimka staly se páteří příštích Pardubic. Darovaly nad jiné drahocennější prostor k vývodu malebných ná březí, vysušily „Na Žabinci“ rozsáhlou čtvrť vilovou a umožnily rozvod kanalizační, jenž současně sítí vodovodní a elektrického světla ukojil hlavní podmínky zdravotně vybavené obce.“¹⁸ Tato akce vyvolala vlnu konzervativizmu a ne všem byla po chuti. Poměrně radikálně se totiž změnil ráz centra města. Místo vody začaly středem města proudit dopravní prostředky. Proti zasypání ramene řeky Chrudimky byl například Muzejní spolek.¹⁹ Dalším pozitivem pro vznik vojenské nemocnice bylo to, že v oblasti za starým nádražím se nalézalo rozsáhlé vojenské cvičiště, které svou rozlohou zcela vyhovovalo. Cvičiště dříve sloužilo zejména jezdecku.²⁰ O prodeji tohoto pozemku armádě jednala městská rada Pardubic v letech 1855-1856.²¹ A kdyby tato plocha byla malá, mohla se rozrůstat i dál, neboť v okolí byla jen minimální zástavba nacházející se na východě cvičiště. Nespornou výhodou pro karanténu byla blízkost a dostupnost hlavní železniční trati Praha – Olomouc. Místo zvolené pro zbudování nemocnice dokonce svou severní částí přiléhalo přímo k trati. Dále zde bylo křížení železniční tratí vedoucí ze severu k jihu spojující Liberec a Havlíčkův Brod (Německý Brod). důležitým faktem je také to, že Pardubice leží v rovině. To se o Kolíně ani Chrudimi říci nedá. Přelouč a Čáslav jsou si podobné v tom, že jejich centra leží na návrší a okolí je také poměrně rovinaté. Čáslav však neležela na trati. Přelouč

---

¹⁷) PAROULEK, Josef. *Barákové město C. a k. válečné nemocnice v Pardubicích*. Pardubice, 1917. s. 4.

¹⁸) SAKAŘ, Josef. *Dějiny Pardubic nad Labem IV. díl*. Pardubice, 1928. s. 36–37.

¹⁹) BRONCOVÁ, Dagmar. *Kniha o městě Pardubice*. Praha, 1999. s. 87.

²⁰) KUBEŠ, A. J. *Karanténa jako živička*. Zprávy klubu přátel Pardubicka 4. 1981. s. 82.

²¹) SAKAŘ, Josef. *Dějiny Pardubic nad Labem IV. díl*. Pardubice, 1928. s. 31.

zase nedostačovala infrastrukturou. O Chrudimi bylo uvažováno asi nejvíce hned po Pardubicích. „V poslední době vyhlíželi zástupci vojenského eráru místo pro stavbu nemocničních baráků a vyrozuměli zároveň městskou správu, že hodlají do Chrudimě dáti na 3000 raněných...Je bezesporu, že 3000 raněných s vojenskou správou přineslo by též do města slušný zdroj příjmů živnostnictvu, na co nesmí se v dnešních trudných poměrech živnostenských zapomínati. Stavba baráků není doposud věcí hotovou, a poněvadž terén, vyhlédnutý k stavbě baráků, není přímo ideální, není vyloučeno, že při chladu, jaký k nabídce tohoto podniku panuje, přenesse se tento do města jiného.“²² Pozice a podmínky byly v Pardubicích natolik výhodné, že bylo ustoupeno od původního plánu vybudovat v Čechách dvě menší nemocnice a vše bylo koncentrováno do města na soutoku Labe a Chrudimky.

Vojenská nemocnice se nalézala jižně od starého nádraží. Jižní hranici tvořila tehdy obec Jesničanky, které nepatřily k Pardubicím jako v současnosti. Západním směrem zasahovala do dnešní Lexovy ulice na Dukle. Na východě ji ohraničovala ulice V Ráji. Tedy dosahovala skoro až k hlavní silnici spojující Pardubice a Chrudim.²³

---

²²) *Neodvislé listy*. 7. listopadu 1914, roč. 20, č. 65, s. 4.

²³) viz příloha obrázek

4.3. OTÁZKA POJMENOVÁNÍ NEMOCNICE

Jak se to má s pojmenováním nemocnice, která vznikla v Pardubicích pro potřeby první světové války? Oficiální název byl C. a k. válečná nemocnice. Nemocnice však byla označována různě. Říkalo se jí karanténa, pozorovací stanice, záložní nemocnice, třídící nemocnice, válečná nemocnice, baráková nemocnice, dřevěné město, nebo od roku 1917 rezervní vojenská nemocnice č. 2. Asi nejčastěji se můžeme setkat s označením karanténa, které nejvíce zlidovělo a používalo se hlavně po skončení války.

Proč karanténa? Uvádí se, že vojenská nemocnice označení karanténa dostala až v roce 1919, kdy se do čtvrtého a pátého bloku nemocnice přestěhoval železniční pluk z Lysé nad Labem a v posledním bloku si zřídil karanténu pro vojáky vracující se z oblastí, ze kterých by se sem mohla zavlečit infekce.²⁴ Tuto informaci však považuji za mylnou, neboť s označením karanténa jsem se setkal v novinových článcích před rokem 1919.²⁵ Tento název se nezačal používat v souvislosti se zřízením karanténní stanice po roce 1919, ale proto, že jeden z bloků nemocnice fungoval jako karanténa.²⁶ Dalším důvodem mohlo být občasné vyhlášení karanténního stavu na celou nemocnici.²⁷ Označení karanténa je zřejmě především lidového původu.

Jak se s označením nemocnice poprali autoři prací o vojenské nemocnici? K. Vácha použil ve své publikaci pro pojmenování kapitoly týkající se vojenské nemocnice v Pardubicích označení „*Z historie pardubické karantény*“.²⁸ J. Paroulek pojmenoval svou publikaci „*Barákové město C. a k. válečné nemocnice v Pardubicích*“. J. Kotyk pro svou publikaci z roku 2001 použil název „*Pardubická karanténa*“, patrně ovlivněn Váchovou prací, jejíž kousek je součástí této publikace. J. Řeháček zvolil název „*Válečná nemocnice Karanténa*.“²⁹ Nad vstupní branou Na Skřivánku, ústící k silnici na Chrudim, stálo zřejmě nejoficiálnější označení C. a k. stanice pro nemocné a raněné v Pardubicích.³⁰

---

²⁴) HUŇÁČEK, Miroslav. Tajemství jednoho domu. *Zprávy klubu přátel Pardubicka*. 1998, roč. 33, č. 1/2, s. 23-24.

²⁵) např. *Samostatné směry*. 16. červen 1918, roč. 18, č. 29, s. 1; *Samostatné směry*. 25. listopad 1917, roč. 18, č. 1, s. 1.

²⁶) PAROULEK, Josef. *Barákové město C. a k. válečné nemocnice v Pardubicích*. Pardubice, 1917. s. 10.

²⁷) *Samostatné směry*. 9. červenec 1916, roč. 16, č. 34, s. 3.

²⁸) VÁCHA, František. *Pardubice za světové války*. Pardubice, 1937. s. 24.

²⁹) ŘEHÁČEK, Jan. Válečná nemocnice Karanténa. *AB – Zet Pardubicka*. 2007, č. 42.

³⁰) PAROULEK, Josef. *Barákové město C. a k. válečné nemocnice v Pardubicích*. Pardubice, 1917. s. 60.

4.4. POPIS C. A K. VÁLEČNÁ NEMOCNICE

„Hned po uplynutí prvního válečného čtvrtletí, v prvních listopadových dnech 1914, vydán byl rozkaz, aby po vzoru barákových nemocnic vídeňských byla postavena ve velkém měřítku i podobná nemocnice v Čechách.“³¹ Vzorem pro Pardubickou nemocnici tedy byla vojenská nemocnice ve Vídni s kapacitou 2 000 lůžek. Plány byly velice podobné. Bylo třeba zbudovat co nejjednodušší a nejlevnější stavby. Jako materiál bylo zvoleno hlavně dřevo, které bylo levné a nenáročné na stavění. Na střechy byla použita lepenka. „Střechy byly potaženy lepenkovým papírem, jehož bylo objednáno 1 a půl miliónu m² a 1 milión okenních tabulí.“³² Jednalo se o obrovské dodávky materiálu, které se dařilo dodávat i přes válečný stav, který zhoršoval zásobování. Paroulek stavbu označil za jeden z divů války.³³

Byla ustanovena poradní komise pro výstavbu nemocnice, v níž zasedli stavitelé i lékaři. „K výstavbě byla ustavena komise při C. k. místodržitelství v Praze. Předsedou se stal JUDr. Jindřich rytíř z Hergetu. Dalšími členy potom byli zvoleni C. k. dvorní rada Václav Rubín, přednosta státní stavební služby v Čechách, C. k. místodržitelství rada MUDr. František Kulhavý, zemský zdravotní referent, C. k. vrchní stavební rada August Kožíšek a C. k. zdravotní inspektor MUDr. Karel Guth.“³⁴

Zbudování bylo zadáno již koncem listopadu 1914 konsorciu pro výstavbu válečné nemocnice v Pardubicích a při bance stavebních živností v Praze. Toto sdružení v sobě zahrnovalo několik firem, které se spojily pro tuto rozsáhlou stavbu. Menší stavitelé by nebyli schopni zbudovat takovýto projekt dostatečně rychle. Byly v něm zastoupeny lokální firmy, jak si přálo město, ale i firmy z Prahy. Vácha píše, že. „Tomuto sdružení byly zastoupeny stavitelské firmy Mat. Blecha v Karlíně V. Nekvasil v Karlíně, Josef Paroulek v Praze, Karel Beran, V. L. Hořeňovský, Karel Kašpar, A. Kratochvíl, Ferdinand Potůček, vesměs z Pardubic a Jos. Drahoš z Vysokého Mýta.“³⁵ Hlavní postavou a předsedou tohoto konsorcia se stal volbou architekt Josef Paroulek. Ten měl totiž zkušenosti z výstavby vystěhovalecké kolonie barákového typu u Chocně pro uprchlíky z Haliče.³⁶

Stavět se začalo na přelomu listopadu a prosince 1914 a nemocnice byla slavnostně otevřena 14. června 1915. Nebyla zcela dostavěná, ale mohla začít fungovat. Rozpočet se neustále navyšoval a nakonec stálo zbudování největší nemocnice v Evropě

³¹) PAROULEK, Josef. *Barákové město C. a k. válečné nemocnice v Pardubicích*. Pardubice, 1917. s. 4.

³²) KUBEŠ, A. J. . Karanténa jako živitelka. *Zprávy klubu přátel Pardubicka*. 1981, č. 4, s. 83.

³³) PAROULEK, Josef. *Barákové město C. a k. válečné nemocnice v Pardubicích*. Pardubice, 1917. s. 3.

³⁴) VÁCHA, František. *Pardubice za světové války*. Pardubice, 1937. s. 24.

³⁵) VÁCHA, František. *Pardubice za světové války*. Pardubice, 1937. s. 26.

³⁶) PAROULEK, Josef. *Barákové město C. a k. válečné nemocnice v Pardubicích*. Pardubice, 1917. s. 6-7.

s kapacitou 10 000 lůžek 21 miliónů rakouských korun. Pracovalo zde kolem 3 000 zaměstnanců. Nemocniční město vyrostlo na dnes těžko uvěřitelné ploše 800 000 m² (80 ha). Celkem zde bylo zbudováno 365 budov. Baráků k ubytování raněných a nemocných bylo 198. Přes 150 budov bylo určeno pro správu. Byly zde ubytovny personálu, ošetrovny, kanceláře apod. Nemocnice byla rozdělena do pěti bloků, do kterých byli vojáci tříděni podle charakteru zranění. První sekce byla chirurgická, druhá zaměřena na kožní a pohlavní choroby. Tyto sekce podléhaly přísnějším hygienickým normám. Třetí blok sloužil pro potřeby ORL a psychiatrie. Ve čtvrtém bloku probíhalo doléčení a pátý blok sloužil jako karanténa. První sekce měla 42 nemocničních baráků. Druhá potom 36. Zbylé tři bloky měly každý po 40 barácích. V první zóně, která stála na severu komplexu a byla tak nejbližší k hlavní železniční trati Praha – Olomouc, stály baráky ve třech řadách. Svou delší stranou byly orientovány k západu a východu. Ve zbylých 4 zónách stály baráky ve dvou řadách. Mezi dvouřadím baráků vedla hlavní cesta, která se větvila k dvojici baráků. Šířka mezi baráky u hlavní cesty byla 25 metrů a u vedlejší to bylo 16 metrů. Podél cest byly vysázeny stromy a záhony květin. Na chodníky byly použity bílé pískové cihly a volné hliněné plochy byly osety trávnikem, aby nevznikal prach. Snaha byla mít v nemocnici co nejhygieničtější prostředí. Od prvního k poslednímu baráku musela ošetrovatelka ujít trasu dlouhou 500 m. Personál, který byl ubytován v pátém bloku, překonal od severního vchodu ke své ubikaci trasu dlouhou přes jeden kilometr. Baráky měly vchod uprostřed a tím byly rozděleny na dvě křídla. Do každého křídla se vešlo 25 raněných nebo nemocných. Uprostřed budovy se nacházela místnost pro lékaře, ošetrovatelky, čajová kuchyň a sklad s prádlem. Po obou koncích budov bylo hygienické zázemí s lázní, toaletami a skladem špinavého prádla. V průběhu války se ukázalo, že bude potřeba zpestřit pacientům volné chvíle a některé pavilony byly přestavěny na čítárny, společenské místnosti či kapli. Z některých se zase stala specializovaná pracoviště. Ušní a oční oddělení bylo zřízeno v druhém bloku. Ve třetím byla zřízena ortopedie, stomatologie, krejčovna a truhlárna. Nemocniční baráky poblíž nádraží byly uzpůsobeny k obvazování. Bloky byly odděleny dvojitými ploty, v nichž byly dva až tři hlídané průchody do vedlejších bloků. Sloužili tak nejspíše pro potřeby zaměstnanců. Na západní straně byly umístěny administrativní budovy a ubytovny zaměstnanců.³⁷

Všichni nemocní a ranění museli projít skrze jednu ze tří nádražních budov, kde byli vyšetřeni v přijímacích místnostech. Vojáci byli vynášeni na nosítkách nebo šli po svých do rozlehlé vzdušné haly nádraží nebo na verandy, kde čekali na vyřízení přijímacích

---

³⁷) PAROULEK, Josef. *Barákové město C. a k. válečné nemocnice v Pardubicích*. Pardubice, 1917. s. 7-14

protokolů. Zde jim bylo poskytnuto menší občerstvení z čajové kuchyně. Z haly se šlo do lázně, kde byli ranění a nemocní ostříhání do hola a zbaveni oděvu, aby se předešlo šíření vší. Byli rovněž umyti v teplé vodě. Pro její výrobu zde byla strojovna, která obstarávala i topení. Dále se v prostorách nádraží nacházely kanceláře. Pak byli pacienti ubytováni na jednom ze 198 baráků. Ti, u kterých bylo podezření z nakažení infekční chorobou, byli umístěni do jednoho z 8 pozorovacích pavilónů, které se nacházely poblíž přijímacích nádraží. Všichni nemocní a ranění byli vystaveni pětidennímu pozorování.³⁸

Nemocnice byla postavena v duchu tehdejších hygienických norem a byla rozdělena na dvě části, které měly zamezit šíření nakažlivých nemocí. Jednalo se o tzv. „čistou“ a „nečistou“ část. Do nemocnice vedly dvoje koleje. Na východě přivázela nemocné a raněné „špinavá“ kolej do tří nemocničních nádraží. Zde byli pacienti ubytováni. Nacházely se zde přijímací budovy, operační pavilóny, pozorovací stanice, márnice atp. Na západě administrativní a hospodářskou částí vedla „čistá“ kolej, po které byly do nemocnice dopravovány zásoby a odjížděli po ní vyléčení vojáci.³⁹

Mezi čistou a nečistou částí byla přechodová část, kde bylo několik typů budov, jako například průchozí budova. Účelem těchto budov bylo očištění obslužného personálu. Mělo se zabránit přenosu nákazy ven z nemocnice. Byly zde sprchy a převlékárny. Paroulek píše, že: *„Jsou tudíž v této budově oddělené svlékárny, lázeňské kabiny se sprchami a oblékárny, vše rozvrženo do trojího oddělení: pro lékaře, sluhy i dělníky a ošetřovatelky.“*⁴⁰ Sprchy byly průchozí. Uprostřed budovy se nacházela kotelna, která zajišťovala přísun teplé vody. Budovy v první a druhé zóně byly navíc vybaveny lékárnami, rovněž rozděleny na čistou a nečistou část. Předávání léku bylo zajištěno skříní s dvojitými dveřmi. Na stejném principu byly zařízeny i propouštěcí budovy pro uzdravené vojáky. Ti museli projít důkladnou očišťovnou. Buď prošli sprchou, nebo lázní. Lázně byly tři. Pro důstojníky, poddůstojníky a mužstvo. Vojáci zde dostávali nové čisté oblečení. Propuštění se pak shromažďovali v čekárně, které byly zařízeny jako restaurace, kde vyčkávali příjezdu jejich vlaku, který je rozvezl po monarchii. Budova byla vybavena čajovou kuchyní pro podávání občerstvení. Tyto budovy stály na hranici čisté a nečisté části. Za nimi se v čisté zóně nacházela kuchyně a sklady. V prvním a druhém bloku patřila do přechodové části i kuchyně spolu se speciálními domky pro předávání jídel, které pak nemocniční personál roznášel. Cestou zpět pak nádobí prošlo důkladnou dezinfekcí. Tyto budovy se ještě vnitřně dělily na

³⁸) PAROULEK, Josef. *Barákové město C. a k. válečné nemocnice v Pardubicích*. Pardubice, 1917. s. 10-13.

³⁹) PAROULEK, Josef. *Barákové město C. a k. válečné nemocnice v Pardubicích*. Pardubice, 1917. s. 9.

⁴⁰) PAROULEK, Josef. *Barákové město C. a k. válečné nemocnice v Pardubicích*. Pardubice, 1917. s. 22.

mčistou a nečistou část, aby ani zde nedošlo ke kontaktu. Jídlo bylo předáváno opět skrze dvojité dveře.⁴¹ V těchto blocích byly i spalovací pece.⁴² V první sekci byla ještě umístěna jedna ze dvou prádelen.⁴³ První a druhá sekce se tedy lišily od třetí, čtvrté a páté sekce, kde byl volnější režim. Jak vidno, tak nemocnice přes svou jednoduchou konstrukci byla vybavena nadstandardně a na tehdejší dobu moderně, čímž se mělo docílit co největší hygieničnosti.

Pro lékařské účely měla nemocnice osm pozorovacích pavilónů, do kterých byli umisťováni pacienti, u nichž hrozilo propuknutí infekční nemoci. Pavilony stály v severní části nemocnice. K dispozici měli lékaři i tři moderně vybavené operační sály. Ten v prvním bloku byl určen pro infikované pacienty. Pavilony byly vybaveny sterilizační místností, která tvořila osu mezi jednotlivými sály. Dále zde byla místnost k narkóze a rentgen.⁴⁴ Velice důležitým pracovištěm byla bakteriologická stanice s přílehlou pitevnou a márnicí. Stanice se starala o včasné podchycení infekcí a měla zabránit vzniku epidemie.⁴⁵ Ve všech těchto zařízeních byla k dispozici teplá voda, jejíž ohřev zajišťovaly kotelny. S infikovaným lékařským odpadem (šaty, obvazy, prádlo, odpad z operací) se muselo zacházet opatrně a hygienicky. Pro tyto účely vznikly v prvním a druhém bloku spalovací pece s komíny vysokými 18 metrů, které stigmatizovaly spalovny z dálky. V nich se mohly pálit i amputované části lidských těl.⁴⁶ Ve zbylých blocích potom byly zděné dezinfekční stanice, v nichž byly menší spalovací pece.⁴⁷ V každém bloku nemocnice byla i lékárna. Buď samostatně stojící, nebo jako součást průchozí budovy. Lékárny dodávaly nemocnici léky, vatu, obvazy atd.⁴⁸ Nejen pro potřeby operací a léčení, ale i skladování potravin vznikla v nemocnici chladárna a ledárna. Denně dokázala vyrobit 1 900 kg ledu. Ledárna stála v severním cípu nemocnice u ústředního skladiště a pekárny. Vedle ní ještě stála výrobní destilovaná vody.⁴⁹

---

⁴¹) PAROULEK, Josef. *Barákové město C. a k. válečné nemocnice v Pardubicích*. Pardubice, 1917. s. 20–28.

⁴²) PAROULEK, Josef. *Barákové město C. a k. válečné nemocnice v Pardubicích*. Pardubice, 1917. s. 33–35.

⁴³) PAROULEK, Josef. *Barákové město C. a k. válečné nemocnice v Pardubicích*. Pardubice, 1917. s. 28.

⁴⁴) PAROULEK, Josef. *Barákové město C. a k. válečné nemocnice v Pardubicích*. Pardubice, 1917. s. 15–18.

⁴⁵) PAROULEK, Josef. *Barákové město C. a k. válečné nemocnice v Pardubicích*. Pardubice, 1917. s. 19.

⁴⁶) PAROULEK, Josef. *Barákové město C. a k. válečné nemocnice v Pardubicích*. Pardubice, 1917. s. 33–35.

⁴⁷) PAROULEK, Josef. *Barákové město C. a k. válečné nemocnice v Pardubicích*. Pardubice, 1917. s. 59–60.

⁴⁸) PAROULEK, Josef. *Barákové město C. a k. válečné nemocnice v Pardubicích*. Pardubice, 1917. s. 59.

⁴⁹) PAROULEK, Josef. *Barákové město C. a k. válečné nemocnice v Pardubicích*. Pardubice, 1917. s. 52–53.

4.4.1. PROVOZNÍ BUDOVY

Věnujme se nyní dalším budovám, které nemocnice měla pro svůj provoz. Nemocnice si zajišťovala sama výrobu jídla a pro tyto účely měla vlastní pekárnu. Ta stála na severozápadě karantény v prvním bloku nemocnice v čisté zóně. Vybavena byla velice dobře a výroba byla částečně mechanizována. Při desetihodinové pracovní době měla zajistit dostatek pečiva pro 13 000 lidí.⁵⁰ Kousek od pekárny stálo ústřední skladiště, kde byly skladovány nejen suroviny potřebné k výrobě pečiva. Z něho se zásobila menší skladiště u jednotlivých kuchyní v pěti blocích. V každé zóně bylo rovněž skladiště na prádlo, žíněnky, šaty, obuv a uhlí. Tyto budovy stály u čisté vlečky na její východní straně.⁵¹ Kousek od ústředního skladiště stál sklad a škrabárna brambor. Zajímavostí je, že sklad byl zapuštěn do země, aby se tak dosáhlo ideálního prostředí. Nemocnice měla dokonce vlastní drůbežárnu s holubníkem, která byla na východní straně první zóny.⁵² Distribuci a výrobu jídel zajišťovaly výše zmíněné kuchyně s důmyslným systémem dvojitých dveří. Každá sekce měla jednu kuchyni. Osm 350 litrových kotlů, dva velké sporáky a pec na cukrovinky dokázaly vyrobit 3 000 porcí. Jídlo bylo roznášeno personálem ve speciálních nádobách – thermoforech, které se po použití vracely k dezinfekci.⁵³ Pro potřeby personálu a hostů nemocnice sloužila nemocniční kantýna, která se nacházela v severozápadním traktu u plotu vedle ústřední kanceláře. Budova fungovala jako restaurace. Byl zde například i kulečnickový stůl a v létě zákazníkům sloužila veranda.⁵⁴

K udržení co největší čistoty v zařízení byly zbudovány dvě vysokokapacitní prádelny. Čistá prádelna v severozápadní části nemocnice, tedy v části kde se nalézala pekárna, ústřední sklad, ledárna a sklad brambor. A špinavá infekční v prvním bloku v přechodovém pásmu. Prádelna dokázala vyprat během 12 hodinové směny 8 000 kg prádla. Dezinfikovat za tuto dobu dokázala 6 000 kg. Prádlo se při vstupu do prádelny třídilo a namáčelo v dezinfekčních kádích. Poté bylo prádlo vyvařeno a prošlo párou, která měla za úkol zničit choroboplodné zárodky nemocí. Po tomto procesu přešlo prádlo do čisté části prádelny a vypralo se a vyždímalo. Po usušení, ke kterému se využívala pára, se prádlo mandlovalo v žehlárně. Kusy oblečení, které nešly vyprat, se čistily v dezinfekční sekci ve formalínu. Z jedné strany se vložilo do přístrojů špinavé prádlo a z druhé strany zdi se

⁵⁰) PAROULEK, Josef. *Barákové město C. a k. válečné nemocnice v Pardubicích*. Pardubice, 1917. s. 48-51.

⁵¹) PAROULEK, Josef. *Barákové město C. a k. válečné nemocnice v Pardubicích*. Pardubice, 1917. s. 46-48.

⁵²) PAROULEK, Josef. *Barákové město C. a k. válečné nemocnice v Pardubicích*. Pardubice, 1917. s. 55.

⁵³) PAROULEK, Josef. *Barákové město C. a k. válečné nemocnice v Pardubicích*. Pardubice, 1917. s. 19-22.

⁵⁴) PAROULEK, Josef. *Barákové město C. a k. válečné nemocnice v Pardubicích*. Pardubice, 1917. s. 53-54.

z nich vyndávalo čisté. Po vyprání se prádlo rozvezlo do skladů v jednotlivých blocích. V této prádelně mohlo být v případě potřeby zpracovááno i prádlo z druhého bloku nemocnice. Druhá prádelna vypadala stejně, jen v ní nebylo dezinfekční oddělení.⁵⁵

Co se týče provoz uvadí Kubeš, že: „V nemocniční prádelně se pralo 8.000 kg prádla. Denně se spotřebovalo 25 q žitné mouky na chléb a 8.000 kg bílé mouky na pečivo, 150 kg cikorky, 250 kg marmelády na přesnídávky. Denně se porazilo 40 kusů hovězího dobytka a 50 telat, v neděli 50 prasat. Denně se spotřebovalo 1.300 kg mouky na knedlíky a 1.000 kg zelí. V bezmasý den se spotřebovalo 30 q tresek, 30 q brambor, 360 kg tuku, 13 kg čaje. Za měsíc se spotřebovalo 14.000 kg cukru a 80.000l mléka. V táboře svítilo 10.755 žárovek. K obsluze bylo 500 ošetřovatelek, 300 sanitářů a 600 diplomovaných zdravotních sester.“⁵⁶

V prvním bloku nemocnice v čisté části byly umístěny dílny. Zde se opravovaly rozbité věci. Dílnu zde měl kovář, zámečník, instalatér, sklenář, čalouník, lakýrník, truhlář a elektrikář. Byly zde sklady s náradím a náhradními díly.⁵⁷ V truhlárně se dokonce vyráběly i rakve.⁵⁸

---

⁵⁵) PAROULEK, Josef. *Barákové město C. a k. válečné nemocnice v Pardubicích*. Pardubice, 1917. s. 28-32.

⁵⁶) KUBEŠ, A. J. Karanténa jako živitelka. *Zprávy klubu přátel Pardubicka*. 1981, č. 4, s. 83.

⁵⁷) PAROULEK, Josef. *Barákové město C. a k. válečné nemocnice v Pardubicích*. Pardubice, 1917. s. 41-42.

⁵⁸) VINAŘ, Stanislav. *Pardubicko revolucionářské a partyzánské*. Pardubice, 1936. s 12.

4.4.2. ZAMĚSTNANECKÉ BUDOVY

V čisté části na západní straně čisté vlečky se nalézaly administrativní budovy a ubytovny zaměstnanců. Na východní straně čisté koleje u kuchyně a skladů stály v každé sekci dvě budovy určené pro obslužný personál nemocnice. Jedna pro muže a druhá pro ženy. V jednom pokoji byly ubytovány tři až čtyři osoby. Pokojů bylo okolo 14. V budově bylo sociální zařízení a jídelna. Správci měli nárok na samostatný pokoj. U čisté koleje z druhé strany stála v každé sekci skupina tří budov. Dvě byly ubytovny lékařů a jedna sloužila úředníkům. Do jedné se vešlo okolo 40 osob. Každý měl svůj vlastní pokoj. Budovy byly vybaveny jídelnou, lázní a záchodem. Přednosta měl k dispozici dvoupokojový byt. Hned za nimi byly ubytovny sester. V každém bloku byly dvě ve tvaru písmena L každá s kapacitou 90 osob. Sestry byly ubytovány po dvou. Vrchní sestra měla k dispozici opět dvoupokojový byt. Vychází nám tak, že personálu určeného k péči o pacienty mohlo být ubytováno v nemocnici 1 500. Mezi ubytovnami sester stály administrativní budovy, kde svou práci vykonávali byrokraté nemocnice. Bylo zde sedm kanceláří a místnost s telefonem. Ústřední kancelář stála v severozápadní části u kantýny. Kancelář byla vybavena telefonem i telegrafem. Přes tuto budovu procházela veškerá korespondence a zajišťovala a řídila chod celé nemocnice. Ubytovna zaměstnanců této kanceláře se nalézala hned u ní.⁵⁹ Na bezpečí v nemocnici dohlížela vojenská posádka ubytovaná v pěti kasárnách, které stály u západního plotu. V každé z nich byly čtyři pokoje pro vojsko, každý s kapacitou 80 lůžek. Dále zde byl pokoj pro důstojníka a poddůstojníka, kuchyně, sociální zařízení a sklady jídla. V první sekci stála u kasárny budova strážnice s věznicí.⁶⁰ Za kasárnami stály ještě dva baráky určené pro zahradníky, kteří se starali o okrašlování nemocnice a i o skleníky na zeleninu, květinové skleníky a brambořiště.

---

⁵⁹) PAROULEK, Josef. *Barákové město C. a k. válečné nemocnice v Pardubicích*. Pardubice, 1917. s. 57-59.

⁶⁰) PAROULEK, Josef. *Barákové město C. a k. válečné nemocnice v Pardubicích*. Pardubice, 1917. s. 35-44.

4.4.3. OSTATNÍ BUDOVY

Za severní stranou kantýny byla zbudována stáj pro koně a garáže s opravnou automobilů.⁶¹ Tradiční sepjetí monarchie s církví stálo patrně za vznikem nemocniční kaple. Ta stála u hlavního vchodu Na Skřivánku na východní části nemocnice. Půdorys kaple s malou věžičkou byl ve tvaru kříže. Zde se konaly pouze pohřby vojáků, kteří nezemřeli na infekční chorobu. Ostatky byly ukládány na novém vojenském hřbitově, který vznikl u toho městského. Kaple nebyla příliš velká, což nasvědčuje tomu, že se pohřbů neúčastnilo příliš mnoho lidí.⁶² Na jižní hranici nemocnice vznikla vodárenská věž, i když využívala i služeb městské vodárny. Jelikož byla celá nemocnice z hořlavého materiálu, vznikly zde i tři hlídkové protipožární věže o výšce 30 metrů.⁶³ V nemocnici během války hořelo jednou. Dne 8. února 1917 shořel střed nádražní budovy.⁶⁴ U vchodu ze severní strany nemocnice byla umístěna busta císaře Františka Josefa I. Ta se po válce stala terčem pomsty a vypořádání se s Habsburskou monarchií nejen za léta válečná.⁶⁵

V nemocnici tedy pracoval zdravotnický personál, úředníci, servisní personál a vojsko. Nebyl to však všechen personál, který se o chod nemocnice staral. Zajímavou roli sehráli v provozu karantény pardubičtí hasiči. Podle mobilizačního plánu zajišťovali transport nemocných. Při této práci podávali i občerstvení. Tuto činnost zajišťovali hasiči hned od začátku války, kdy nemocné rozváželi po Pardubicích do provizorních nemocnic. Po otevření vojenské nemocnice zajišťovali přepravu raněných a nemocných i zde. Sbor musel být z důvodů povolání řady členů do armády posílen o hasiče z okolí. Celkem se do lokálního transportu nemocných a raněných zapojilo 107 hasičů, kterým velel R. Osvald. Od ledna 1916 se hasiči rozdělili na dvě skupiny. Jedna obstarávala transport ve městě a druhá s 29 muži pod vedením Josefa Svatoně (ten však byl odvelen později na frontu a zahynul v roce 1917) obstarávala transport a manipulaci s raněnými a nemocnými v barákové nemocnici. Ještě před slavnostním otevřením nemocnice od 19. dubna 1915 začali hasiči vykonávat i protipožární stráž v barákové nemocnici. Původně měla tato hlídka pět členů, ale nakonec se rozrostla na

---

⁶¹) PAROULEK, Josef. *Barákové město C. a k. válečné nemocnice v Pardubicích*. Pardubice, 1917. s. 57.

⁶²) PAROULEK, Josef. *Barákové město C. a k. válečné nemocnice v Pardubicích*. Pardubice, 1917. s. 45-47.

⁶³) PAROULEK, Josef. *Barákové město C. a k. válečné nemocnice v Pardubicích*. Pardubice, 1917. s. 62-63.

⁶⁴) VÁCHA, František. *Pardubice za světové války*. Pardubice, 1937. s. 165.

⁶⁵) PAROULEK, Josef. *Barákové město C. a k. válečné nemocnice v Pardubicích*. Pardubice, 1917. s. 62-63.

devět mužů. Po uvedení nemocnice do provozu zde vznikl i hasičský sbor. Ten byl původně složen z členů pardubického hasičského sboru, ale postupem času nahrazen vojáky.⁶⁶

---

⁶⁶) VÁCHA, František. *Pardubice za světové války*. Pardubice, 1937. s. 70-76.

5. INFORMACE Z TISKU, KTERÉ SE VZTAHUJÍ K VÁLEČNÉ NEMOCNICI

Rakousko – Uhersko vypovědělo válku Srbsku 28. července 1914. Za velice krátkou dobu se do sporu zapojily všechny tehdejší velmoci a vypukla celosvětová válka, která neměla v minulosti obdoby. K takto velké válce se schylovalo již několik let a lze konstatovat, že velmoci na ni byly připraveny. Většina vojenských informací byla utajována a do novin jich příliš neproniklo, ovšem informace o nemocnici umístěné hluboko v bezpečí monarchie, která měla spíše humanitární charakter, nemusely být tak utajovány a veřejnost o nich mohla být informována. Samozřejmě o humanitárním účelu nemocnice bychom se mohli přít. Zda tedy šlo o léčení nemocných a raněných, nebo o to dostat co nejrychleji vojáka zpět na bojiště, aby opět sloužil účelům války. Toto však není cílem mé práce. Podívejme se, jaké zprávy se objevovaly v regionálním tisku v Pardubicích a co občany v souvislosti s barákovou nemocnicí nejvíce zajímalo a trápilo. Otázkou je také, do jaké míry tiskové zprávy vyjadřují názor veřejnosti. Domnívám se, že publicistika dokáže formovat mínění veřejnosti, ale rovněž veřejnost do určité míry určuje, co ji zajímá. Publicista je navíc sám členem široké veřejnosti a žije v ní.

Ve městě Pardubice se začala zřizovat improvizovaná nemocniční zařízení, která by dokázala pokrýt zvýšený příliv raněných a nemocných. Avšak obdobně tomu bylo i v ostatních městech. Snad v Pardubicích tomu bylo s větší mírou než jinde, protože město zaujímalo výhodnou pozici ve státě a leželo na hlavní železniční trati. Tyto nemocniční stanice nejvíce vznikaly ve školách, kde byly k jejich vzniku jedny z nejlepších podmínek, nikoliv ideálních. Vybavení bývá v tisku popisováno jako výborné, ale těžko by si někdo dovolil nějakou ostřejší kritiku, za kterou by hrozila persekuce od státu.

5.1. C. A K. VÁLEČNÁ NEMOCNICE

První zmínka o barákové nemocnici je ve vydání Neodvislých listů z 14. listopadu 1914, která se týká varianty počítající s výstavbou i v Chrudimi. Koncem října 1914 se podle zprávy ve městě konalo řízení, na kterém byla oznámena předpokládaná výstavba dřevěné třídicí a karanténní nemocnice s kapacitou 5 000 míst. Vojáci zde mají být ošetřeni a zůstat zhruba v pětidenní karanténě. Potom mají být rozesláni na doléčení.¹ Tyto informace poukazují na jednu z více variant barákové nemocnice, která počítala se vznikem dvou nemocnic. Podle dalšího článku, který popisuje, jak by mělo „dřevěné město barákové“ vypadat, se měly náklady na stavbu pohybovat okolo 1,5 milionu korun. Město vyrostlo na vojenském cvičišti za nádražím s baráky o rozměrech 60 m na 7 m. Transport zajistili dvoje koleje. Mělo by se zde vybudovat 5 000 lůžek.² Vedením nemocnice měl být pověřen MUDr. Messány.³ V obou týdenících se výrazně řešilo to, aby k stavbě byli přizváni i místní živnostníci, což se pak skutečně stalo.⁴

František Messány byl významný pardubický občan, který byl známý po celém regionu. Narodil se v roce 1870 a patřil mezi velice dobré lékaře své doby. Stal se prvním primářem okresní nemocnice v Pardubicích, která vznikla v roce 1903.⁵ V nemocnici sloužil až do roku 1927, kdy odešel do penze. Zemřel v roce 1936. Messány se učil u významného českého chirurga Karla Madla (1853-1903), kterému dělal prvního asistenta.⁶

Staveniště nemocnice si 12. prosince 1914 přijela prohlédnout zvláštní komise. Což tedy znamená, že výstavba byla v té době již zahájena. Stavět se začalo na přelomu listopadu a prosince 1914. Z ministerstva vnitra si přijel město prohlédnout rada Haberler a zdravotní inspektor Tauber v doprovodu okresního hejtmána Řeháka a dalších. V pozorovací stanici se delegace pohybovala od 8 hodin do 14 hodin, pak si prohlédli i rezervní nemocnice. Vše bylo pochváleno a bylo doporučeno pár opatření, zejména ohledně ochrany před infekčními nemocemi. V polovině prosince pracovalo na stavbě několik set dělníků. Zajímavé je, že mzdy byly nižší než při výstavbě konstrukčně velice podobných baráků pro vystěhovalce z Haliče u Chocně.⁷

---

¹) *Neodvislé listy*. 14. listopadu 1914, roč. 20, č. 66, s. 2.

²) *Samostatné směry*. 8. listopadu 1914, roč. 14, č. 48, s. 4.

³) *Samostatné směry*. 22. listopadu 1914, roč. 14, č. 50, s. 4.

⁴) *Neodvislé listy*. 28. listopadu 1914, roč. 20, č. 68, s. 3.

⁵) HUŇÁČEK, Miroslav. Krajská nemocnice – 100 let. *Zprávy klubu přátel Pardubicka*. 2003, roč. 38, č. 7/8, s. 198-204.

⁶) SVOBODNÝ, Petr – HLAVÁČKOVÁ, Ludmila. *Dějiny lékařství v českých zemích*. Praha, 2004. s. 154. ISBN 80-7254-424-1.

⁷) *Neodvislé listy*. 19. prosinec 1914, roč. 20, č. 71, s. 4.

Zprávy jsou místy poněkud chaotické a nelze se z nich dozvědět přesná fakta. Čísla se často různí. Proč tomu tak je? Domnívám se, že si autoři článku patrně špatně vykládali některé informace. Pardubická nemocnice měla být postavena po vzoru vídeňské, která byla pro 2 000 raněných. Zde mohl kupříkladu vzniknout problém ohledně kapacity. Další chybou se stalo umístění nemocnice. Hledalo se mezi více místy, avšak v Neodvislých listech se v březnu 1915 můžeme dočíst, že nemocnice bude rozmístěna ve všech čtyřech vytipovaných místech. Autor se patrně domníval, že se nevybírám jedno místo ze čtyř, ale že nemocnice bude rozprostřena do čtyř měst. Nepřehlednost do článků vnášelo více variant podoby nemocnice. Přesná podoba se podle mého názoru začala formovat až při započatí stavby. Výstavba nebyla nijak technologicky složitá a snadno tak mohlo dojít k úpravě plánů.

Počátkem ledna 1915 stálo již 175 baráků a od listopadu 1914 stavba neuvěřitelně rychle pokročila. Baráky byly postaveny v 11 řadách s ložnicemi otočenými k východu. Dokončena byla i vodovodní síť, kterou měla na starosti firma Kress. Začala se budovat kanalizace. Došlo k zajímavému kroku - na staveništi byl povolen přístup veřejnosti. Stojí za tím snaha sblížit občany s nemocnicí a vyvrátit různé spekulace.⁸ A dále šlo o praktickou věc – na staveništi byla totiž umístěna finanční sbírka.⁹ Později se ukázalo, že zpřístupnění veřejnosti nebyl šťastný nápad. Začaly se totiž objevovat první krádeže.

*„Pozorovací stanice v Pardubicích pojala by potom na 14.000 raněných a nemocných vojáků (pozorovací stanice v Hranicích na Moravě, kterou řídí pan MUDr. Zahradnický z Něm. Brodu, určena jest pro 7 000 vojáků), takže by to byl největší podnik tohoto druhu na celém kontinentě. Vyžadoval by 150 lékařů, 1 400 opatrovnic a 3 000 vojáků k doзору a vnitřní službě. Pozorovací stanice v těchto rozměrech vypravená čítala by skoro na 20.000 duší, o kterýžto počet rozmnoženo by bylo obyvatelstvo Pardubic. Jak by asi byla potom u nás rozřešena otázka zásobování potravinami a topivem.“*¹⁰ Byla to první významná obava, která se ve městě ohledně nemocnice objevila. Kapacita 14 000 byla jen hypotetická, na kterou by se případně mohla nemocnice rozšířit. Nakonec bylo zbudováno 10 000 lůžek. Kapacita byla obrovská, uvědomíme-li si, že město mělo ke dni 5. září 1915 20 685 obyvatel.¹¹ Mimochodem pozorovací stanice v Hranicích byla po jednoročním provozu zrušena. Část své kapacity měla rozmístěnou, podobně jako pardubická pozorovací stanice, po školách a veřejných budovách. Budovy byly vráceny původnímu účelu. Nadále

---

⁸) *Samostatné směry*. 24. ledna 1915, roč. 15 č. 8, s. 4.

⁹) *Samostatné směry*. 10. ledna 1915, roč. 15, č. 6, s. 4.

¹⁰) *Osvěta lidu*. 9. ledna 1915, roč. 20, č. 2, s. 4.

¹¹) VÁCHA, František. *Pardubice za světové války*. Pardubice, 1937. s. 160.

zde mělo zůstat 2 000 lůžek v barácích. Část lékařů i s primářem Zahradnickým byla přeložena do Pardubic.¹²

Koncem ledna roku 1915 bylo na stavbě dokončeno kompletní vybavení 150 baráků a 70 administrativních budov. Stavba postupovala rychle, i když řada řemeslníků musela narukovat, přesto se pracovalo s vypětím všech sil. Dělníci budovali do noci, vlaky rychle přivážely materiál na stavbu a vůbec veškeré úsilí bylo směřováno k co nejrychlejšímu otevření.¹³ V únoru stálo 246 baráků, což nebylo zdaleka vše. Podle zpráv z novin by jich mělo vyrůst 299, ale již tehdy bylo patrné, že tento počet bude překročen.¹⁴

Na poslední schůzi starého městského zastupitelstva, která se uskutečnila 24. února 1915, byla přednesena zajímavá námitka ředitele Čížka ohledně zřízení barákové nemocnice. Obával se toho, do jaké míry naruší chod města. Zejména pak se obával o dostatečné zásobení města. Tehdy ještě náměstek Sochor se ho samozřejmě snažil uklidnit, jak ho možná i nutila loajalita k monarchii.¹⁵

V roce 1915 došlo k nastoupení nového městského zastupitelstva v Pardubicích. Volby proběhly už na jaře 1914, ale vinou protestu se nástup nových členů do funkcí oddálil. Předešlou radu řídil Josef Prokop,¹⁶ který se však pro neshody rozhodl rezignovat ještě za svého volebního období a chod města převzal jeho náměstek Josef Sochor. Josef Prokop byl, jak se můžeme dočíst, schopným starostou. Za jeho mandátu došlo ke koupi elektrárny, dobudován byl vodovod... Pardubice prošly modernizací, která měla později vliv pro umístění C. a k. válečné nemocnice. Nové zastupitelstvo bylo svoláno 19. března 1915. Starostou se stal Josef Sochor. Post byl původně nabídnut opět Prokopovi, ten však odmítl. JUDr. Karel Horlivý dostal na starost agendu právní, divadelní, a také agendu zdravotní. V tomto složení provedlo zastupitelstvo město celou válkou a vystřídáno bylo až v době nové republiky 2. července 1919.¹⁷

Zastupitelstvo muselo hájit zájmy monarchie. Muselo být loajální. Pokud by některý z členů nehájil zájmy Rakousko – Uherska, hrozila mu represe. Nutno však podotknout, že v městské agendě nebyla řešena žádná celostátní politická rozhodnutí. Hrál se „na vlastním písččku“ a řešilo se hlavně zásobování. V publikaci *Pardubice za světové*

---

¹²) *Osvěta lidu*. 2. října 1915, roč. 20, č. 40, s. 4.

¹³) *Samostatné směry*. 24. leden. 1915, roč. 15, č. 8, s. 4.

¹⁴) *Samostatné směry*. 21. únor 1915, roč. 15, č. 12, s. 2.

¹⁵) *Samostatné směry*. 28. únor 1915, roč. 15, č. 13, s. 2.

¹⁶) Významný pardubický továrník, který spolu s bratrem Jaroslavem převzal v roce 1894 řízení rozvíjející se strojírný zaměřené na výrobu mlýnských strojů. V letech 1910-1915 byl pardubickým starostou. Josef Prokop zemřel v roce 1933.

¹⁷) VÁCHA, František. *Pardubice za světové války*. Pardubice, 1937. s. 119-126.

války je řada zmínek, které toto chování hájí a ospravedlňuje ho.¹⁸ „*Všechna tato jednání dělá se pod tlakem válečné doby. Proto musíme chápati a věřiti, že lokální projevy, příležitostně usnešené, nešly od srdce, nýbrž vyplývaly z formální nezbytnosti doby.*“¹⁹

Zajímavá kauza proběhla v novinách v březnu 1915. K přestupkovému soudu se dostal článek vydaný v Národních listech od Serváce Hellera, který pojednával o budované vojenské nemocnici a jejím vlivu na chod města. Článek informoval o vzniku čtyř nemocnic v Čechách. Jedná se o výše zmíněnou chybu. Hlavním řešeným problémem je však otázka zvýšeného pohybu obyvatelstva a tím zvýšené riziko přenosu infekčních chorob. Autor se poněkud nepřesně vyjádřil a formuloval stav okresní nemocnice, která je tímto ohrožena. „*My v Pardubicích uvítáme zřízení velké, odborně vedené nemocniční stanice tím radostněji, že učiní konec dnešnímu stavu, kdy do okresní nemocnice (...) dávány jsou – úplavice a cholery a do zdejších rezervních vojenských nemocnic umisťovány jsou ranění vojáci, potřebující v mnoha případech operativního zakročení.*“²⁰ Již v březnu začali být někteří občané znepokojeni nadměrným zatížením Pardubic transporty s raněnými a nemocnými vojáky. Nikde jsem však nenašel záznam, ve kterém by na to někdo poukazoval přímo, nebo si stěžoval. Někomu, kdo by toto vyřkl, bylo jasné, že by mu hrozily restrikce ze strany státního aparátu. Proti citovaným slovům se ohradili tři lékaři, kteří slova cítili jako útok na jejich práci, že nezajišťují dostatečnou péči vojínům. Proti Hellerovi bylo zahájeno vyšetřování pro šíření nepravdivých pověstí a zlehčování úředních opatření. Předmětem sporu se nestal problém možného míšení infekcí napadnutého vojáka se zdravými, či snad zavalení města raněnými, jak by se z článku dalo rovněž vyrozumět, nýbrž to, že lékaři neposkytují chirurgickou péči těm, kteří by ji potřebovali a umisťují je na infekční oddělení a naopak. Nakonec bylo shledáno, že se jednalo o omyl – špatná formulace. Článek měl prý původně uklidnit veřejnost. Heller byl nakonec obvinění zproštěn.²¹

Zatímco na vojenské nemocnici se pilně pracovalo a stavělo, tak výstavba ve městě naopak skomírala. Od listopadu 1914 do dubna 1915 nebylo na stavebním úřadu požádáno ani o jedno povolení.²²

Na stavbě pracovalo v dubnu 5 000 dělníků a s nákladem jen 12 miliónu korun, ale očekávalo se jeho mírné překročení. Připomeňme si původní plán 1,5 miliónů rakouských

---

¹⁸) VÁCHA, František. *Pardubice za světové války*. Pardubice, 1937. s. 119-125.

¹⁹) VÁCHA, František. *Pardubice za světové války*. Pardubice, 1937. s. 121.

²⁰) *Samostatné směry*. 21. březen 1915, roč. 15, č. 16, s. 4.

²¹) *Samostatné směry*. 21. březen 1915, roč. 15, č. 16, s. 3.

²²) *Samostatné směry*. 18 dubna 1915, roč. 15, č. 20, s. 4.

korun, pak 12 miliónů a nakonec to bylo 21 miliónů. Opět nám to dokazuje, že od počátku zřejmě nebyla známa přesná podoba nemocnice.²³

Dne 12. května 1915 stavbu navštívili hosté ze sousedního Hradce Králové s místodržitelským radou Smutným s chotí a s dalšími ženami významných osobností správy. Dále se také dozvídáme, že vstup do karantény je uzavřen a chystá se předání několika budov ke svému užívání. To už se tedy schylovalo k předání nemocnice svému účelu.²⁴

K otevření došlo 14. června 1915 a v Neodvislých listech i Samostatných směrech byl otisknut naprosto shodný článek informující o slavnostním otevření c. a k. válečné nemocnice. *„Zahájení činnosti c. a k. vojenské pozorovací stanice (oddělení barákové) v Pardubicích. Krásná myšlenka pozorovacích stanic, které mají jednak sloužit jako léčebny i jako karanténní, zdravé obyvatelstvo chránící ústavy, doznala v c. a k. pozorovací stanici v Pardubicích nejrozsáhlejších rozměrů. Vedle 2300 loží, které umístěny jsou ve veřejných budovách v městě, a již od listopadu fungují, projektováno 10.000 loží mimo město v systému barákovém. První oddělení této barákové nemocnice bylo dne 14. t. m. odevzdáno svému účelu, při čemž posvěcení vykonáno bylo místním vdp. děkanem P. Voříškem s asistencí c. a k. polních kurátů a místních kaplanů. Slavnost měla interní, prostý, ale důstojný ráz. Příslušné budovy přejal z rukou shromážděného konsorcia stavebního, zastoupeného p. architektem Paroulkem, přednosta pozorovací stanice p. okr. hejtman Jaroslav Řehák, který ve svém proslovu vzpomněl všech posud zúčastněných činitelů a projevil přání, aby stateční naši obhájci vlasti našli tu onu úlevu, kterou za své hrdinné konání povinnosti zaslouží. Ku konci své řeči vzpomněl našeho staříckého mocnáře, jemuž se shromážděnými provolal nadšeně „sláva“. Před vlastním aktem posvěcení promluvil vdp. děkan Voříšek o nemocnici jako ústavu, který na tak širokém základě projevuje lásku k bližnímu jako součást lásky k vlasti, které je více potřebí dnes, než kdykoliv jindy. Slavnost skončena zapěním hymny rakouských národů. Slavnosti zúčastnili se pp.: staniční velitel plukovník Kraus, podplukovník šl. z Rodtů, major Gruber, okresní hejtman Nápravník, c. a k. staveb. Rada Kožíšek z Prahy. Starosta města Sochor a náměstek starosty cís. Rada Kitzinger, evang. polní kurát Kantorek, nadlékař Brabec, všichni úředníci a inspekční důstojníci pozorovací stanice, pp. lékaři a lékárníci*

---

²³) Samostatné směry. 25. dubna 1915, roč. 15, č. 21, s. 4.

²⁴) Samostatné směry. 16. květen 1915, roč. 15, č. 24, s. 4.

s docentem drem. Eiseltem a primářem drem. Polákem v čele, sestry s vrchní sestrou Lotte Renkertovou v čele, ošetřovatelky a veškerý ostatní personál pozorovací stanice.“²⁵

C. a k. vojenská nemocnice byla tedy slavnostně otevřena a začala fungovat. Několik věcí bylo ještě třeba dodělat, ale ty v chodu nijak nebránily. Od listopadu 1915 naplno fungovaly dva bloky nemocnice. Zbývající tři čekaly na otevření. Na sto procent začala nemocnice fungovat od března 1916, kdy i okresní nemocnice byla vyjmuta ze systému pozorovací stanice. Před tím z něj byly vyčleněny i školní budovy.

Zajímavá oslava se konala 10. září 1915. Stříbrnými hodinkami a pamětní mincí byl obdarován Jaroslav Štěrba. Byl totiž 25 000 voják, který prošel nemocniční stanicí. Jedná se o celkový počet vojáků ošetřených ve městě od 31. srpna 1914, kdy dorazil první raněný. Větší část jich byla ošetřena v době, kdy velká baráková nemocnice nefungovala. Ta byla v provozu necelé tři měsíce.²⁶

V říjnu 1915 navštívil nemocniční stanici předseda rakouského Červeného kříže, hrabě Rudolf z Abensbergu a Traunu.²⁷

Koncem října 1915 bylo v barákové nemocnici asi 4 000 raněných a nemocných. Autor článku si však stěžoval, že se na veřejnost o tomto komplexu dostává velice málo informací.²⁸ V listopadu 1915 nebylo v nemocnici příliš pacientů. V objektech pro nemocné ve městě bylo 800 nemocných a raněných (zde uvedená kapacita je 2 000 lůžek). V barákové nemocnici byla zatím kapacita 6 000 lůžek a leželo zde 1 700 vojáků. V nemocnici bylo několik specialistů. „1. oddělení pohlavních nemocí za vedení dvor. rady prof. Dra. Janovského (asistent Dr. Deutsch), 2. oddělení bakteriologické s prosekturou případů infekčních za vedení dvor. rady prof. Dra. Hlavy (asistent Dr. Renč); vedle toho zřízen zvláštní barák pro operace a převazy hnisavých ran za vedení pp. Dra. Poláka a Dra. J. F. Jiráka. Tato oddělení jsou hotová a již fungují. Dále pak se právě zařizují: 3. ústav stomatologický za vedení prof. Dra. Jesenského (asistent Dr. Wachsmann), 4. oddělení oční za vedení prof. Dra. Deyla (asistent Dr. Zuckermannová), 5. oddělení pro nemoci ušní, nosní a hrtanové za vedení prof. Kutvirta, 6. ústav mechanoterapeutický za vedení chéř-chirurga příslušných oddílů (v barákách pp. Dra. Zahradnického a Dra. Poláka, v městských objektech Dra. Messanyho). Z dalších personálií válečné nemocnice pardubické uvádíme: vrchní administrativa obrovského podniku leží v rukou zeměpanského komisaře p. okresního hejtmána Řeháka, jemuž přidělen jako úřední lékař p. MUDr. Skácelík. Ku vedení vojensko-

²⁵) *Neodvislé listy*. 19. červen 1915, roč. 21, č. 25, s. 3; *Samostatné směry*. 20. červen 1915, roč. 15, č. 29, s. 3-4.

²⁶) *Samostatné směry*. 19. září 1915, roč. 15, č. 41, s. 4.

²⁷) *Samostatné směry*. 24. říjen 1915, roč. 15, č. 46, s. 3.

²⁸) *Samostatné směry*. 31. říjen 1915, roč. 15, č. 47, s. 6.

*lékařských záležitostí byl vál nemocnici přikázán vrchní štábní lékař pan MUDr. Eder. Ředitelem I. a II. Oddílu na barákách jest p. MUDr. Pilař, ředitelem III. A V. oddílu p. MUDr. Teleky, docent sociální medicíny ve Vídni, ředitelem městských objektů jest chéf chirurg p. primář MUDr. Messany. Ředitelem aprovisace v městských objektech jest p. Oppl z Prahy.*²⁹

Doktor Hlava patřil mezi významné české lékaře. Narodil se v roce 1855 v Dolních Královicích. Studoval na Karlo-Ferdinandově univerzitě. Během studií působil na klinice prof. Eiselta, kde se však nepohodl s jeho asistentem a odešel k prof. Krejsovi na patologickou anatomii. Po vystudování absolvoval stáž v Německu a Francii. Habilitoval se jako docent patologie v roce 1883. V roce 1889 měl velké štěstí, když mohl nastoupit do funkce vedoucího katedry patologie na české lékařské fakultě namísto Dušana Viléma Lembla, který funkci odmítl. Na fakultě dále působil jeden z nejvýznamnějších českých chirurgů Vilém Weiss, dále pak Eiselt, Schöbel, Střeny, Spina, Steffal a Janovský. Vedle patologie se věnoval i mikrobiologii a byl jejím průkopníkem u nás. Od roku 1897 předsedal Hlava Spolku Českých lékařů. Býval členem lékařských delegací, které objížděli světové kongresy. Od roku 1918 se snažil dosáhnout založení druhé lékařské fakulty v Československu a to sice v Brně a později další i v Bratislavě. Od roku 1919 předsedal Státní zdravotní radě, která tehdy v Československu vznikla. V roce 1921 byl v Albertově otevřen Hlavův ústav. Hlava zemřel 8. listopadu 1924.³⁰

Zajímavým zdrojem informací po otevření nemocnice je deník, který psala Alice G. Masaryková, dcera Tomáše Garrigue Masaryka.³¹ Ta v Pardubicích krátce sloužila jako ošetřovatelka. Dozvídáme se více o ženském personálu na nižších postech, než vedoucích. Alice G. Masaryková však sloužila v nemocnici jen krátce, od 20. srpna 1915 do 11. září 1915. V té době ji bylo 36 let. Později, 28. října 1915, byla zatčena a obviněna z velezrady, patrně pod tlakem událostí odehrávajících se okolo osoby jejího otce. V novinách jsem nikde nenalezl žádnou zmínku o jejím působení v Pardubicích. Zprávy se objevily v souvislosti s jejím otcem. „*Vyšetřování proti prof. Masarykovi. Proti prof. České university v Praze dru. Masarykovi, jenž po delší dobu dlí v cizině a provádí prý tam nepřipustné agitace, bylo zahájeno soudní trestní řízení a disciplinární vyšetřování a profesor Masaryk byl suspendován z úřadu a platu.*“³²

²⁹) *Samostatné směry*. 21. listopad 1915, roč. 15, č. 50, s. 4; *Osvěta lidu*. 13. listopad 1915, roč. 20, č. 46, s. 4-5.

³⁰) VOSTATEK, Miroslav. Prof. MUDr. Jaroslav Hlava. *Zprávy klubu přátel Pardubicka*. 2009, roč. 44, č. 3/4, s. 105-107.

³¹) KOTYK, Jiří. Pardubická karanténa (Pardubický deník Alice Masarykové). *AB – Zet Pardubicka*. 2001, č. 17.

³²) *Samostatné směry*. 10 říjen 1915, roč. 15, č. 44, s. 4.

Rozsáhlý fejeton z roku 1916 se snažil zachytit atmosféru jednoho běžného válečného dne ve městě. V některých oblastech lidské činnosti nedošlo takřka k žádným změnám, některé byly zasaženy citelně. Po ulicích se neproháněli pekařští učni, neboť jich nebylo potřeba, protože téměř nebylo z čeho péct. Ke kávě se nepodával dezert. V předešlém roce zaniklo ve městě 182 živností, protože jejich provozovatelé museli nastoupit do armády. Nejvíce napilno měly státní úřadovny, zejména pak aprovizační komise. Bez povšimnutí nemohla zůstat ani karanténa. Dozvídáme se, že vojáci měli vycházky od 13. hodiny. Řada jich míří do trafiky, kde kupovali cigarety, kterých je však nedostatek. O doutníky zájem není, ale nouze přiměla i k jejich koupi. Na ulicích je vidět nejen vojáky, do města se vydává i personál. Nejvíce je ošetřovatelek. V kavárně Veselka například přibyl další hráčský stůl pro lékaře z vojenské nemocnice.³³

Významnou událostí pro město byla návštěva místodržitele království Českého, hraběte Maxe Coudenhove, která se uskutečnila 19. června 1916, tedy rok a pár dní po otevření barákové nemocnice. Návštěvě jsou věnovány skoro celé noviny. Jeho excelence dorazila po sedmé hodině ranní a byla náležitě uvítána. V proslovech byl pan hrabě seznámen s historií i současností města. Místodržící navštívil také C. a k. barákovou nemocnici, kam dorazil s hodinovým zpožděním. Přivítán byl staničním velitelem plukovníkem Krausem, vrchním štábním lékařem Ederem a dalšími významnými osobnostmi kraje, nikoliv však nemocnice. Po obědě, který se podával v upravené nemocniční kantýně, se vydal místodržící na prohlídku vojenskou nemocnicí, na které ho doprovázeli zástupci konsorcia stavitelů. V nemocnici se v době návštěvy nacházelo 9 500 raněných a nemocných. Jeho pobyt byl v Pardubicích ukončen v 18:48, kdy mu odjížděl vlak do Prahy. Slavností atmosféru celého dne narušoval déšť.³⁴ Během návštěvy byl hrabě Max Coudenhove fotografován Josefem Pírkou. Vyfocen byl při vstupu do vojenské nemocnice. Pan Pírka z návštěvy vytvořil album, které pak místodržícímu zaslal.³⁵

Od března 1916 fungovala nemocnice naplno. V květnu byly pronajaty k potřebě vojenské nemocnice dva obecní pozemky.³⁶ V ten samý měsíc se v nemocnici i ve městě konala inspekce četnických stanic.³⁷ O měsíc později ve městě proběhla výše zmíněná návštěva místodržícího. V červenci do města dorazila medicínská výprava z Ameriky, čtyři lékaři s personálem a vlastním vybavením dorazili do Pardubic přes Dánsko. Přivítání byli

---

³³) *Samostatné směry*. 23. březen 1916, roč. 16, č. 18, s. 2-3.

³⁴) *Samostatné směry*. 28. červen 1916, roč. 16, č. 32, s. 1-3.

³⁵) *Samostatné směry*. 23. červenec 1916, roč. 16, č. 35, s. 3.

³⁶) *Samostatné směry*. 14. květen 1916, roč. 16, č. 25, s. 2.

³⁷) *Samostatné směry*. 21. květen 1916, roč. 16, č. 26, s. 2.

vrchním štábním lékařem Ederem a ředitelem nemocnice Skácelíkem.³⁸ Dále se C. a k. stanice opět stala karanténou a byly zakázány návštěvy a vycházky. Provoz byl upraven. Vojáci zde zůstali na pěti až šesti denní pozorování a pak byli transportováni do rezervních nemocnic na léčení. Zdá se, že nemocnice byla běžně přístupná a pacienti mohli vycházet ven z barákové nemocnice, pokud to jejich stav dovoloval. Ale pokud hrozilo nějaké nebezpečí přenosu nákazy, tak došlo k uzavření nemocničních bran.³⁹ Tento stav trval nejdéle do září, ale spíše kratší dobu. V nadpisu jedné zprávy je totiž uvedeno: „*Z vojenské nemocnice (dříve karanténny)*“.⁴⁰ Tato zpráva informuje o přeložení doktora Swiaczowského do Bělehradského epidemického špitálu. Doktor Skácelík zase bude po dobu čtyř týdnů vypomáhat nemocnici v Německém Brodě. Z Hradce Králové byl do Pardubic přeložen doktor Martin.⁴¹

V karanténě docházelo i ke krádežím. V listopadu 1916 byly odcizeny dámské hodinky, zlatý náramek a deset korun. Zloděje se podařilo brzy odhalit, neboť se sami prozradili svým lupem.⁴²

V několika člancích je vylíčena finanční sbírka ve prospěch nemocnice, ze které byly pořízeny konzervy naložené zeleniny a ovoce. Ty byly vystaveny a občané si je mohli před odevzdáním prohlédnout.⁴³

Dne 8. února 1917 v 9 hodin ve vojenské nemocnici vypukl požár. Začalo hořet v nádražní budově č. 2. Zničen byl prostředek budovy, ale obě postranní křídla se podařilo zachránit. U požáru zasahovali hasiči z nemocnice pod velením Osvalda a pomáhali jim dobrovolní hasiči vedeni J. Prokšem. Zkrotit oheň se podařilo okolo 12 hodiny. Během požáru panoval krutý mráz – okolo -18 °C.⁴⁴ Škoda byla vyčíslena na 40 000 korun. Příčinou požáru byl žár sálající z kamen, který snadno podpálil dřevěnou budovu. K prohoření došlo skrze poškozené ochranné azbestové obložení. Mimochodem se tak zde dozvídáme, že toho roku panovaly kruté zimy.⁴⁵

V tomto ročníku se objevují první ostré výtky města vůči karanténě. Je zmiňován problém skupování potravin pro potřeby zaměstnanců vojenské nemocnice na městském trhu. Tedy vzájemná konkurence. „*Čím zaviněno okamžité váznutí rozdávaní dávky potravin? Zde počítáno stále ve vyšších kruzích s 22.000 obyvateli a zapomnělo se na stálý stav karanténě,*

---

³⁸) *Samostatné směry*. 9. červenec 1916, roč. 16, č. 34, s. 3.

³⁹) *Samostatné směry*. 9. červenec 1916, roč. 16, č. 34, s. 3.

⁴⁰) *Samostatné směry*. 17. září 1916, roč. 16, č. 43, s. 2.

⁴¹) *Samostatné směry*. 26. listopad 1916, roč. 17, č. 1, s. 3.

⁴²) *Samostatné směry*. 19. listopad 1916, roč. 16, č. 52, s. 2.

⁴³) *Samostatné směry*. 3. prosinec 1916, roč. 17, č. 2, s. 2; *Samostatné směry*. 31. prosinec 1916, roč. 17, č. 6, s. 3.

⁴⁴) *Samostatné směry*. 11. únor 1917, roč. 17, č. 12, s. 3.

⁴⁵) *Samostatné směry*. 18. únor 1917, roč. 17, č. 13, s. 2.

vlastně rezervní nemocnici č. 2, kde ubytováno více než 1300 lidí, z nichž valná část nakupuje potraviny v městě a řada nemocných Turků vyčerpala naše okolí i město. Většího přídělů mouky nám dodáno nebylo. Na pohled nepatrné zdá se toto tvrzení, ale dovedlo se vyčerpatí pozvolna vše, co ve městě na zásobách bylo. Že by naše obyvatelstvo bylo neobětavé, nevlastenecké se tvrditi nemůže, neboť úpis poslední půjčky vykazuje obrovskou cifru 20 mil. K a zdá se, že i na poslední půjčku sejde se značná suma. Je toho nutno, aby dovršeno vítězství, aby úplné potřen byl nepřítel, říši naši ohrožující.“⁴⁶

„Naše město čítá 22.000 obyvatelů. Máme mnoho přátel nahoře a ti starali se po celou dobu války o naše nešťastné město. Nešťastné proto, že nebylo možno přesvědčit směřodonné kruhy o přílivu obyvatelstva do našeho města a okresu a o tom, že nám slíbeno bylo na základě nového města resp. c. k. rezervní nemocnice č. 2 kde se nalézají nyní 7000 mužů raněných a nemocných a 3000 komandovaných lidí, téměř 1000 vál. uprchlíků. Že bude zřízen široký zásobovací odbor okolo města, z kterého se karanténa, kterou prošlo do dneška 62000 vojáků bude zásobovati. U c. k. místodržitelství bylo poukazováno často deputacím na to, že zde jest všeho dost. Ovšem v době, kdy jisté osoby zde hospodařily tak, že mohla polovice obyvatelstva krmiti odpadky vepřový dobytek nemyslí se, že bylo ještě něco uhořpodařeno.“⁴⁷

Otisknout takovouto kritiku v prvních letech války by bylo velice odvážné a navíc nebylo zcela jasné, jaká situace nakonec nastane. I když někteří, jako Dr. Hrbek a ředitel Čížek, tušili problém již dříve. Rok 1917 byl však již ohledně zásobení obyvatelstva velice kritický. Autor článku ale raději v závěru zdůraznil svou loajalitu k monarchii. Lidé se stále centralistického státu obávali, i když jeho síla a důslednost upadala zejména s nezdary na frontě. Postupně se začalo vyskytovat stále více takovýchto článků, které dopomáhaly k uvolnění atmosféry a snižují podřízenost Vídní.

Na počátku války se málo zájmu věnovalo soužití barákového města s městem v pravém slova smyslu. Měla fungovat odděleně a minimálně se ovlivňovat. V plánech se nepočítalo s osobním volnem zaměstnanců a s vycházkami nemocných a raněných do města, na kterých si nakupovali věci pro osobní potřebu. Izolace by byla dle mého názoru těžko udržitelná, i kdyby problém se zásobováním nenastal. Připomeňme závislost nemocnice na městských sítích. Velice zajímavá je informace o počtu 62 000 vojáků, kteří nemocnicí dosud prošli.⁴⁸ Tento údaj se mi zdá těžko analyzovatelný a bohužel nevíme, z jakého zdroje pochází.

---

⁴⁶) *Samostatné směry*. 15. duben 1917, roč. 17, č. 21, s. 2.

⁴⁷) *Samostatné směry*. 23. září 1917, roč. 17, č. 43, s. 4.

⁴⁸) *Samostatné směry*. 23. září 1917, roč. 17, č. 43, s. 4.

Zkusme odhadnout, jak přesné toto číslo může být. Uvážíme-li, že nemocnice byla v provozu dva a čtvrt roku, pak nám vychází, že jí ročně prošlo skoro 27 600 vojáků. Denně to bylo 75. V článku v Osvětě lidu z roku 1919, kde vzpomíná zaměstnanec propouštěcí kanceláře A. Hajn, se ale dozvídáme, že denně tato kancelář vyřídila mezi 100 – 250 propouštěcích formulářů. „*Některý den odcházelo z nemocnice až 250 nemocných, resp. uzdravených, méně než 100 zřídka kdy.*“⁴⁹ Tyto informace se od sebe poměrně dost liší. Ještě si připomeňme informaci z roku 1915, kdy bylo ve městě (nikoliv pouze v karanténě, neboť ta byla v tu dobu v provozu pouhé tři měsíce) ošetřeno během jednoho roku a necelého měsíce 25 000 vojáků. Pokud tedy město zvládlo ošetřit necelých 25 000 raněných během jednoho roku v mnohem menším kapacitním zázemí (čtyřikrát menší než měla baráková nemocnice), tak se domnívám, že baráková nemocnice musela zvládnout ošetřit mnohem větší množství vojáků než 27 600 vojáků ročně a cifra 62 000 se tak zdá být malá. Samozřejmě počty raněných záležely na událostech na bojištích, a také na době, kterou voják v pardubické válečné nemocnici strávil. V barákové nemocnici měla být velká fluktuace. Ranění sem docházeli rovnou z bojiště a dostalo se jim ošetření. Doléčení a následná rekonvalescence měly probíhat již jinde. Těžko odhadovat, jak dlouhou dobu zde vojáci trávili. Neměla by to být však doba delší než jeden týden. Z tohoto důvodu bych se spíše přikláněl ke slovům Aloise Hajna. Z toho lze odhadovat, že počet raněných a nemocných, kteří prošli pardubickou vojenskou nemocnicí, mohl být odhadem přes 200 000. Jedná se však o velmi hrubý odhad. Marie Chudá ve svých vzpomínkách uvádí, že nemocnicí prošel jeden milión vojáků. Publikace však nepatří mezi odborné a není zde uveden ani zdroj této informace, proto se jeví jako nevěrohodný a s tím, k čemu jsem dospěl, i značně nadhodnocený údaj.⁵⁰ Nemocnicí by muselo projít 25 000 raněných a nemocných za měsíc tzn. přes 800 vojáků denně přijmout resp. propustit, což se předchozím faktům zcela vymyká. Navíc vzpomeňme na čísla ze zpráv o transportech, která se pohybovala okolo 500 lidí.

Spíše postřehem, než výtkou vůči vojenské nemocnici, byl odběr vody z městského vodovodu. V rámci zprávy o nedostatečné úrodě, zapříčiněné velkým suchem v roce 1917, se dozvídáme, že byl i nedostatek vody v městské rozvodné síti. Z té nejvíce vody odebírala právě vojenská nemocnice.⁵¹

---

⁴⁹) HAJN, Alois. Z pardubické „karantény“. Hrst vzpomínek. *Zprávy klubu přátel Pardubicka*. 1999, roč. 34, č. 1/2, s. 38.

⁵⁰) CHUDÁ, Marie. *Pardubické vzpomínky*. 1997. s. 137.

⁵¹) *Samostatné směry*. 12. srpen 1918, roč. 18, č. 37, s. 4.

U plukovního lékaře Karla Krásky, který velel II. sekci nemocnice, došlo k povýšení na štábního lékaře.⁵² Vyznamenan zlatým křížem s korunou na stuze byl velitel I. sekce Karel Vojáček.⁵³ Stejných poct se dostalo i Rudolfu Martinovi, který do Pardubic přišel koncem roku 1916 z Hradce Králové.⁵⁴ Doktor Ladislav Haškovec se zase vrátil z Pardubic zpět do Prahy.⁵⁵ Někdy máme možnost dozvědět se něco ze života lékařů sloužících v Pardubicích, jako tomu je u příležitosti padesátých narozenin MUDr. J. E. Jiráska. Tento chrudimský rodák konal vojenskou službu v barákové nemocnici. Před válkou byl praktickým lékařem v Humpolci. Do Pardubic přišel v roce 1915 s otevřením nemocnice. Ve městě si zakoupil dům a rozhodl se sem přesídlit a zůstat i po válce. Tento lékař rád psal, věnoval se lékařské tématice, ale i publicistice.⁵⁶ V dubnu 1917 došlo k otevření městských odboček rezervní vojenské nemocnice č. 2. Velitelem se stal plukovní lékař Kolář. Domobranecký vrchní lékař Karel Vojáček řídil objekt s pěti lůžky v kasárnách.⁵⁷

Mladý vojín, který 15. února 1917 uprchl z vojenské nemocnice, byl chycen u své přítelkyně Marie Pelcové v Horním Jelení. Za napomáhání na ni bylo podáno trestní oznámení.⁵⁸ Další voják z rezervní nemocnice č. 2. byl zase zatčen pro podezření z krádeže. Vojáci ovšem trestnou činnost jen nepáchali, občas se stávali i oběťmi. Při vycházce ve městě byl zlákáán voják dvěma uprchlicemi z Chocně do hostince, kde ho okradly o 150 korun.⁵⁹ Ve vojenské nemocnici zahynul voják na následky střetu se splašenými koňmi. Nebyl jedinou obětí. Zahynula i jedna civilistka, která byla natolik zmrzačena, že identifikovat se ji prý podařilo jen díky dopisu, který nesla na poštu.⁶⁰

O barákové nemocnici se v posledním roce války psalo velice málo a většinou se jednalo o negativní ohlasy vůči ní. Jeden osobní příběh ze života šikovatele z karantény Jaroslava Slezáka je nám tlumočen jako první zpráva z barákové nemocnice posledního roku války. Mladík se snažil dostat do novin pokusem o sebevraždu, aby tím na sebe upoutal pozornost své dívky.⁶¹

Nejzajímavější článek, ve kterém je probírán záporný dopad karantény na město, je z poloviny roku. Je zde vylíčeno přemýšlení lidí žijících za války pod habsburskou

---

⁵²) *Samostatné směry*. 21. leden 1917, roč. 17, č. 9, s. 5.

⁵³) *Samostatné směry*. 18. listopad 1917, roč. 17, č. 51, s. 3.

⁵⁴) *Samostatné směry*. 25. listopad 1917, roč. 18, č. 1, s. 2.

⁵⁵) *Samostatné směry*. 1. duben 1917, roč. 17, č. 19, s. 2.

⁵⁶) *Samostatné směry*. 4. březen 1917, roč. 17, č. 15, s. 2.

⁵⁷) *Samostatné směry*. 8. duben 1917, roč. 17, č. 20, s. 1.

⁵⁸) *Samostatné směry*. 4. březen 1917, roč. 17, č. 15, s. 3.

⁵⁹) *Samostatné směry*. 12. srpen 1917, roč. 17, č. 37, s. 5.

⁶⁰) *Samostatné směry*. 5. srpen 1917, roč. 17, č. 36, s. 3.

⁶¹) *Samostatné směry*. 3. březen 1918, roč. 18, č. 15, s. 3.

nadvládou. Ti se báli říci své výtky veřejně, ale s postupující válkou a oslabením vlivu monarchie se atmosféra uvolňovala a soukromé názory mohly více vyplouvat na veřejnost. „Požehnání Pardubic. Tímto slovem označovala se zdejší karanténa v době, kdy vznikala a kdy kde kdo se chlubil, že jen jeho zásluhou dostalo se našemu městu tohoto štěstí. Několik jednotlivců, kteří včas varovali před takovým podnikem a pochybovali o jeho výhodách pro město, (nikoliv ovšem pro jednotlivce) bylo s rozhořčením odmítnuto jakožto řemeslní opozičníci nebo lidé bez rozhledu a beze smyslu pro obecní politiku velkého slohu. Pravíme „několik jednotlivců“ ne proto, že by těch dále vidoucích a objektivních občanů bylo málo, ale proto, že jen několik lidí veřejně svoje přesvědčení přiznalo. Je to tak zvykem v Pardubicích. Mluvíte-li o veřejných záležitostech soukromě s různými občany, podíváte se, kolik jich s vámi nesouhlasí, ale jen soukromě. Jinak nechtějí s tím nic mít! Vytknete-li jim tuto slabost, hájí se poukazováním na svoje znalosti místních poměrů. Ten a ten řekl to a ono a špatně se mu to vyplatilo. Pohněvané mocnosti sáhly bez okolků na jeho existenci, což je ovšem pravda.

Demokratická vlna zachvátila však Evropu a nezůstala stát ani před Pardubicemi. Zaplavila je také – jen jeden ostrůvek zůstal : radnice. A ani tu nechtějí hájit všichni, kdož tam záplavě uvázli. Tento živelný převrat způsobil podivné úkazy. Tak v našem případě najednou se objevilo, že byla městu vnucena atd. Lidé však mají dobrou paměť a prostořece připomínají leckomu něco, co teď právě by neměli říkat z důvodu- „národní svornosti!“

Uvádějí např. toto : Při zřizování karantény prý se příslušní činitelé zavázali, že potraviny pro ni nebudou odebírány z nejbližšího okolí, takže tím zásobování města nebude dotčeno. Utvoří se prý kruh širší z několika okresů. Ve skutečnosti je tomu jinak. V celém okolí neprodal vám hospodář nic, že nemá. Kterýsi otec rodiny nabídl při shánění mléka pro děti v okolí takovou cenu, že lákala, dostal však za odpověď: Nemohu, jsem vázán smlouvou dodati vše karanténě, 1 htr za 40 h. Nemůžeme ubohému otci míti za zlé, že ho to rozčililo. Je zajisté omluvitelné, že vlastní malé a v tomto případě nemocné dítě bylo mu bližší než Turci, v té době v karanténě ubytování. A příklad současný: Městem vozí se od řezníka náklady masa do karantény. Je ovšem možné, že takový naložený vůz není nic pro tolik lidí, ale jak to působí na občany, kteří se na to dívají a marně shánějí večeri. Občanstvu smějí se prodávati jen vnitřnosti z poraženého dobytka, které se pro vojsko nehodí. (!) Můžeme tu uvésti ovšem jen takové momentky, neboť celé hospodářství je mimo náš dosah.

Jiný následek: Nedostatek bytů, způsobivší ohromný vzestup činže, pronajímání místností k bydlení se nehodících, v nichž se maří drahocenný dnes nábytek a – poslední zbytek zdraví!

To je štěstí pro město v době přítomné. Co nám tu zůstane v budoucnosti, domyslí si každý, kdo ví jaký následek po strážce mravní a – zdravotní má hromadění lidí po kasárnách žijících.

Ale co na tom. Karanténa přece jen byla požehnáním, ovšem nikoliv městu, nýbrž několika jednotlivcům, kteří mají, co chtěli mít. Obhájení jejich činů převezmou pak chvalně známé osobnosti, které nám budou dokazovati, že to všechno není tak zlé a že nesmíme být závistiví a přát – našincům!

A zajímavá je, že při všech podobných „požehnáních“ narazíme na touž společnost vzájemně se podporující, která pro blaho obecné je s tu pracovati do zničení – ne své, ale druhých!“⁶²

V nemocnici si zaměstnanci i pacienti snažili všelijak přivydělat. Tři vojáci z nemocnice obchodovali na černém trhu s kávovými náhražkami. Jejich činnost byla odhalena a všichni stanuli před vojenským soudem v Litoměřicích. Jeden z nich ještě navíc „keřasil“ i s moukou. Do tohoto obchodu zužitkoval zkušenosti z civilu, kde působil jako obchodník s moukou. Kuriózně působí místo, ve kterém měl mouku uloženou – byla jím umrlčí komora.⁶³ Tohoto skloubení civilu s vojnou jsme svědky i v případě nadporučíka Eduarda Štrympla, který vedl propouštěcí kancelář (Abschubkazlei) od druhé poloviny roku 1916. Ten přešel do Pardubic na svou žádost, neboť zde měl obchod s uhlím, který jeho nepřítomností strádal. Ve vzpomínkách na válečné období Aloise Hajna ho popisuje jako civilistu a dobrého člověka. Tento vedoucí kanceláře nakonec do úřadu přestal zcela docházet a věnoval se svému obchodu. Zbylí úředníci ho hravě dokázali zastoupit, a pokud se po něm někdo sháněl, tak mu muži zatelefonovali a pan Štrympl rychle odběhl z obchodu do barákové nemocnice.⁶⁴ Na tomto příkladě je možné dokreslit mentalitu lidí povoláných do armády, kteří pracovali v týlu.

Dne 5. dubna 1918 došlo k vykolejení na trati do Chrudimi. Došlo k zranění deseti cestujících a tři vojáci museli být po zběžném ošetření Karlem Vojáčkem převezeni do rezervní nemocnice č. 2., kde o ně tento doktor dále pečoval.

Anonymní dopis se snažil poškodit jednoho raněného vojáka, který přišel v boji o nohu. Neznámému pisateli se nezdála délka léčení. Voják si měl ránu obnovovat různými zákroky. Velice oblíbenou metodou, jak si prodloužit pobyt mimo bojiště, bylo vstříkávání si petroleje pod kůži. Tato problematika „simulování“ bude probrána níže. Z článku je zřejmý

---

⁶²) *Samostatné směry*. 16. června 1918, roč. 18, č. 29, s. 1.

⁶³) *Samostatné směry*. 7. duben 1918, roč. 18, č. 20, s. 3.

⁶⁴) HAJN, Alois. Z Pardubické „karantény“ – hrst vzpomínek. *Zprávy klubu přátel Pardubicka*. 1999, roč. 34, č. 1/2, s. 38-39.

i nacionální podtext a ostré odsouzení nepodepsaných udání. Anonymní udání bylo vyvráceno.⁶⁵ Vesměs se mi zdá, že v mnou zkoumaném období byl velký odpor vůči anonymním udáním.

---

⁶⁵) *Samostatné směry*. 28. duben 1918, roč. 18, č. 23, s. 2.

5.2. DALŠÍ ZDRAVOTNÍ ZAŘÍZENÍ V PARDUBICÍCH

5.2.1. REZERVNÍ NEMOCNICE

Rezervní nemocnice fungovaly před vznikem válečné nemocnice. Fungovaly dále i po otevření nemocnice. Chronologicky by tak tato část náležela na úvod kapitoly, ale z významového důvodu jsem se část o nich rozhodl zařadit sem.

První bezprostřední kontakt s válkou mohli obyvatelé Pardubic prožít v souvislosti s transporty s raněnými vojáky. První transport dorazil 31. srpna 1914.⁶⁶ Vojáci nejen projížděli místním vlakovým nádražím, ale část z nich byla ubytována a léčena ve městě. Pro tyto účely museli ve městě vzniknout prostory, ve kterých jim bylo možno poskytnout péči. Nejčastěji byly využity budovy škol. Vzhledem k tomu, že tyto budovy nebyly určeny pro potřeby nemocných a raněných, muselo dojít k menším úpravám. V Novoměstské škole vzniklo 200 lůžek.⁶⁷ Do 19. září 1914 došlo k úpravě dalších tří budov. Ošetřování zajišťovali zdravotníci z Červeného kříže. Ale nejen ony, nápomocná byla i řada občanů města. Sokolové a hasiči zajišťovali jejich transport. Řadoví občané pak často s raněnými promlouvali a obdarovávali je. Například koncem října 1914 bylo hospitalizovaným vojákům darováno občany přes 2 milióny kusů cigaret.⁶⁸ Vojenskou správou byl pověřen řízením nemocnic MUDr. Vrabec. Službu v září 1914 zajišťovali tři lékaři, každý s minimálně desetiletou praxí.⁶⁹ Ne snad že by dlouhá praxe byla podmínkou, ale během války se zvýšila potřeba většího množství lékařů, a tak byli povolávaní i staří, nebo lidé, kteří absolvovali jen několik semestrů medicíny.⁷⁰

Dokud nebyla zbudována velká baráková nemocnice, čelily rezervní nemocnice většímu náporu raněných a nemocných, než tomu bylo po otevření válečné nemocnice. „*Válečná karanténní nemocnice (pozorovací stanice), která před úplným dohotovením a zřízením baráků na vojenském cvičišti umístěna jest ve školních budovách, zemské pracovně a kasárnách.*“⁷¹ S otevřením nemocnice jejich zatíženost začala klesat a mělo dojít k jejich úplnému uvolnění pro původní účely. Na začátku února 1915 byly dále obsazeny tyto školy: novoměstská obecná škola, staroměstská měšťanská, pokračovací škola průmyslová, školy

---

⁶⁶) *Samostatné směry*. 19. září 1915, roč. 15, č. 41, s. 4.

⁶⁷) *Samostatné směry*. 20. srpna 1914, roč. 14, č. 37, s. 3-4.

⁶⁸) *Neodvislé listy*. 19. září 1914, roč. 20, č. 58, s. 2.

⁶⁹) *Samostatné směry*. 15. listopadu 1914, roč. 14, č. 49, s. 3.

⁷⁰) VOSTATEK, Miroslav. Prof. MUDr. Jaroslav Hlava. *Zprávy klubu přátel Pardubicka*. 2009, roč. 44, č. 3/4, s. 105.

⁷¹) *Neodvislé listy*. 20. březen 1915, roč. 21, č. 12, s. 3.

U Kostelíčka a Na Skřivánku.⁷² Došlo tak utlumení výuky. Nakonec potřebám tzv. pozorovací stanice posloužilo 13 budov.⁷³ S větším počtem budov byla potřeba i většího počtu lékařů. Ke každé budově ve městě měl být nápomocen jeden lékař.⁷⁴

V září 1914 městem během pěti dnů projelo 4 500 vojáků. Rychle narůstal počet nemocných a rezervní nemocnice se plnily. V Pardubicích většinou vlaky stavěly, aby doplnili vodu, ale rovněž zde docházelo k ošetření vojáků. Někteří byli poslání dál, jiní zůstávali ve městě. U některých jejich stav vyžadoval operaci. Ty prováděl v počátcích války MUDr. František Messány v okresní nemocnici, kterou řídí. Operace rovněž prováděl i vojenskou správou povolany MUDr. Streit z Holic, který několik let u Messányho sekundoval.⁷⁵

Na počátku listopadu 1914 bylo přijato dohromady 1 345 raněných a nemocných vojáků. V Pardubicích se ten den nacházelo 431 vojáků, což je v porovnání s Holicemi, které hlásily 61 vojáků, nesrovnatelný počet. Pardubice tak do určité míry suplovaly C. a k. vojenskou nemocnici před jejím dostavěním. Ošetřování zajišťovalo 105 pracovníků. Avšak ani tato kapacita nestačila a později došlo k zabránění dalších budov. Statistika nám dále říká, že doposud zemřelo 26 mužů, z čehož většina na nakažlivé choroby.⁷⁶ Městská rada se zavázala v polovině listopadu 1914 ke zbudování 2 500 lůžek.⁷⁷

K přepravě raněných propůjčili svá vozidla zpravidla občané.⁷⁸ Koncem listopadu 1914 byli pak na radnici pozváni majitelé povozů a koní, kteří byli požádání o pomoc. Tomuto požadavku bylo vyhověno velmi vstřícně a na schůzi rady o něm bylo referováno.⁷⁹ O výsledku byl pak informován zemský inspektor, který při své inspekci 18. listopadu 1914 ve městě nezapomněl uklidňovat občany před strachem z nakažlivých chorob. „*Tento uznal opatření za dokonalé a vyslovil se, že při těchto opatřeních a při dbalosti obyvatelstva o čistotu a při zachování ostatních opatření město Pardubice nemá co se obávatí zavlečení neb rozšíření nakažlivých nemocí, zejména cholery, a že v tom směru občanstvo naše může býti úplně upokojeno.*“⁸⁰ Bylo doporučováno, aby se lidé vyvarovali veškerých

---

⁷²) *Samostatné směry*. 7. únor. 1915, roč. 15, č. 12, s. 2.

⁷³) *Samostatné směry*. 25. duben. 1915, roč. 15, č. 21, s. 4.

⁷⁴) *Neodvislé listy*. 14. listopad 1914, roč. 20, č. 66, s. 2.

⁷⁵) *Samostatné směry*. 20. září 1914, roč. 14, č. 41, s. 3.

⁷⁶) *Neodvislé listy*. 7. listopadu 1914, roč. 20, č. 65, s. 3; *Samostatné směry*. 15. listopadu 1914, roč. 14, č. 49, s. 3.

⁷⁷) *Neodvislé listy*. 14. listopad 1914, roč. 20, č. 66, s. 2.

⁷⁸) *Samostatné směry*. 20. září 1914, roč. 14, č. 41, s. 3.

⁷⁹) *Neodvislé listy*. 21. listopadu 1914, roč. 20, č. 67, s. 3.

⁸⁰) *Neodvislé listy*. 28. listopadu 1914, roč. 20, č. 68, s. 3.

fyzických kontaktů včetně podávání rukou, polibků i společenského líbání rukou. V tomto směru se osvětově snažil působit tisk.

Dne 20. listopadu 1914 pak ještě poctil Pardubice svou návštěvou místodržící království českého, kníže Thun. Prohlédl si i rezervní nemocnice.⁸¹

Od posledního dne roku 1914 do 6. února 1915 prošlo Pardubicemi 7 370 raněných. 7 261 bylo příslušníky rakousko-uherské armády, 108 bylo Rusů a jeden byl Němec. Do zastávky nemocných jich bylo dodáno 4 491. Do rezervních nemocnic bylo předáno 1 297 mužů, v pozorovací (infekční) stanici jich skončilo 253, u 308 případů došlo k převazům. V transportu bylo i pět mrtvých.⁸²

V prvním březnovém týdnu přivezl vlak 359 mužů z bojišť a o týden déle jich bylo už 848. Z toho 739 lehce raněných a 109 těžce.⁸³ U vyvagonování byl hejtman Řehák a primář Messány. Ti byli u většiny transportů, často jim pomáhaly i jejich manželky. V noci z 12. na 13. května dorazil do Pardubic konvoj čítající okolo 500 raněných a nemocných. Bylo mezi nimi přes stovku příslušníků německé armády.⁸⁴ V září dorazil transport s 300 muži.⁸⁵ Ranění pocházeli z východního a jižního bojiště, na kterém v této fázi války rakousko-uherská armáda bojovala. Vlaky samozřejmě nejezdily v pravidelných intervalech, ale záleželo na intenzitě a síle bojů. První transporty raněných byly dokonce vítány. Postupem času však zevšedněly a zájem obyvatel Pardubic ochladl.

Ve vlacích nebyly dobré hygienické podmínky. „*Ranění v parném létě byli kořistí much. Někteří ranění měli oděv prosycený krví, mouchy do vagónů pak dorážely jako včely kolem úlu. Železničáři vypravovali, že na plošinách těchto vagónů museli se útokům bránit smrkovými větvemi. Je samozřejmé, že otevřené rány těchto ubožáků byly pak i plny červů.*“⁸⁶

Podle frekvence projíždějících vlaků mohli občané odhadovat, jaká je skutečná situace na frontě. V novinách totiž nebyly zcela zjištěně publikovány pravdivé informace. Zvýšený počet transportů nasvědčoval, že probíhaly zuřivé boje. Při nejostřejších střetech projelo pardubickým nádražím až 105 vlaků denně.⁸⁷

V následující tabulce je jmenováno všech třináct objektů, v nichž se nacházela pozorovací stanice. Stav obsazení je ke dni 23. února 1915.⁸⁸

⁸¹) VÁCHA, František. *Pardubice za světové války*. Pardubice, 1937. s. 156.

⁸²) *Neodvislé listy*. 6. únor 1915, roč. 21, č. 6, s. 3

⁸³) *Samostatné směry*. 21. březen 1915, roč. 15, č. 16, s. 3.

⁸⁴) *Samostatné směry*. 16. květen 1915, roč. 15, č. 24, s. 4. (547 mužů); *Neodvislé listy*. 15. květen 1915, roč. 21, č. 20, s. 4. (472 mužů)

⁸⁵) *Samostatné směry*. 12. září. 1915, roč. 15, č. 40, s. 4.

⁸⁶) VINAŘ, Stanislav. *Pardubicko revolucionářské a partyzánské*. Pardubice, 1936. s. 12.

⁸⁷) VINAŘ, Stanislav. *Pardubicko revolucionářské a partyzánské*. Pardubice, 1936. s. 12-13.

⁸⁸) *Samostatné směry*. 7. březen 1915, roč. 15. č. 14, s. 3.

Tabulka 1:

Pozorovací stanice	Počet postelí		
	CELKOVÝ STAV	OBSAZENÝCH	PRÁZDNÝCH
C. k. průmyslovka	232	17	215
Skřivánek	300	107	193
Kostelíček	193	152	41
Pracovna	-	-	-
Vápenka	58	-	58
Kasárny	-	-	-
Okresní nemocnice	110	58	52
Reálka	88	5	83
Chlapecká škola	145	15	130
Dívčí škola	90	-	90
Tělocvična	32	-	32
Dívčí průmyslovka	104	85	19
Vojenská nemocnice	48	44	4
CELKEM	1400	483	917

Jak vidno, nemocnice byly v tuto dobu zaplněny pouze zhruba ze třetiny. Největší byla záložní nemocnice Na Skřivánku.

Válka nezatěžovala město jen zřízenými lůžky, ale rovněž přinášela problémy okresní nemocniční pokladně. Pokladna končí ve ztrátě, kterou však dokáže pokrýt předešlými zisky. Dále zpráva uvádí, že v důsledku mobilizace přišla o 2 500 členů, tím samozřejmě klesl příjem pokladny. Situace není v Pardubicích nejhorší, ale je zde obava z budoucnosti, kdy se předpokládá větší nezaměstnanost a návrat nemocných z fronty.⁸⁹

Od 14. června 1915 došlo k otevření C. a k. vojenské nemocnice. Nezačala fungovat hned celá, ale jednotlivé bloky se otvíraly postupně. Baráková nemocnice začala ulevovat lůžkovým oddělením ve městě. V září došlo ke změně režimu, pozorovací nemocnice se transformovala ve stálou. Vybavení rezervních nemocnic mělo být přesunuto do Stöhrenthalu u Pötavy. Vyklízet se začala novoměstská škola, reálka, dívčí měšťanka, chlapecká škola a dívčí průmyslovka. Stále zde zbývají školy U Kostelíčka, Na Skřivánku,

⁸⁹) *Samostatné směry*. 7. únor 1915, roč. 15, č. 10, s. 3.

Průmyslovka, pracovna a samozřejmě okresní nemocnice.⁹⁰ Před otevřením barákové nemocnice, fungovaly objekty rezervní nemocnice ve městě na stejném principu jako baráková nemocnice, tedy byli sem přijímáni ranění přímo z front. Po otevření barákové nemocnice, mělo dojít k vyklizení rezervních nemocnic ve městě. Nestalo se tak zcela. Částečně je armáda nadále využívala, většinou právě jako rezervní nemocnice, které byly zřízeny po celé monarchii k doléčení pacientů. „*Považovalo se za ekonomické, rozšiřovat kapacity stávajících nemocnic, zatímco nově vzniklá, improvizovaná zařízení měla být využita k rekonvalescenci vojáků.*“⁹¹

---

⁹⁰) *Samostatné směry*. 26. září 1915, roč. 15, č. 42, s. 4.

⁹¹) ŠEDIVÝ, Ivan. *Češi, české země a velká válka*. Praha, 2003. ISBN 80-7106-274-X. s. 266.

5.2.2. OKRESNÍ NEMOCNICE

„C. k. místodržitelství sdělilo výnosem ze dne 28. února 1916 č. B 81 – 48 14 53.406, že vzhledem na posavadní dlouhé trvání války, jakož i na značný počet nemocnic, jež raněným a nemocným vojínům slouží, jest všeobecně žádoucí civilní nemocnice vrátit civilnímu obyvatelstvu.“⁹² Válečným účelům přestala okresní nemocnice sloužit 29. února 1916. Odešel z ní skoro všechen personál krom primáře Messányho, který byl od 1. března 1916 zproštěn služeb v pozorovací vojenské nemocnici, aby se mohl řádně věnovat okresu. Messány konal služby sám, neměl k dispozici žádného dalšího lékaře a zastupuje roli dalších 3 sekundářů. Za to mu je vyplácen zvýšený plat. Správní výbor nemocnice se také rozhodl, že si vezme úvěr ve výši 250 000 korun na splácení dluhů a placení dodávek.⁹³

O počtech nemocných a propuštěných v prvním čtvrtletí nás informuje dubnová zpráva. Za leden, únor a březen přibylo 156, 163 resp. 233 pacientů. Propuštěno bylo 144, 141 a 219 pacientů. MUDr. Messány tak v průměru přijal denně 6 pacientů.

---

⁹²) *Samostatné směry*. 5. březen 1916, roč. 16, č. 15, s. 2.

⁹³) *Samostatné směry*. 23. březen 1916, roč. 16, č. 22, s. 6.

5.3. OBAVY Z INFEKČNÍCH NEMOCÍ

V počátcích války činily největší obavy občanům Pardubic strach z nebezpečných nakažlivých nemocí, které by snadno dokázaly zdecimovat město.

Pro potřeby vojenské nemocnice měla sloužit bakteriologická stanice. Ta neměla vzniknout v areálu barákové nemocnice, ale ve škole U Kostelíčka. (Nakonec v barákové nemocnici bakteriologická stanice vznikla.) Zajistila urychlení vyhodnocování testů, které se musely doposud zasílat do Prahy. Pracovat zde měli dva lékaři.⁹⁴ Článek působil jako uklidnění obav lidí z infekčních nemocí a tato zpráva byla prezentována jako by bakteriologická stanice byla zbudována pro větší bezpečí občanů. Zamysleme se však nad tím, proč zde skutečně stanice vznikla. Nebyla pro klid občanů, ale protože zde docházelo k velkému pohybu potencionálních nakažených a bylo by složité čekat na výsledky z Prahy. Samozřejmě že rychlé podchycení infekce bylo prospěšné i pro občana města, ale on nebyl hlavním cílem tohoto opatření. Lidí ve městě nejvíce v prvních měsících války trápily infekční nemoci, než to jak dlouho bude válka trvat a jak by se měli zabezpečit. Je důležité upozornit na to, že v Pardubicích během války nakonec žádná epidemie nepropukla. Buď zabrala preventivní opatření, nebo obavy obyvatel nebyly oprávněné. I když tento jejich strach vycházel ze zkušeností a paměti na předešlých válečkách.

Pobouření vyvolává zpráva upozorňující na vagon znečištěného vojenského prádla, které je od krve a zamořeno hmyzem. Noviny upozorňují, jak lehce mohla být do města zavlečena cholera. Majitel zásilky Karel Šmolka chtěl s tímto zbožím patrně obchodovat.⁹⁵ Dostává se nám i informací, jak se infekcím brání ve Štýrsku. „*Od 17. února zakázáno místodržitelstvím v celém Štýrsku používat v hostincích lněných nebo bavlněných ubrousků a dovoleno, aby hosté užívali pouze ubrousků papírových.*“⁹⁶ Okresní nemocenská pokladna se rozhodla preventivně očkovat své členy bezplatně proti neštovicím.⁹⁷ O týden později je uveden i harmonogram očkovaní. Dále se dozvídáme, že se na území monarchie během prvního březnového týdnu roku 1915 nakazilo skoro 300 lidí skvrnitým tyfem. Více případů (16) se vyskytlo na území zemí Koruny české. Jako příčina je uváděn snadný kontakt obyvatel s cestujícími vojáky na nádražích a návštěvy žen u svých partnerů. Dále jsou upozorňováni hostinští, aby do lokálů nepouštěli psy, neboť v jejich srsti jsou vši a blechy, které nakažou

---

⁹⁴) *Neodvislé listy*. 28. listopadu 1914, roč. 20, č. 68, s. 3.

⁹⁵) *Neodvislé listy*. 20. únor. 1915, roč. 21, č. 8, s. 2.

⁹⁶) *Samostatné směry*. 21. únor 1915, roč. 15, č. 12, s. 4.

⁹⁷) *Samostatné směry*. 28. únor 191, roč. 15, č. 13, s. 3.

šíří.⁹⁸ Podobný problém opět viděli redaktoři i v kontaktu haličských běženců s cestujícími z třetích tříd na nádražích.⁹⁹ Dále se dozvídáme, jak se nákaza může šířit i skrze pečivo, které je ohmatáváno zákazníky. A pod vlivem opatření ve Štýrsku je zde upozorněno na nehygieničnost látkových ubrousků. Ty mají nahradit papírové, které by se po použití měly spalovat.¹⁰⁰ Spíše jako reklama působí zpráva z poloviny roku 1915. Jako zaručená ochrana před infekčními nemocemi poslouží profylaktický přípravek „vade mecum“. Přípravek údajně zabírá skoro na všechno. Nicméně dokládá to, že na strachu se dá vydělat. Vážnosti mu mělo dodat to, že ho vyrábí podle starého receptu jakýsi farář Hora.¹⁰¹ Na své druhé schůzi se zdravotní komise královského komorního města Pardubic rozhodla učinit bezpečnostní opatření proti šíření chorob. Opatření spočívala v omezení kontaktu lidí mezi sebou a otisknutí upozornění. Do pětidenní karantény měli být umístěni ti, kteří se vrátili z oblastí postižených nakažlivou nemocí. Týká se to hlavně žen, které navštěvují své muže poblíž bojišť.¹⁰² V listopadu 1915 se v barákové nemocnici vyskytl jeden případ neštovic.¹⁰³ Podobných zpráv najdeme v tiskovinách nespočet. Rady vesměs doporučují základní zásady hygieny. Dnes zcela běžné, ale dříve ne tak časté a snadno dostupné.

V polovině roku 1916 vyšla zpráva informující o zdravotních poměrech na Pardubicku v roce 1915. Ta vyvrací obavy, které obyvatelé vznášeli v souvislosti s výstavbou vojenské nemocnice – tedy to, že by mohla zhoršit zdraví ve městě. Dále nás informuje o tom, že se ve městě narodilo 288 dětí, což bylo o 148 dětí méně než v roce předešlém. Stejný úbytek byl i v roce 1914. Celkem zemřelo 308 osob, narodilo se tedy o 20 lidí méně, než zemřelo. Nejvíce dětí zemřelo do věku jednoho roku. Na infekci zemřelo pouze 8 osob, oproti roku předešlému ubylo o 18 případů. Zaznamenán byl i jeden případ dyzentérie.¹⁰⁴ Z vojenské nemocnice byl zavlčen jeden případ tyfu. Nejvíce infekčních onemocnění bylo zaznamenáno v červenci, naopak leden, únor, duben a květen 1915 byly infekčních nemocí prosty. Obydlí infikovaných osob byla řádně dezinfikována, jak tomu ukládal zákon. Celkem došlo ke 109 dezinfekcím za pomoci formalínu, což je derivát formaldehydu a dokáže zabít většinu bakterií. Dezinfikovala se podezřelá místa, ale i preventivně v případech, když měl někdo obavy. Došlo i k rozsáhlým dezinfekcím ve školních budovách, které byly vyklizeny po otevření C. a k. vojenské záložní nemocnice a měly být odevzdány původnímu účelu. Došlo

---

⁹⁸) *Samostatné směry*. 14. březen 1915, roč. 15, č. 15, s. 3.

⁹⁹) *Samostatné směry*. 28. březen. 1915, roč. 15, č. 17, s. 4.

¹⁰⁰) *Samostatné směry*. 16. květen 1915, roč. 15, č. 24, s. 4.

¹⁰¹) *Samostatné směry*. 6. červen. 1915, roč. 15, č. 27, s. 4

¹⁰²) *Samostatné směry*. 20. červen 1915, roč. 15, č. 29, s. 4.

¹⁰³) *Osvěta lidu*. 13. listopad 1915, roč. 20, č. 46, s. 4.

¹⁰⁴) dyzentérie = úplavice – jde o akutní a vysoce infekční průjemové onemocnění.

k částečnému vyklízení škol, což poukazuje na to, že po otevření barákové nemocnice nebyla potřeba tolik nemocničních míst ve městě. Zvýšená kapacita z počátku války již nebyla potřebná, protože tuto funkci dokázala převzít baráková nemocnice. V městských provizorních nemocnicích ležel jiný typ pacientů. Docházelo zde spíše k uzdravování, než k léčení. Dezinfikovány byly školy staroměstské, měšťanské i obecné a reálky. Dezinfekce byla poměrně důsledná. Došlo k vytrhávání dřevěných podlah v infikovaných místnostech. Použit byl již výše zmíněný formalín, dále pak síra, jodoformový roztok a 5% karbolový roztok.¹⁰⁵ Nutno dodat, že sehnat některé dezinfekční látky bylo složité a nákladné. Na špatnou výživu zemřeli tři lidé. Ostatní příčiny úmrtí byly běžné jako sešlost věkem, rakovina a nemoci jednotlivých orgánů. 62 osob zemřelo na tuberkulózu. Nejvíce obyvatel města umíralo v květnu a červnu, nejméně potom v prosinci. Lékaři také vykonávali dohled na trzích, kde kontrolovali potraviny. Ve veřejném očkování proti neštovicím bylo očkováno 3 225 osob. Celkově je zdravotní stav obyvatelstva hodnocen jako velmi příznivý. Lékařem staroměstským byl MUDr. Novák a pro potřeby nového města byl určen MUDr. Třeštík.¹⁰⁶ Úpravou prošla dezinfekční stanice na nádraží.¹⁰⁷

Na počátku roku 1916 – v únoru – se ve městě objevilo 17 případů skvrnivky.¹⁰⁸ Skvrnivka je jiné označení pro břišní tyfus, což je infekční onemocnění způsobené bakterií *Salmonella typhi*. Jedná se o poměrně závažné onemocnění, které mohlo občany značně znepokojit.

V následujících letech ubývá zpráv na toto téma. Obavy z nakažení vystřídal problém s nedostatkem jídla. Na rozdíl od zpráv ohledně barákové nemocnice, které byly podobné a opakovaly se, informace o nebezpečích a prevenci infekčních nemocí jsou rozmanité. Málokdy se opakují stejné zprávy v různých periodikách. Zdá se, že informací byl dostatek a nebyl problém obavu vtěsnat do jakéhokoliv článku týkajícího se zdravotnictví. Řada zpráv byla přímo k problematice infekční nákazy. Zajímavé je, že periodika jsou místní a málokdy vybočují mimo svůj region. To se ovšem netýká zpráv o infekčních nemocech, jako je tomu v případě zprávy ze Štýrska nebo statistiky skvrnitého tyfu z celé monarchie. Nutno podotknout, že se jednalo vesměs o zprávy varující a starající se o prevenci, než o zprávy informující o vypuknutí epidemie. Samospráva však proti nebezpečí skutečně činila opatření a vnímala nakažlivé nemoci jako hrozbu pro město. Je těžké zhodnotit, do jaké míry

---

¹⁰⁵) karbol = fenol - ten má antiseptické účinky. Byl využíván v počátcích Josephem Listerem (1827-1912) v chirurgii

¹⁰⁶) *Samostatné směry*. 11. červen 1916, roč. 16, č. 29, s. 2.

¹⁰⁷) *Samostatné směry*. 17 prosinec 1916, roč. 17, č. 4, s. 3.

¹⁰⁸) *Samostatné směry*. 20. únor 1916, roč. 16, č. 13, s. 2; *Samostatné směry*. 5. březen 1916, roč. 16, č. 15, s. 4.

byla tato opatření účinná, neboť nevíme, jak bylo nebezpečí skutečně vysoké. Zprávy vytvářejí představu, že hrozba byla velká, ale situace patrně ve skutečnosti nebyla tolik dramatická. Nicméně velká epidemie nikdy nepropukla a na tomto základě je nutné zhodnotit opatření samosprávy za výborná.

5.3.1. KREMATORIUM

Dalším krokem, který měl ochránit město před epidemií, byla iniciativa vzniku krematoria. Počátkem roku 1915 řešila tuto otázku městská rada, která se domnívala, že by to zajistilo rychlé a hygienické zbavení se infikovaných těl a ostatků vojáků. Rada se nejvíce obávala infekčních nemocí, jako je tyfus, cholera, úplavice a neštovice. Dokládáno to je na příkladu z roku 1892, kdy v Hamburku vypukla epidemie cholery a až zbudování spalovací pece dokázalo zastavit její šíření.

Byl to na tehdejší dobu v Rakousku-Uhersku radikální názor. Spalování mrtvol nebylo uznáváno církevními kruhy, které byly úzce spjaty s vládou v monarchii. „*Katolická církev tvrdošijně odmítala pohřeb žehem z několika důvodů. Narušoval rituál pohřbu, měl ateistickou, volnomyšlenkářskou, zednářskou konotaci. V očích katolíků byl popel vyloučen z představy vzkříšení, kolumbária svým uspořádáním odporovala pojetí křesťanského hřbitova, kde „jako ze zrn nasetych na pole klíčící nové rostliny.“ Katolíci viděli „v mrtvole člověka samého, z něhož má pučeti život nový, kterýž my na hrobech pěstujeme ve vsí pietě o něj pečujeme.“ S existencí popela v urně se tato představa příliš neslučovala.*“¹⁰⁹ Oheň byl pro křesťana znakem pekla. Spalování těl bylo zase považováno moderní vědou za velice hygienické. Prosazovat se začalo v Osvícenství. První krematoria vznikala v západní Evropě ke konci 19. století. Sousedním Německu jich vznikla během 19. století spousta.¹¹⁰

Pardubická městská rada se snažila vysvětlit, že toto opatření není nijak namířeno proti duchovenstvu, ale že plyne čistě z bezpečnostních a ochranných důvodů. Dalším argumentem pro spalování bylo ulehčení hřbitovům, které se za války rychle plnily a musely se budovat nové.¹¹¹ Krematorium by mělo ideálně vzniknout v barákové nemocnici v rámci stavby.¹¹² Je to v podstatě jediný doklad toho, kdy se město nějak snažilo zasáhnout do stavby. Iniciativa budování krematoria byla podpořena 5. února 1915 na schůzi okresního nemocničního výboru, který napomáhal myšlence vzniku krematoria v Pardubicích.¹¹³ Spalování mrtvol bylo v monarchistickém Rakousku zakázáno zákonem. Radu mohla v jednání povzbudit informace ze Žiliny. Tam se nacházela také karanténní nemocnice, kde vznikla spíše spalovací pec než krematorium. Širší veřejnost se patrně domnívala, že zde

---

¹⁰⁹) LENDEROVÁ, Milena. *S pietou popel shrnouce ... aneb kremace v Čechách*. Dějiny a současnost 1. 2001. ISSN 0418-5129. s. 24-25.

¹¹⁰) LENDEROVÁ, Milena. *S pietou popel shrnouce ... aneb kremace v Čechách*. Dějiny a současnost 1. 2001. s. 23-27. ISSN 0418-5129.

¹¹¹) *Neodvislé listy*. 21. srpen 1915, roč. 21, č. 34, s. 4.

¹¹²) *Neodvislé listy*. 30. ledna 1915, roč. 21, č. 5, s. 3.

¹¹³) *Neodvislé listy*. 6. únor 1915, roč. 21, č. 6, s. 3.

dochází ke spalování celých těl, ale vesměs šlo o pálení věcí po zemřelých na nakažlivé nemoci. V několika nutných případech došlo i ke spálení ostatků. Katolická církev v monarchii bojovala i proti takovému spalování. V okolních vyspělých státech bylo spalování povoleno.¹¹⁴

V karanténě pak nakonec byla zbudována moderní spalovací pec, ve které se spaloval odpad vznikající při léčení (šaty, obvazy, prádlo, odpad z operací), ale například i amputované části končetin a jiný biologický odpad. Tedy obdobná pec jako v Žilině. Spaloven bylo více a byly poznat snadno i z dálky, neboť se nad nimi tyčily komíny o výšce okolo 18 metrů. Ke spalování celých těl docházelo jen ojediněle, a to v závažných případech.
115

Otázka kremace nakonec ochladla a v tiskovinách nebyla probírána a ozvala se opět až na konci války. Koncem roku 1915 ji ještě připomenula zpráva o Libereckém krematoriu. Zde bylo zbudováno krematorium na náklady vídeňského spolku Flamme pro spalování mrtvol, kde došlo k prvnímu zkušebnímu žehu a zařízení mělo být spuštěno po úředním schválení. To se ovšem krematoriu nakonec na poslední chvíli nedostalo. Úřady se odvolávaly na výrok správního soudu z roku 1909 ohledně vzniku krematoria ve Štýrském Hradci (Gratz). Zákony v říši znají pouze pohřbívání do země.¹¹⁶ Toto první krematorium v Čechách bylo nakonec uvedeno do chodu až 28. října 1918. Dalším zbudovaným krematoriem na území nově vzniklého Československa bylo právě krematorium v Pardubicích, ale až v roce 1923.

Ke konci světové války se v pardubických Samostatných směrech, patrně v souvislosti s uvolněnou atmosférou, začaly opět objevovat články ohledně kremace. Zdravotní výbor poslanecké sněmovny povolil 14. května 1918 fakultativní spalování lidských těl. Již na základě tohoto povolení je zmiňována potřeba vzniku nových krematorií v Čechách, která by tuto novou a pokrokovou metodu pomohla šířit! Zdá se, že tedy myšlenka vzniku krematoria žila ve městě po celou dobu války. Městská rada začala v této otázce skutečně na popud městského průmyslového muzea jednat. Jako vzor je uváděno Německo, kde již funguje přes 50 krematorií a spravuje je vždy obec.¹¹⁷ Město zadalo přípravné práce právě průmyslovému muzeu a výsledky práce byly uveřejněny začátkem května 1918.¹¹⁸ Pardubičtí radní se ještě rozhodli oslovit svého poslance Hráského, aby hlasoval ve sněmovně

---

¹¹⁴) *Osvěta lidu*. 9. leden 1915, roč. 20, č. 2, s. 4.

¹¹⁵) PAROULEK, Josef. *Barákové město c. a k. válečné nemocnice v Pardubicích*. Pardubice, 1917. s. 32-35.

¹¹⁶) *Osvěta lidu*. 20. listopad 1915, roč. 20, č. 47, s. 3; *Osvěta lidu*. 4. prosinec 1915, roč. 20, č. 49, s. 3-4; *Samostatné směry*. 5. prosinec 1915, roč. 16, č. 2, s. 3.

¹¹⁷) *Samostatné směry*. 30. březen 1918, roč. 18, č. 19, s. 4.

¹¹⁸) *Samostatné směry*. 5. květen 1918, roč. 18, č. 24, s. 2.

pro návrh zdravotního odboru o legalizaci pohřbívání ohněm.¹¹⁹ Propagačně působí další článek. Uložení ostatků je zde označeno jako hnití a své předky nechávají v zemi hnit jen primitivní národy. Tím že bylo tělo zakopáno pod zem, nemuseli lidé sledovat nepříliš pohledný proces rozkladu. „*jakmile začali uvažovati o příčinách smrti a došli, ovšem naivního, přesvědčení, že tělo je bezvládné, protože z něho vyšel dech (duch – spiritus), vznikla myšlenka, aby i ostatní zbytky, pokud možno, byly proměněny co nejdříve v plyny a odeslány do téhož vzdušného prostoru, kde se nalézá duch.*“¹²⁰ Vyspělé kulturní národy své mrtvé vždy pálí. Dělati ti tak i staří Slované. Do země ukládali mrtvé jen nekulturní, válečné a kočovné kmeny. Za „hnutí v zemi“ může Karel Veliký, který v roce 785 zakázal pálení těl. Tajné spalování zemřelých nebylo možné, neboť kouř mohl obřad snadno prozradit a tak se pohřbívání do země ujalo po dlouhá staletí. Upálení bylo křesťanskou vírou praktikováno jako trest. Moderní doba však restauruje spalování těl. Jako první krok je uveden vznik krematoria v Miláně v roce 1876.¹²¹ Článek tak byl nejvíce namířen proti církvi.

O měsíc později je v novinách doporučováno vypsát na výstavbu veřejnou soutěž. „*Veřejnou soutěž zísкала by se širší pozornost a vzbudila ušlechtilá reklama pardubickému krematoriu i myšlenke pohřbívání ohněm. Je tedy dosti důvodů pro vypsání soutěže, nehledě k tomu, že je i mravní povinností obce, poskytnout českým odborníkům příležitost k uplatnění se, nyní tak řídké.*“¹²² Veřejná soutěž na dodání náčrtů byla vypsána v prosinci 1918. V sedmi členné porotě zasedlo pět arbitrů z Pardubic, patrně aby zabránili úspěchu přespolních konkurentů.¹²³ Ti dali nakonec přednost stoupenci mladší generace architektů Pavlu Janákovi z Prahy. Do soutěže nebyl umožněn vstup Němců.

Konec první světové války znamenal průlom ve spalování lidských těl, ačkoliv definitivního uznání ze strany katolické církve, jako plnohodnotného pohřbu, se mu dostalo až po druhé světové válce.¹²⁴

Domnívám se, že městská rada byla na počátku výstavby barákové nemocnice seznámena s projektem a dozvěděla se, že je zde plánována spalovací pec. Ovšem špatně si to vyložila a domnívala se, že se bude jednat o klasickou kremační pec na spalování celých těl, nikoli jen o lékařskou pec na spalování infikovaného materiálu a amputovaných částí lidských těl. Otázka kremace byla ve městě otevřena již v roce 1903. V této době tuto otázku otvírala

---

¹¹⁹) *Samostatné směry*. 11. srpen 1918, roč. 18, č. 36, s. 2.

¹²⁰) *Samostatné směry*. 30. březen 1918, roč. 18, č. 19, s. 5.

¹²¹) *Samostatné směry*. 30. březen 1918, roč. 18, č. 19, s. 5.

¹²²) *Samostatné směry*. 22. prosinec 1918, roč. 19, č. 5, s. 1.

¹²³) *Samostatné směry*. 22. prosinec 1918, roč. 19, č. 5, s. 1.

¹²⁴) LENDEROVÁ, Milena. *S pietou popel shrnuce ... aneb kremace v Čechách*. Dějiny a současnost 1. 2001. s. 23-27. ISSN 0418-5129.

i další města. Až konec války a pád Rakouska – Uherska umožnil vzniku prvních krematorií na našem území. Samozřejmě nesmíme zapomenout, že v otázce spalování těl se realizovala i národní otázka.

5.4. ZÁSOBOVÁNÍ

O zásobování měst se zákonným nařízením staraly aprovizční komise. Jejich úkolem bylo zajistit a nasmlouvat dostatečné zásoby potravin pro město, které nebylo na rozdíl od venkova soběstačné. Komise dále zajišťovala dodávky topiva (uhlí, petrolej, dřevo). „Základem zásobování obyvatelstva byl odhad vlády, jaká bude potřeba příslušného produktu v příštím období, po níž následovaly návrhy jak toto množství zajistit. Původní optimistické odhady zásobovacích možností Předlitavska vzaly záhy za své.“¹²⁵ Situaci zkomplikovala panika lidí, kteří se snažili co nejvíce předzásobit na válku a skupovali zboží ve velkém. Dalším problémem se ukázalo nekoordinovaný postup obcí při zajišťování dodávek. Města si tak navzájem v podstatě konkurovala. Negativně se podepsalo i spekulantství zemědělců, kteří vyčkávali s prodejem na pro ně výhodnější ceny. Vláda se snažila zjednat nápravu s rozporuplnými výsledky. Například byly stanovovány nejvyšší ceny jednotlivých potravin. Chudší měli platit méně než bohatší.¹²⁶ V Pardubicích se o to staral dvanáctičlenný výbor, jmenovitě tajemník a městský rada František Vácha, řídící učitel Arnošt Kabeláč, pekař Karel Polák, soudní rada Jaromír Červinka, učitel Václav Hanuš, intarzysta Antonín Forchtsam, obchodník Gustav Oesterreicher, pozlacovač Josef Štěpán, starosta Josef Sochor, člen městské rady a obchodník Ladislav Kus, ředitel záložny Antonín Čížek a ředitel okresního zastupitelstva Jan Tichý.¹²⁷ Už v průběhu války se začalo ukazovat, že tento systém není příliš dobrý a neosvědčuje se. Nedostávalo se tak ani řady prostředků nezbytných pro život.¹²⁸

V počátcích války nebyl zas takový problém se zásobováním a probíhalo volně. Jak však potravin ubývalo s protahující se válkou, došlo k úředním nařízením a začalo se vydávat na přídělí za pomoci lístkového systému (poukázka na zboží s pevnou dobou platnosti).¹²⁹ Ovšem nedařilo se zajistit ani dodávky, na které měli obyvatelé podle lístků nárok. Již od roku 1915 se v hlášeních okresních hejtmanství objevují stížnosti na tyto nedostatky. Nedostatek jídla vyvolával nepokoje a lidé se bouřili a vycházeli do ulic a žádali nápravu. Nepokoje většinou nepropukly na celém území, ale byly jen lokální. Proto se tyto problémy řešily nesystémově a krátkodobě. Většinou byla zvýšena dodávka jídla, které pak ale zase logicky muselo chybět jinde.¹³⁰

¹²⁵) ŠEDIVÝ, Ivan. *Češi, české země a velká válka*. Praha, 2003. ISBN 80-7106-274-X. s. 248.

¹²⁶) ŠEDIVÝ, Ivan. *Češi, české země a velká válka*. Praha, 2003. ISBN 80-7106-274-X. s. 248-253.

¹²⁷) VÁCHA, František. *Pardubice za světové války*. Pardubice, 1937. s. 35.

¹²⁸) ŠEDIVÝ, Ivan. *Češi, české země a velká válka*. Praha, 2003. ISBN 80-7106-274-X. s. 253.

¹²⁹) ŠEDIVÝ, Ivan. *Češi, české země a velká válka*. Praha, 2003. ISBN 80-7106-274-X. s. 250-251.

¹³⁰) ŠEDIVÝ, Ivan. *Češi, české země a velká válka*. Praha, 2003. ISBN 80-7106-274-X. s. 253.

Na začátku války ve městě fungovalo 43 osob prodávajících mouku (24 pekařů a 19 obchodníků) později došlo k redukci na pět obecních prodejen. Nejméně se ve městě dostávalo masa a tuků. Koncem roku 1916 vzniká první válečná obecní kuchyně, takové vznikly později ještě další dvě. Zájem o stravování zde byl větší, než byla schopna kuchyně z přidělu vyrobit, a tak došlo k omezení. Nárok na stravu měla každá rodina, jejíž příjem nepřesahoval tři koruny denně. Strávníků však bylo stále příliš a poptávka byla uspokojena sotva z poloviny. Maso, které do města dorazilo, šlo přednostně do těchto kuchyní a do prodeje šlo to, co zbylo – takže téměř nic.¹³¹ Lidé si často stěžovali, že bylo až příliš mnoho potravin odesíláno do Německa.¹³² Hlad nepostihl pouze nejchudší. Masově ohrozil i střední třídu. Zejména střední třídu z měst.¹³³ Situace se rok od roku horšila a vyvrcholila nakonec v roce 1918, kdy občané zaútočili na zásobovací vlaky dne 7. června 1918.

V novinách byly velice často otiskovány maximální ceny potravin. Pokud by někdo tyto státem nařízené ceny nedodržoval, hrozilo mu dle nařízení ze srpna 1914 vězení od osmi dní do jednoho roku nebo pokuta 20 000 korun.¹³⁴ Přesto se však tyto nekalé praktiky děly poměrně často. Soudím tak na základě častých upozornění na dodržování zákona v tomto směru. Majetnější lidé jsou navíc v nastalé situaci ochotni nakoupit cokoliv za jakoukoliv cenu, aby se dostatečně zásobili.¹³⁵ Černý obchod se odehrával na venkově, kde byly k dostání různé věci. Města byla na venkově zcela závislá. Marginálním opatřením byl například zákaz prodeje zejména potravin vojsku poblíž cvičišť.¹³⁶

Na schůzi okresního zastupitelstva 7. června 1915 přednesl Dr. Hrbek svou obavu, zda po otevření vojenské nemocnice nenastanou problémy se zásobováním města. Podobně jako ředitel Čížek v únoru téhož roku. Mínil, že je třeba vyzvat stát, aby městu pomohl se zásobováním a nenechal starost na bedrech samosprávy. Zdá se, že hned po spuštění provozu si začíná město a vojenská nemocnice konkurovat v zajišťování dodávek na venkově. Tento problém nebyl řešen hned na počátku, neboť zástupci okresu spoléhali na to, že zásobování nemocnice zajistí stát, kterému objekt patřil a spravoval ho.¹³⁷

Situace se během celého roku 1916 zhoršovala a vrcholila ke konci roku, kdy nedostatek jídla postihl nejchudší obyvatele a tak dne 2. listopadu 1916 došlo k otevření obecní kuchyně pro tuto skupinu lidí. Často se v novinách objevují výzvy k dodržování

---

¹³¹) VÁCHA, František. *Pardubice za světové války*. Pardubice, 1937. s. 30-43.

¹³²) VINAŘ, Stanislav. *Pardubicko revolucionářské a partyzánské*. Pardubice, 1936. s. 14.

¹³³) ŠEDIVÝ, Ivan. *Češi, české země a velká válka*. Praha, 2003. ISBN 80-7106-274-X. s. 261.

¹³⁴) *Samostatné směry*. 27. června 1915, roč. 15, č. 30, s. 4.

¹³⁵) *Samostatné směry*. 4. červenec 1915, roč. 15, č. 31, s. 4.

¹³⁶) *Neodvislé listy*. 24. červenec. 1915, roč. 21, č. 30, s. 4.

¹³⁷) *Samostatné směry*. 13. června 1915, roč. 15, č. 28, s. 4-5.

nařízení ohledně cen potravin. Nařízení tohoto typu měla uchránit nejchudší část obyvatelstva. Na základě častých výzev je možno konstatovat, že docházelo k porušování těchto předpisů.¹³⁸

Aprovizační komise se snažila ze všech sil. Vyslala nejen po okolí své zástupce, kteří sháněli pro město zásoby. Stávalo se, že předem nasmlouvaná zakázka byla na poslední chvíli zrušena, což komisi přinášelo nemalé obtíže.¹³⁹

Zajímavým opatřením bylo zavedení bezmasých dnů. První takovýto den se konal 26. července 1916. Během něj bylo zakázáno jíst maso i v soukromých domácnostech pod hrozbou trestů. V uzenářstvích byly tyto dny ve středu, pátek a sobotu a nesmělo se prodávat téměř žádné maso vyjma uzenáčů, jitrnic, sekané z plic a slaniny. Rovněž se v bezmasé dny mohly prodávat ryby.¹⁴⁰ A skutečně probíhaly kontroly. Například 9. listopadu 1916 dvojice četníků kontrolovala byty a hospodyně jim musely ukazovat trouby a obsah hrnců. Několik málo přestupků se podařilo odhalit v bohatých rodinách. Dalším opatřením, které se týkalo masa, byl zákaz pořádání vepřových hodů v hostincích.¹⁴¹

Úroda brambor byla zabavena státem a rozdělena městům co nejspravedlivěji. Pardubice obdržely 86 vagónů brambor, což představovalo 35 kg na osobu a rok. Již od února 1916 byli obyvatelé bez brambor. Obce mající nad 20 000 obyvatel byly C. a k. místodržitelstvím vyzvány, aby si vyjednaly samy zvláštní smlouvy s okresy, ve kterých se brambory pěstují. Město by potřebovalo 268 vagónů, nakonec se jich podařilo získat pouze 110. Komisi se podařilo nasmlouvat dostatek brambor, avšak C. a k. místodržitelství v Praze smlouvy omezilo. Patrně s ohledem na ostatní obce.¹⁴²

Podobně špatná situace byla i s dodávkami mléka. V únoru 1916 se ustavila speciální komise, která se měla postarat o zásobení města mlékem. Statní aparát stanovil, že kojící matky a děti do šesti let mají nárok na litr mléka denně. Starší děti měly pak obdržet čtvrt litru. Obchod s mlékem byl po zvažování zanechán v kompetenci soukromých mlékařů, avšak ti za to měli odevzdávat 5% dovezeného mléka obecní mlékárně. To však mnozí neplnili. Navíc se stávalo, že někteří lidé odebírali mléko od více dodavatelů a tím tak o něj obírali chudší obyvatele. Město se rozhodlo k nákupu 30 krav, které byly schopny vyprodukovat tři litry mléka denně. V mimoválečných podmínkách by to bylo až sedm litrů.

---

¹³⁸) *Samostatné směry*. 20. únor 1916, roč. 16, č. 13, s. 2.

¹³⁹) VÁCHA, František. *Pardubice za světové války*. Pardubice, 1937. s. 30-43.

¹⁴⁰) VÁCHA, František. *Pardubice za světové války*. Pardubice, 1937. s. 162.

¹⁴¹) VÁCHA, František. *Pardubice za světové války*. Pardubice, 1937. s. 164.

¹⁴²) *Samostatné směry*. 3. září 1916., roč 16, č. 41, s. 3.

V okrese došlo k poměrně velkému vybití krav na maso, které bylo určené pro potřebu vojenské nemocnice.

S odporem bylo přijato zdražení piva z 30 na 32 haléřů. Obyvatelé dokonce zažalovali všechny hostinské ve městě a vše bylo 12. srpna 1916 projednáváno. Za zdražením však nestáli lokální hostinští, ale pivovary.¹⁴³

V roce 1917 zoufalou situaci podtrhla velice špatná úroda. Město se snažilo všude možně vysílat poselstva (deputace), která měla za cíl zajistit dodávky. To se však neseťkávalo s většími úspěchy. Situace byla natolik bezvýchodná, že 21. listopadu 1917 byla svolána schůze městského zastupitelstva se zástupci aprovizací komise, kteří promluvili o situaci. Dostává se nám tak do ruky velice solidní přehled o dění kolem zásobování města.

Nejprve jsou vylíčeny problémy, které komisi přitěžují v práci. *„Tato činnost obcí ovšem setkává se s velkými obtížemi, které působí i nezřízená honba po zisku, čímž celé spousty předmětů potřeby jsou v moci spekulace a prolamují se směrnice cen a porušují maximální ceny.“*¹⁴⁴ Tedy porušování zákonů.

*„Město naše hned při počátku války zřídilo aprovisační komisi, která zásobování vzala do svých rukou s opravdovým vědomím důležitosti a zodpovědnosti a plnila po celou dobu a dosud plní svojí těžkou úlohu (...).“*¹⁴⁵

Ze strany veřejnosti se začaly objevovat výtky vůči aprovizací komisi. Obyvatelé se domnívali, že komise nevynakládá dostatečné úsilí při zajišťování dodávek a někteří se domnívali, že členové komise využívají své posty ve svůj prospěch. Starosta Sochor se snažil na této schůzi vyvést obyvatelstvo z omylu a zastal se komise ve své řeči. Případy zneužití postavení v aprovizací komisi se však skutečně ukázaly. Dokládá to příklad z Plzně, kde byl v roce 1921 odsouzen člen komise, který způsobil škodu 42 000 K.¹⁴⁶

Podle komise jí práci stěžoval jednak všeobecný nedostatek věcí, jednak vývoz potravin z okrese. To na začátku války tolik nevadilo, ale již v roce 1915 se proti tomu starostové a samosprávy staví ostře.¹⁴⁷ Dále pak nelegální obchod na venkově. Venkov byl během války v problému zásobování potravinami mnohem více soběstačný a města na něm byla zcela závislá. Závislost města na venkovu samozřejmě funguje i v době míru. Produkce za války prudce poklesla. Venkovan fungoval přímo u zdroje a mohl si pro sebe zachovat dostatek zásob, kdežto městský člověk tuto možnost neměl. Přednost před ním měla armáda.

---

¹⁴³) VÁCHA, František. *Pardubice za světové války*. Pardubice, 1937. s. 30-43.

¹⁴⁴) *Samostatné směry*. 25. listopad 1917, roč. 18, č. 1, s. 1.

¹⁴⁵) *Samostatné směry*. 25. listopad 1917, roč. 18, č. 1, s. 1.

¹⁴⁶) ŠEDIVÝ, Ivan. *Češi, české země a velká válka*. Praha, 2003. ISBN 80-7106-274-X. s. 258.

¹⁴⁷) ŠEDIVÝ, Ivan. *Češi, české země a velká válka*. Praha, 2003. ISBN 80-7106-274-X. s. 258-259.

A ani tu četné rekvizice nedokázaly naplno zásobit. Pro zemědělce z venkova byla válka i jistou možností přivydělat si. Potraviny, se kterými se obchodovalo na černém trhu, pocházela právě odtud. „*Napětí mezi městem a venkovem se stupňovalo. Zákony „válečného socialismu“ vyžadovaly, aby se venkov podílel na výživě města.*“¹⁴⁸ U zemědělců se někdy projevovala nevraživost vůči „měšťákům“. Někteří agrární představitelé se snažili nevraživost mírnit. Bylo především apelováno na solidaritu.¹⁴⁹

Situaci na Pardubicku popisuje S. Vinař na základě vzpomínek pamětníků takto: „*Na venkově se pak ovšem shromažďovalo bohatství města, zatímco pardubické korso zdobily už slečinky jen v oblecích imitace původních látek, jako oblek z papíru, kopřiv, nebo juty, a zatím, co na pardubickém korse klapaly dřeváky místo kožené obuvi, na vesnicích bylo vidět krásné boty, nejpřepychovější střevice, kožešiny, hedvábí, nákladné róby a ovšem také i v nejednom statku zřídili si neslýchaný přepych, se kterým si mnozí statkáři posléze nevěděli ani rady.*

„*Venkov se i mstil měšťákům za příkoří také někdy i domnělé, na venkovském lidu, před světovou válkou páchané. Před svět. válkou městské paničky byly totiž velmi zhýčkané, opovržlivě uštipovaly dlouhým nehtem máslo a i máslo výborné jakosti hanily s nestoudným úsměvem, a nebo také tvaroh, který nechutnal, hodily selce do obličeje. Ve válce si to pak venkov pamatoval a revanš se. Trpěli pak ovšem za vinné i nevinní a zvláště chudý lid. Někteří z pupní sedláci využítkovali situace a žádali od žen, shánějících na vesnici aprovisaci, aby se jim svlákly. Žádali v žertu své nenasytosti nejen oděv, ale i tělo. Zatím, co muž krvácel nebo umíral na bojišti, jeho žena, aby sehnala alespoň hrst žita, které se pražilo na domácí kávu, musela dáti pro záchranu života svých dětí v šanc nakonec i své tělo. Měšťtí lidé přicházeli na vesnice a vraceli se bez kabátu, nebo také jen bez spodního prádla, jen když alespoň na pár dní hlad byl zažehnán. A zase někteří úředníci využítkovali ustrašenosti venkovského lidu při rekvizicích a pronásledovali je všemožně. Kvetlo udavačství netušenou měrou, msta a závist byla hotovým peklem a venkovští lidé, kteří neměli ve městech u úřadů dosti práno, nebo to s nimi neuměli, na válku těžce dopláceli, že se ani sami do syta nenajedli. A zase na záchranu svého bratra, nebo otce obětovala se i venkovská děva. Líčíme tyto případy spravedlivě jen jako ukázkou, jak daleko zvěrstvo válečné došlo,*“¹⁵⁰

¹⁴⁸) ŠEDIVÝ, Ivan. *Češi, české země a velká válka*. Praha, 2003. ISBN 80-7106-274-X. s. 261.

¹⁴⁹) ŠEDIVÝ, Ivan. *Češi, české země a velká válka*. Praha, 2003. ISBN 80-7106-274-X. s. 261.

¹⁵⁰) VINAŘ, Stanislav. *Pardubicko revolucionářské a partyzánské*. Pardubice, 1936. s. 17-18.

Cesta, která měla vyvést město z problémů, je vysílání poselstev na náležitá místa (ministerstva, poslanci, Svaz českých měst a okresů) To ale v důsledku znamenalo zlepšení zásobení vlastního okresu na úkor jiných.

O zásobování moukou a chlebem promluvil Dr. Červenka. Prodej mouky převzalo kompletně pod kontrolu město. To se setkalo s nespokojeností řady lidí, ale lepší způsob komise nenašla. Pardubice sáhly k „rajonování“ jako jedny z prvních měst. Tento rozdělovací systém zamezil frontám. Pečení chleba od 16. května 1916 obstarávalo 10 pekařů a prodej svěřen 18 pekařům.¹⁵¹ Důvodem byly hospodářské problémy a nedostatek pracovních sil. Komise mohla v tomto systému provádět kontroly. V roce 1917 musel člověk vystačit s jedním bochníkem a 200-650 g mouky. Ovšem hned v několika týdnech nedostali obyvatelé vůbec žádnou mouku. Zákonem stanovená dávka byla 500 g mouky. V březnu 1917 dokonce město nemělo ani žádné brambory, kterými by mohl být strava nahrazena. Jako jedna z možných příčin nedostatku mouky pro město je zmiňována i karanténa, pro jejíž potřebu je rekvírováno obilí v okolí Pardubic. Řada zboží se našla u samotných vojáků, což ukazuje na to, že ti si zde nakupují a potraviny, které by měly zůstat ve městě. Předešlý rok si dokázala komise pomoci svými vlastními zásobami, ale v pro rok 1917 již žádní neměla.

Brambory měly za úkol nakupovat sociální komise již v době předválečné. Chudí neměli možnost si jich nakoupit dostatek na celý rok a komise je pak chudým prodávala na jaře. V prvních dvou letech války bylo brambor dostatek a obchod probíhal volně. Přesto se komise rozhodla zásobit se jimi. Žádné město se však nemohlo zásobit tak aby přečkalo celou válku a jednalo se tak o krátkodobé řešení. Na druhou stranu nikdo nemohl vědět, kdy válka skončí, a tak se toto opatření jeví jako logické a praktické. V roce 1916 však došlo ke změně a brambory se začaly rozdělovat na příděly. Pardubice se rozhodly zásobovat bramborami v roce 1917 na vlastní pěst, neboť nevěřili ujišťování za strany státních úřadů. Podařilo se jim nasmlouvat dostatečné zásoby, avšak ty byly zmenšeny byrokratickým zásahem. Komisi zaskočil nezájem obyvatelstva o tyto brambory. Město zajistilo dodávku horších červených „průmyslových“ brambor. Obyvatelé naivně vyčkávali, zda nedorazí kvalitnější a mezitím se aprovizační komise potýkala problémem, kde brambory uskladnit. Část tak uhnula (uvádí se kolem 5%). Nový systém obchodu s bramborami tak komisi zpočátku přidělal nemalé starosti.

O tucích a masu referoval Polák. Těchto potravin se nedostávalo skoro vůbec. Nepomáhaly ani intervence u místodržitelství či ve Vídni. Příděl masa se den ode dne

---

¹⁵¹) *Samostatné směry*. 25. listopad 1917, roč. 18, č. 1, s. 2.

zmenšoval. Vína je dávána i rodinám vojenských osob, které žijí v Pardubicích. Po dělnických bouřích došlo k nouzové akci a do města se nějaké maso dostalo. Při jeho prodeji byly upřednostněny chudší vrstvy obyvatel před bohatými. Vnitřnosti z poražených zvířat byly zužitkovány v obecních kuchyních. Z nouzové akce bylo na podzim vyjmuto úřednictvo a nedostatek masa začal pociťovat střední stav. Ten už si nedokázal vytvářet dostatečné zásoby jako v prvních letech války, neboť i jemu docházely finanční zdroje.

Problematice s mlékem se věnoval Antonín Kabeláč. O cukru, kávě a mýdlu promluvil pan Oesterreicher. Situaci kolem ovoce a zeleniny zhodnotil pan Forchsam. Jablka, třešně ani švestky nebyly, neboť byly vyvezeny z okresu. Podařilo se sehnat zelí, cibuli, česnek, vagon znojemských okurek a vagon marmelád. Podle jeho názoru by se v těchto věcech měli lidé samozásobit. Železnice by se pak nemusela zatěžovat dovozem a vývozem z okresu.

Karel Vácha se věnoval topivu a osvětlení. Uhlí bylo dodáváno tolik, kolik vystačilo k pečení chleba a k uvaření jídla v obecní kuchyni. Obyvatelstvo bylo odkázáno na topení dřívím, avšak i toho se nedostávalo. V roce 1916 bylo zabráno topivo v továrnách (cukrovary) a využito k potřebě lidí. V roce 1917 už nebylo co rekvírovat. Proto se rozhodla pomoci místní petrolka D. Fanto a věnovala několik vagonů uhlí. Uhlí došlo i v Křížkové elektrárně. Pro jeho potřeby bylo zabaveno 50 vagonů uhlí v lihovaru, avšak nebylo to zcela jednoduché. O uhlí žádalo 4 841 domácností. Uspokojeno bylo však pouze 10% z nich.¹⁵² V elektrárně došlo několikrát k výpadkům proudu. Na síti byla závislá i vojenská nemocnice a tak se po jejím zbudování předpokládalo, že by měla být pardubická elektrárna zásobena přednostně. Avšak při výpadcích si nemocnice zajistila uhlí jen pro sebe a elektrická energie byla dodávána pouze do vojenské nemocnice. Ve školách byla omezena výuka, protože nebylo čím topit. Přestože ve městě byla již několik let elektrárna, tak většina domácností svítila petrolejem. (celkem 3 023 rodin z 4 868, 535 živnostenských a průmyslových závodů a dílen, 134 hospodářství a 54 úřadoven).

Dále se pak Vácha ještě vyjádřil k týdenním trhům. Na těchto trzích prodávali venkovští producenti své zboží městským obyvatelům. S nástupem války však tyto trhy prořídly a nebylo na nich co prodávat, neboť byly pod dohledem státu a musely na nich být dodržovány úředně stanovené maximální ceny. Obyvatelé měst jezdili na vlastní pěst na venkov, kde se snažili získat nějaké zásoby. Vznikl zde tak černý trh, na kterém si mohli dovolovat nakupovat jen bohatší vrstvy obyvatelstva.

---

¹⁵²) *Samostatné směry*. 25. listopad 1917, roč. 18, č. 1, s. 6.

K lidovým kuchyním se vyjádřil pan Kus. A o „konsumech“ mluvil pan Štěpán. Systém rozdělování potravin byl narušen zřízením konzumů, které rovněž rozdělovaly jídlo, v továrnách. Některým rodinám mohly být tak vydány dva přídělky. Konzumy vznikly v továrnách, které vyráběly pro potřeby války, z ministerského nařízení. Systém aprovizace je tak nejen nedostatečně zásoben, ale i špatně organizován. Narušují ho některé pozdější ad hoc zásahy. Zásobení pracovníků přímo v továrnách vycházelo z toho, že dělníci jsou de facto vojáci a měli by být podle toho zásobováni. V Pardubicích pracovala pro válečné účely třetina všech dělníků.¹⁵³

V polovině roku 1917 již bylo zřejmé, že úroda v Rakousko-Uhersku bude špatná. *„Sucho je takové, že by musela přijít vydatná a trvalá vlaha, aby nějaké pozoruhodné zlepšení přinesla. V nejpříznivějším případě bylo možno počítati s mírnou prostřední sklizní, ale tato zůstane ve skutečnosti nízko pod ní. Ovšem z Čech a Moravy docházejí zprávy beznadějně.“*¹⁵⁴ Konkrétně v okolí Pardubic to vypadalo takto. *„Sklizeň jest v celku méně než prostřední. Jara jsou zakrnělá, vymetala a stojí nyní sem tam nějaký klásek jak pohřební svíce. Ranních brambor vůbec není, druhé nenasazují, ano částečně schnou. Otavy na loukách jsou spáleny, na jetelištích je vše vyhořené; žár sluneční zle řádil. Následkem hrozného vedra vyvinulo se mnoho chorob a škůdců obilí, kteří dokonali, co příroda vedrem poškodila“*¹⁵⁵

Nedivme se, jak pak vypadá situace u spotřebitelů: *„Dnes díky maximálním cenám nemáme zde ničeho. Trhy jsou opuštěny a do města se nese jen to, co možno směniti. Střední stav jest vyčerpán, zadlužen, dělnictvo částečně snáší krutou bídu, částečně mu pomáháno jak vládou, tak i továrníky u kterých pracují na municí a bohatí vyměňují v bankách zlato anebo jsou na letním bytě. Jako všude jinde. Však kolik je těch tzv. milostpánů? A k tomu ke všemu došlo palivo. Za 8-10 neděl dostane rodina 25 kg uhlí, které si musí žena nebo děti domů dopravit. Při tom dostane sprostých nadávek hrubosti atd. od lidí, kteří domnívají se, že válka potrvá do nekonečna, že nepřijde den súčtování. Obchodníci mají vyprodáno a v krámě jen zabavené věci, které zase nutí je platiti krámy a míti půl dne otevřeno, hostinští nemají co prodávat a pivo, tato obarvená voda, která se lidu prodává, má být ze zdravotních ohledů dávno zakázána. Z čeho se vaří, ví jen tam nahoře. Maso nemá nikdo téměř. Příděl jest tak nepatrný, že jsou před řezníky fronty a kdo z nich seká ještě? Tři neb čtyři, neboť několik kusů dobytka spotřebují za týden a pak kouká jeden na druhého. – konečně nadešla doba, kdy jsme neměli chléb ani mouku. Ano, tak dalece to dospělo v našem městě, že nebyla mouka, že*

¹⁵³) Samostatné směry. 25. listopad 1917, roč. 18, č. 1, s. 1-8.

¹⁵⁴) Samostatné směry. 1. července 1917, roč. 17, č. 32, s. 3

¹⁵⁵) Samostatné směry. 12. srpen 1917, roč. 17, č. 37, s. 4.

dávalo se půl chleba na kolik dnů a v balkánském vlaku v I. třídě Němci vozili naším rozšířeným nádražím hovězí dobytek!¹⁵⁶ – Podívejte se na lidi, bloudící po ulici. Bledí, neschopni k cestování, neschopni duševní a tělesné práce, potácí se od krámu ke krámu. Zvláště, bezměrná zášť jim sálá z oka, když spatří nějakou potravinu, neb silnějšího muže neb ženu a zaťaté pěstě vztahují ke krámu, kde vidět, jak si někdo z obecnstva potřeby kupuje. Jakých cen dostaly potraviny u nás se tážete? Obrovských, neslýchaných a nyní dostupen vrchol, neboť za peníze, které buď vyděláme neb dostane úředník jako plat, nemůže celý měsíc potraviny neb potřeby kupovat. Nedostává se peněz vůbec. Na skřivánku řadí úplavice. Mají tam 400 nemocných neb podezřelých z malarie a naše deputace jsou sliby v Praze spokojeny. Páni poslanci nás nyní neznají. Jediný náš František, náš Udržal, jehož lid zbožňuje, jest všude, kde jej třeba, jezdí, prosí, vymáhá. Venkov, který jej volil, může právem býti hrdým na poctivého pracovníka, který mu stojí v této těžké době v čele jako rádce, jako otec. Ale ani tento energický, rázný pracovník nemůže zabránit, by z krajin našich se nevyváželo a my netrpěli při tom nedostatkem. Dělal se soupisy, psaly se hektary, ale nikdo nepoznamenal, že na poli není téměř ničeho, že nejsou brambory, není řepa. Co nám byla platná řeč ministra Höfra? Pravil, že provádí-li se rekvisice takovým způsobem, jak v parlamentě líčeno, on to nenařídil. Byli tedy páni papežtější než sám papež. To poznali jsme u nás. Poměry vylíčené zde konečně svedly naše obecnstvo dohromady, by šlo se postěžovati, než nastane zoufání. Ve vzorném pořádku občané všech stavů se dostavili na náměstí. Ni slova nebylo vzkřiknuto – deputace se odebrala na radnici a s panem starostou, členy městské rady a deputacemi na c. k. hejtmanství. Zde předneseno přání lidu vyživovacímu inspektorovi panu plukovníku Kochovi a též pravil, že učiní, seč jeho síly stačí, neboť se přesvědčil, že nebylo správného pochopení pro naše město i okres v záležitosti aprovisační. Při tom obrátil se p. c. k. okres. hejtman k učitelům a tázal se jich, proč nesdělili mu stížnost jejich v c. k. místní školní radě, jejíž je přednostou. Nemuselo k tomu dojít. Výsledek jednání deputace sdělil starosta města občanstvu s balkónu radnice. Žádali jsme o zamezení vývozu a za odpověď přišlo? Jelikož v poslední době množí se případy, že tisk soustavně pracuje proti vývozu potravin z Čech do Němce, považuje se to za štvání proti našemu spojenci atd. a musí se takový způsob štvání potlačit. Tak tedy!“¹⁵⁷

Špatná úroda měla dále vliv na výrobu kořalky z ovoce.¹⁵⁸ Zajímavostí jsou inzeráty na válečné kuchařky, které radí, jak z mála vytěžit maximum.¹⁵⁹

¹⁵⁶) Samostatné směry. 8. duben 1917, roč. 17, č. 20, s. 2.

¹⁵⁷) Samostatné směry. 23. září 1917, roč. 17, č. 43, s. 4.

¹⁵⁸) Samostatné směry. 12. srpen 1917, roč. 17, č. 37, s. 4.

Lidé se proti nedostatku jídla bouřili. Několikrát vyšli do ulic a žádali nápravu.¹⁶⁰ Občané často považují za viníka městskou aprovizачní komisi, která se musí zodpovídat u rady města, jako tomu bylo právě na schůzi 1. září 1917. Městu byly dodávány menší přiděly, než měly být. Například mouky dorazilo v roce 1917 o 20 vagónů méně, než podle stanovených předpisů mělo. Při rozdělování jídla byli upřednostňováni dělníci továren, kterým byly dávány plné přiděly a až to, co zbylo, si mohli rozdělit ostatní ve městě. Navíc tovární zaměstnanci byli zásobeni z jiného fondu a mohlo se stát, že někteří „šťastlivci“ dostali druhou dávku z městských zásob. Luštěniny v roce 1916 nedorazily vůbec žádné. Ty byly přednostně dodávány do nemocnice. Jedním z nejvýznamnějších úkolů komise bylo zajištění zásobování městských kuchyní, kde bylo poskytováno jídlo nejchudším, kteří by bez pomoci zahynuli hladem. Vydávalo se kolem 2 000 porcí denně. Brambory nebyly do Pardubic dodávány od února 1917. Dorazily znovu až koncem tohoto roku.¹⁶¹ Másla a tuků mělo být do města dodáváno 76 q týdně, ale ve skutečnosti to byly pouhé 2 q a upřednostňováni byli tovární zaměstnanci. Podobně to vypadalo i s přísunem masa. Vydávalo se 23 419 chlebových lístků a to včetně 2 000 pro zaměstnance vojenské nemocnice. Ti navíc mají ve městě ubytované blízké příbuzné, kteří rovněž navyšují počet obyvatel města.¹⁶²

Věnujme se nyní více výše zmíněným obecním kuchyním. Ty vznikaly v řadě dalších měst. Někdy se jídlo vydávalo pod širým nebem.¹⁶³ Koncem roku 1916 byla otevřená v Pardubicích první. Dne 21. května 1917 ji následovala druhá ve Staroměstské chlapecké škole. Ani tato nedokázala nakrmit všechny hladovějící a 12. července 1917 byla otevřena v pořadí třetí kuchyně v hostinci U Modré hvězdy. Stravování bylo určeno pro nejchudší obyvatelstvo. Cena oběda byla okolo 50 hal. Podívejme se, jak taková kuchyně fungovala. Lidé si obědy odnášeli domů, nebo jim posloužila jídelna pro 80 osob. Zájemci o obecní stravu si museli dopředu zakoupit stravenky. Výdej probíhal od 11:30 do 13:00. V polovině roku 1917 se situace jevila beznadějná a zdálo se, že ani tři kuchyně nedokážou nasytit nejpotřebnější. Denně tak bylo vydáváno zhruba 1 600-1 800 obědů. Zájem o stravu byl mnohem větší, než kuchyně dokázaly vyprodukovat, proto musela samospráva určit klíč, kdo má právo na stravu. Nárok měly mít pardubické rodiny, jejichž denní příjem nepřesahoval 3 K. Potvrzení tohoto příjmu si strávnick musel zajistit sám u zaměstnavatele. I přesto byl zájem natolik obrovský, že zásoby nemohly vystačit pro všechny, kteří měli nárok a docházelo tak

---

¹⁵⁹) *Samostatné směry*. 1. červenec 1917, roč. 17, č. 32, s. 4.

¹⁶⁰) VÁCHA, František. *Pardubice za světové války*. Pardubice, 1937. s. 167.

¹⁶¹) *Samostatné směry*. 21. říjen 1917, roč. 17, č. 47, s. 2.

¹⁶²) *Samostatné směry*. 9. září 1917, roč. 17, č. 41, s. 2-3.

¹⁶³) ŠEDIVÝ, Ivan. *Češi, české země a velká válka*. Praha, 2003. ISBN 80-7106-274-X. s. 256.

k půlení porcí, neboť i kuchyně se potýkala s nedostatkem potravin. Kuchyně byla placena z městských peněz, ale našli se i dárči.¹⁶⁴ Stravu město zajišťovalo i školákům, ale jen během školního roku.¹⁶⁵

Tabulka 2: Počty vydaných obědů¹⁶⁶

Listopad 1916	4 216
Prosinec 1916	4 402
Leden 1917	4 488
Únor 1917	7 609
Březen 1917	12 008
Duben 1917	11 285
Květen 1917	17 938
Červen 1917	24 184

Celkem bylo za toto období vydáno 86 130 obědů. Zdarma jich bylo poskytnuto 1 416.¹⁶⁷ Do října roku 1917 bylo vydáno celkem 191 238 obědů od otevření první kuchyně, zdarma jich bylo vydáno 5 140.¹⁶⁸

Tabulka 3: Množství spotřebovaných surovin¹⁶⁹

Brambory	24 870 kg
Hekka ¹⁷⁰	1 212 kg
Sádlo	322 kg
Lůj	122 kg
Sůl	1 034 kg
Luštěniny	6 615 kg
Zelí	4 086 kg
Koření	14 kg
Zelenina	44 kg

¹⁶⁴) *Samostatné směry*. 2. září 1917, roč. 17, č. 40, s. 2-3.

¹⁶⁵) *Samostatné směry*. 15. červenec 1917, roč. 17, č. 34, s. 4.

¹⁶⁶) *Samostatné směry*. 2. září 1917, roč. 17, č. 40, s. 2.

¹⁶⁷) *Samostatné směry*. 2. září 1917, roč. 17, č. 40, s. 2.

¹⁶⁸) VÁCHA, František. *Pardubice za světové války*. Pardubice, 1937. s. 31.

¹⁶⁹) *Samostatné směry*. 2. září 1917, roč. 17, č. 40, s. 2-3

¹⁷⁰) Náhrada za zásmažku.

Kosti	948 kg
Krev	267 l
Dršťky	230 kg
Osrdí	472 kg
Vemeno	55 kg
Mrkev	2 000 kg
Ocet	34 l
celkem	42 024 kg, 301 l

Jídelní lístek:¹⁷¹

- Pondělí: bramborová polévka, kroupy se zelím.
Úterý: krupicová polévka, pajšl s bramborem.
Středa: kroupová polévka, kukuřičná kaše se skořicí.
Čtvrtek: krupicová polévka, brambory se zelím.
Pátek: krupková polévka, zadělávané fazole.
Sobota: ovesná polévka, dršťky s bramborem.
Neděle: rýžová polévka, hrách s kroupami.

Jak vidno, vařilo se opravdu ze všeho, jen ne z kvalitního masa.

Velmi často si občané stěžovali na lístkový systém v rozdělování potravin. Až příliš často se stávalo, že na poukaz nebylo co vydávat. V dalším ostřejším článku o nedostatečném zásobování města se mj. dozvídáme, že koncem roku 1917 byly přiděly na den stanoveny takto: 150 g chleba, 71 g mouky, 213 g brambor, 35 g masa. Ale nikde nebylo zaručeno, že takovéto množství v obchodech skutečně bude. Dále se dozvídáme, že výroba cukru v monarchii zůstala daleko za očekáváním a klesla zhruba o třetinu (z 12 mil. na 7,75 mil. q). Primárně s ním bylo potřeba zásobovat spojence (Turecko a Bulharsko). Autor se dále pozastavuje nad tím, že v říši jsou solné doly i doly na uhlí, avšak suroviny v obchodech nejsou. Uhlí bylo tak málo, že 28. a 29. září 1917 došlo i v elektrárně. Ve městě zavládla tma. Na elektrické energii byl závislý i městský vodojem, takže v domácnostech přestala téct voda. Výpadky proudu se několikrát opakovaly a občané se začali zásobit

¹⁷¹) *Samostatné směry*. 2. září 1917, roč. 17, č 40, s. 2.

svíčkami, petrolejem, lampami apod., což mělo za následek vykoupení a nedostatek těchto věcí.¹⁷²

Špatná situace nastala i v textilní výrobě. Například nitě se dovážely z Anglie a Francie a válka jejich dovoz zastavila. Hlavním cílem válečné textilní výroby byly armádní pohledávky.¹⁷³

Hlad začal v roce 1918 postihovat i majetnější vrstvy obyvatelstva. Jak jinak si vyložit zřízení válečné kuchyně nejen pro chudinu, ale i pro středostavovskou třídu (úředníci, živnostníci...)¹⁷⁴, nebo omezení počtu vydaných jídel na osobu v hostincích, ve kterých se mohly stravovat jen vyšší vrstvy obyvatelstva.¹⁷⁵

V srpnu 1918 donutila zoufalá situace konat schůzky zástupců města s venkovem, kde se snažili zajistit dostatek dodávek. Na Pardubicku byla situace zhoršena, neboť některé lokální statkáře si nasmlouvala vojenská nemocnice.¹⁷⁶

Karanténa nadále konkurovala městu při zajišťování dodávek potravin a situace v okolí byla horší a horší.¹⁷⁷ K ministerskému předsedovi se 23. srpna 1918 vypravila deputace agrárních poslanců ze všech zemí a národů a žádala ho o zastavení porážení zvířat na maso. Ne snad proto, že by byla obyvatelstvu nabídnuta jiná alternativa, ale z toho důvodu, že zvířata vedená na porážku měla nízkou jateční hmotnost a proto dokázala zasytit minimum lidí. Porážení vyžadovala potřeba armády, takže i ta trocha masa se jen stěží mohla dostat k běžným lidem. Lepší bylo nechat zejména krávy na mléko, i když dojivost byla rovněž značně snížena. Nejhorší úbytek dobytka byl zaznamenán v Čechách a na Moravě a to o 40%. Deputaci byla přislíbena pomoc. Jednalo se o zavedení bezmasého týdne v měsíci. Dříve by se to řadě lidí nelíbilo, ale v tento moment k tomuto kroku byli povolní, navíc když je armáda nutila vybíjet hubený dobytek pro jejich potřebu.¹⁷⁸ Strádání obyvatel se podepsalo i na jeho zdraví. Zhoršil se zdravotní stav obyvatelstva, se kterým se lidé museli vypořádávat několik let po konci války. Děti byly podvyživeny. Zvětšila se nemocnost populace.¹⁷⁹ „*Postupem válečných let bída civilního obyvatelstva vrcholila. Vyskytovaly se nemoce z hladu a podvýživy, známy jsou ze světové války různé vyrážky z nesprávné životosprávy, anebo z podvýživy také slabozrakost i docela slepota.*“¹⁸⁰ V roce 1917 zemřelo ve městě Pardubice

¹⁷²) VÁCHA, František. *Pardubice za světové války*. Pardubice, 1937. s. 168.

¹⁷³) *Samostatné směry*. 28. říjen 1917, roč. 17, č. 48, s. 3.

¹⁷⁴) VÁCHA, František. *Pardubice za světové války*. Pardubice, 1937. s. 171.

¹⁷⁵) *Samostatné směry*. 17. únor 1918, roč. 18, č. 13, s. 2.

¹⁷⁶) *Samostatné směry*. 28. červenec 1918, roč. 18, č. 34, s. 2.

¹⁷⁷) *Samostatné směry*. 16. června 1918, roč. 18, č. 29, s. 1.

¹⁷⁸) *Samostatné směry*. 1. září 1918, roč. 18, č. 39, s. 3.

¹⁷⁹) ŠEDIVÝ, Ivan. *Češi, české země a velká válka*. Praha, 2003. ISBN 80-7106-274-X. s. 262.

¹⁸⁰) VINAŘ, Stanislav. *Pardubicko revolucionářské a partyzánské*. Pardubice, 1936. s. 16.

432 občanů. Pro srovnání, v roce 1913 zemřelo ve městě 290 obyvatel a to i přes to, že mělo město větší počet obyvatel, neboť řada z nich narukovala. Příčiny nárůstu úmrtí jsou připisovány hladu.¹⁸¹ Kolik dní dokáže vůbec člověk přežít bez jídla a jak dlouho přežijí zvířata? Tomu se věnuje satirický článek ze září 1918. „*Dříve mohl člověk žít bez potravy 20 dní. Ted' by asi něco takového nedokázal.*“¹⁸² Zmiňována jsou různá zvířata. Jako rekordman je uvedena želva, která vydrží bez potravy i dva roky. „*Kdyby měli nynější lidé takové žaludky, mohly by si aprovisační ústavy gratulovat. Pak by se mohlo válčit do nekonečna a „všichni by vydrželi až do konce.*“¹⁸³

Aprovizační komise nadále čelila nařčením, že zneužívá svého postavení ve svůj prospěch. „*není pravda, že by členové aprovisační komise měli nějaké přednosti.*“¹⁸⁴ Tvrdí pan Štěpán. Karel Vácha mu dává za pravdu.¹⁸⁵ Stupňuje se rovněž nespokojenost s vojenskou nemocnicí. Nejpalčivějším problémem je vykupování potravin na venkově.¹⁸⁶ Zajímavý ohlas zazněl bezprostředně před koncem války. Do připravované publikace *Pardubice za světové války* mají být zapsány i nepočestné praktiky kolem černého obchodu s jídlem¹⁸⁷ a rovněž má být zachyceno, kdo projevoval loajalitu k Rakousko-Uhersku.¹⁸⁸

Asi největší událostí v Pardubicích bylo napadení zásobovacího vlaku 7. června 1918. Na tuto tragickou událost vzpomíná ve Váchově publikaci Arnošt Kabelač, který zastával funkci ředitele měšťanských škol a ve válce byl členem městské rady. Aprovisační komisi města se nepodařilo zajistit dostatek masa a tuků a v lidech zavládla nespokojenost. Když do Pardubic dorazila zpráva o blížícím se vlaku z České Třebové s dvěma vagóny slaniny jedoucí do Liberce, rychle se rozšířila po celém městě. Obyvatelé města nelenili a rozhodli se tento problém vyřešit po svém. Odpoledne zase městem projížděl zásobovací vlak s moukou a dalším zbožím, který byl zastaven po vyjetí z nádraží ženami, které si lehly na koleje. Pak se zhruba dvoutisícihlavý dav vrhl na vagony a drancoval je. Na pomoc přispěchala hlídka a při zaujmutí postavení jednomu vojákovu nešťastně vyšla rána z pušky a zasáhla kolegu. Velící Remeni se domníval, že rána vyšla z davu, a proto rozkázal střelbu opakovat. Vojáci se prý údajně snažili střilet mimo dav, avšak na zemi zůstali ležet tři mrtví. Byl to učitel z obchodní akademie Slezák, koželuh Hatle a chlapec Kudrna. Dav se chtěl maďarskému důstojníkovu za střelbu pomstít a zlynčovat ho. Bezúspěšně, Remeni stihl utéct

¹⁸¹) *Samostatné směry*. 7. duben 1918, roč. 18, č. 20, s. 2.

¹⁸²) *Samostatné směry*. 22. září 1918, roč. 18, č. 42, s. 3.

¹⁸³) *Samostatné směry*. 22. září 1918, roč. 18, č. 42, s. 3.

¹⁸⁴) *Samostatné směry*. 18. srpen 1918, roč. 18, č. 37, s. 3.

¹⁸⁵) VÁCHA, František. *Pardubice za světové války*. Pardubice, 1937. s. 30-44.

¹⁸⁶) *Samostatné směry*. 16. června 1918, roč. 18, č. 29, s. 1.

¹⁸⁷) *Samostatné směry*. 20. říjen 1918, roč. 18, č. 46, s. 2.

¹⁸⁸) *Samostatné směry*. 27. říjen 1918, roč. 18, č. 47, s. 2.

do Bohdanče. Došlo k vyšetřování a rekonstrukci na místě činu. Poté měl být svolán vojenský soud v Terezíně, avšak porážka Rakouska-Uherska a konec války případ uzavřely. Ve městě však bylo vyhlášeno stanné právo. Došlo k zatýkání osob, které stanuly před civilním soudem. Někteří lidé se prozradili sami tím, že začali škvařit sádlo a kuriózně je četníci po čichu vypátrali. Odsouzeno bylo 28 lidí v součtu k 15 měsícům a 16 dním. Celková doba byla ještě zvýšena po odvolání o 5 měsíců a 16 dní. Nejdelší trest dostal železničář Krejčí a to 6 měsíců. Těm, kteří zůstali ve vazbě po pádu Rakouska-Uherska, byla udělena amnestie.¹⁸⁹

Nemá cenu probírat dopodrobna situaci kolem přísunu potravin obyvatelstvu. Ta se rok od roku zhoršovala a v roce 1918 byla situace skutečně tragická. Lidé neumírali jen na bojištích, ale i doma v relativním bezpečí na podvýživu.

---

¹⁸⁹) VÁCHA, František. *Pardubice za světové války*. Pardubice, 1937. s. 44-54.

6. ZE ŽIVOTA V NEMOCNICI

6.1. LÉKAŘI A SIMULANTSTVÍ

Jak již bylo výš zmíněno, tak karanténa se skládala z pěti bloků. „A jak zvláštní ráz měl život v kancelářích v kasárnách, v nemocničních barákách, tak lišil se i podle jednotlivých sekcí. Každá měla své zvláštnosti, svého ducha, který ji vtiskovala především osobnost jejího komandanta. Pacienti i komandované mužstvo rádi byli umístováni např. na V. sekci (velitel p. štábní lékař dr. Šedivec), též na IV. (dr. Krása), méně rádi již na I. A nejméně na III., jejíž velitel pluk. lékař dr. Kotěšovec „žral vojnu“ a s pacienty se nikterak nemazlil, propouštěje je často teprve napolo uzdravené z nemocnice, zvláště běželo-li o „urlaubry“, tj. takové pacienty, kteří se roznemohli doma během své dovolené. II. Sekci byli vojáci stížení vředy na dolních končetinách (Unterschenkelgeschwür): boláky vzdorovaly všemu odbornému léčení po celé měsíce, ale jakmile nemocnému přišla dovolená nebo sprostění na neurčitou dobu, zahojily se rychle bez přičinění lékařského v několika dnech. Čím déle válka trvala, tím těchto boláků, jejichž výroba a udržování bylo tajemstvím vojáků, stále přibývalo tak jako umělých phlegmon, které si „urlaubři“ způsobovali vstříkáváním rozmanitých látek (benzínu, petroleje, mléka, atd.).“¹

Phlegmon (kožní vyrážka) byl způsob jak se vyhnout narukování. Muži si je způsobovali sami zejména na nohách. Bylo jim jedno, že hazardují s vlastním zdravím. Tak silný byl pud sebezáchovy. Nasazení na frontě vyvolávalo v myslích těchto mužů malou naději na přežití. Po tomto zákroku trpěli horečkami a nemohli se postavit na nohy. Armáda se proti tomuto podvádění snažila zamezit.² „Měl jsem s nimi také co dělati, poněvadž přišlo z Litoměřic nařízení, že takovíto nemocní jako podezřelí ze „Selbstbeschädigung“ (že si sami způsobili rány) nesmějí být přijímáni, nýbrž posláni přímo do Terezína do vězeňského oddělení posádkové nemocnice číslo 13, kde s nimi bylo hned zavedeno trestní vyšetřování.“³ Čeští lékaři s těmito muži většinou soucítili a odesílali je nejlépe na V. blok nemocnice, kde k tomu měl pochopení MUDr. Šedivec. Že měli čeští lékaři více pochopení s vojáky shodné národnosti, dokládá i tento úryvek: „O českých lékařích v pardubické Karanténě byly slyšeti

---

¹) HAJN, Alois. Z Pardubické „karantény“ – hrst vzpomínek. Zprávy klubu přátel Pardubicka. 1999, roč. 34, č. 1/2, s. 36.

²) HAJN, Alois. Z Pardubické „karantény“ – hrst vzpomínek. Zprávy klubu přátel Pardubicka. 1999, roč. 34, č. 1/2, s. 42.

³) HAJN, Alois. Z Pardubické „karantény“ – hrst vzpomínek. Zprávy klubu přátel Pardubicka. 1999, roč. 34, č. 1/2, s. 42.

celkem jen dobré zprávy. Ale ovšem na některé, zejména na německé lékaře, budou vzpomínati postižení celý život a někteří nemocní nebo ranění také jejich bezcitnost a bezohlednost a zuřivé austrofilství zaplatili životem.“⁴ Němečtí lékaři seabemzračící vojáky posílali bez milosti do Terezína. Přísné velení doktora Kotěšovce na III. Bloku nemocnice nutilo i české vojáky dodržovat předpisy z Litoměřic a odesílat simulanty do Terezína.⁵ Hajn se těmito „Selbstbeschädigungům“ snažil pomáhat: *Viděl-li jsem, že nemocný má horečku, odmítl jsem odpovědnost za jeho převezení do Terezína a doléhal jsem na lékaře tak dlouho, až svolil, aby prozatím, dokud mu horečka nepoleví, poslán na blok do ošetřování: nebyla-li horečka velká, nemocný musil, nic na plat, býti dopraven do Terezína. V tom případě neopomenul jsem mu dáti na cestu poučení o tom, co ho v Terezíně očekává a co má vypovídati, jakým způsobem si ránu způsobil, aby zůstal beztrestným.*“⁶

*„V karanténě bylo vůbec možno konati studie, jak vojna nebyla nic jiného než nepřetržitě pásmo švindlů a podvodů. Na vojně neplatilo „S poctivostí nejdál dojdeš.“, naopak, voják, který vojenskou službu a její povinnosti bral poctivě a doopravdy, byl předmětem posměchu a nenávisi. Při našem poměru k habsburské monarchii bylo to pochopitelné a přirozené, jenže jsme, bohužel, tuto rakouskou vojenskou morálku po státním převratu 28. října namnoze přenesli i do armády Čsl. Republiky.“*⁷

V tak velké nemocnici, jako byla ta v Pardubicích, se dalo snadno ztratit. Zařízení poskytl obrovský prostor, kde se mohli před nasazením v boji ukrýt zdraví jedinci. Muže často kryli velitelé zdarma, neboť chápali postavení českého vojáka v rakousko-uherské armádě. *„Mnozí dovedli se protloukati po záložních nemocnicích celé měsíce, ba léta, a libovali si zvláště pardubickou „karanténou“, tam že jsou nejlépe schováni.“*⁸

---

⁴) VINAŘ, Stanislav. *Pardubicko revolucionářské a partyzánské*. Pardubice, 1936. s. 12.

⁵) HAJN, Alois. Z Pardubické „karantény“ – hrst vzpomínek. *Zprávy klubu přátel Pardubicka*. 1999, roč. 34, č.1/2, s. 42.

⁶) HAJN, Alois. Z Pardubické „karantény“ – hrst vzpomínek. *Zprávy klubu přátel Pardubicka*. 1999, roč. 34, č.1/2, s. 42.

⁷) HAJN, Alois. Z Pardubické „karantény“ – hrst vzpomínek. *Zprávy klubu přátel Pardubicka*. 1999, roč. 34, č. 1/2, s. 36.

⁸) HAJN, Alois. Z Pardubické „karantény“ – hrst vzpomínek. *Zprávy klubu přátel Pardubicka*. 1999, roč. 34, č. 1/2, s. 36.

6.2. OŠETŘOVATELKY

Nepříliš lichotivě bylo na některé ošetřovatelky vzpomínáno takto: „*Nemocnice měla také svoje zvláštní oddělení ošetřovatelek. Byl to celý sesterský blok a mezi ošetřovatelkami ovšem byly ženy různé, ty které sami tam šly z bídy a pro výdělek, také ženy, které zde chtěly vykonati lidské dílo, ale rovněž ženy ziskulačné, které dovedly vymámiti z těžce raněných poslední peníze, i zlato, neboť těžce raněný viděl, že je zde vydán cizím lidem na milost i nemilost a svůj život často si může zachrániti jen těžkým výkupným. Ošetřovatelky měly také často vliv na to, zdali voják může, či musí-li na frontu, vždyť ošetřovatelky byly zase vesměs milenkami důstojníků i některých lékařů. Některé ošetřovatelky vedle svého povolání, které chápaly jako nepřijemné řemeslo, obchodovaly svým vlastním tělem.*“⁹

Mezi ty, které chtěly vykonat lidské dílo, patřila i Alice G. Masaryková (1879-1966)¹⁰, která se snažila působit v sociální sféře.¹¹ Zde jsou některé zajímavosti, které si Alice poznamenala ve svém deníku během svého pobytu v Pardubicích.

„Dnes (23. srpna 1915) jsem byla s našim Maďarem na operačním sále. – Zda proklínati či tužiti se a pracovat? Tužiti a pracovat!

Magyarus neslyšel ani slovo maďarsky už dlouho. Když ležel na stole – celou nohu mu zas rozřízli – drény vytáhli – a když na stole v největší bolesti ležel, zavolali mu tlustou ošetřovatelku – umí maďarsky – v té chvíli zaleskly se mu oči, slabýma rukama ji objal – a usmál se jako dítě. – Noha v bolestném stavu – pro amputaci je sláb. Tak, nasnažila jsem se, běžím. Snad už se Erysipellus probudil, zkusím první obvaz.- Venku je les a válka... Musela jsem stále myslet na Magyarusa.- Viděla jsem nohu. Ten člověk je už kost a kůže. Levá noha zlobí od kolena dolů, je celá více méně v rozkladu. Nárt má ohromě oteklý a živé maso – všude hnis. Dnes ho vnesli na operační sál. Šla jsem vedle nosítek se sestrou Gabi. Plakal bezmocně jako dítě. Sestra mu hladila vyschlou ptačí hlavičku, ubohý. Ubohý! – stál dlouho venku a slyšel steny jiných. Pak přišla na něho řada. Položili ho na stůl. Mladý medik pravidelných rysů a smyslných rtů asistoval. Byl slabě narkotizován...

⁹) VINAŘ, Stanislav. *Pardubicko revolucionářské a partyzánské*. Pardubice, 1936. s. 10.

¹⁰) Vystudovala filozofii, historii a sociologii v Praze, Berlíně a Lipsku. Za první světové války působila od 20. srpna 1915 do 11. září 1915 v pardubické barákové nemocnici jako ošetřovatelka Červeného kříže. Po odchodu jejího otce Tomáše Garrigue Masaryka do zahraničí byl nad ní zůstřen policejní dohled. 28. října 1915 byla zatčena a obviněna z velezrady. Po válce působila až do roku 1939 jako předsedkyně československého červeného kříže. Když v roce 1923 zemřela její matka, převzala po ní Alice roli první dámy. Druhá světová válka ji vyhnala do USA. Na krátko se vrátila domů, ale únor 1948 měl stejný účinek jako druhá světová válka. V Chicagu nakonec 5. listopadu 1966 zemřela. KOTYK, Jiří. *Pardubická karanténa* (Pardubický deník Alice Masarykové). *AB – Zet Pardubicka*. 2001, č. 17. s. 3.

¹¹) KOTYK, Jiří. *Pardubická karanténa* (Pardubický deník Alice Masarykové). *AB – Zet Pardubicka*. 2001, č. 17. s. 3.

Noha je rudá, několik trubiček má sbírat hnis a nesbírá- neboť crčí odjinud. Hezký medik vytáhl dreny a prořízl nohu řezem asi 20 cm – a několik cm hlubokým do živého masa.

Ubohý maďárek se probudil – a konec proběhl při plném vědomí, ale co to? Všude nosítka s podobnými. Kol stěn umyjí si ohromné drenované ruce, tu leží kostlivci s obrovskými, hnědými a zčervenalými údy. U stěny sedí hubený človíček, Polák. A prosí: „Nein, nein, nein – nein nein nein – nikt méglich, nikt méglich!“ Růžová, pilná sestra Emi se zlatými vlasy a s talentovanou baculatou rukou prostřihuje mu hrudník, který je plný hnisu. Tam hnisá zase pahýl nohy. Celé tělo křečovitě se na stole třese, ten člověk má taky tyfus – mimo svou příšernou ránu. A tu vidím známého doktora, obracím se k němu. Tiskne mi ruku – nepoznává mě: „Odpusťte – ale byla jste kulatější a červěnější – poslední – ale není divu, přešlo to na nás všechny.“¹²

„Magyarovi daří se moc zle (26. srpna 1915). Celá noha septická, sám hnis, sám absces. Dnes přišel doktor v proužkované černé toilette – usmíval se. Rozřízne absces!“¹³

Těžce ranění procházeli nepředstavitelným utrpením. Při čekání na svou operaci byli vystrašeni sténáním a nářky, které se ozývaly ze sálu. Ani narkóza nedokázala zmírnit jejich utrpení. Během operací se mohl voják probrat, ale operace nemohla být přerušena. Největším problémem byly infekce napadající rány, které způsobovaly hnisání. Utrpení se podepisovalo i na personálu nemocnice, které ho mělo každodenně na očích. Zmíněnému Maďarovi bylo pouhých 19 let!

V deníku zachytila Alice Masaryková i příjezd transportu raněných a nemocných. „Transport! Ve 12 přijede (25. srpna 1915) 105 Rakušanů a 34 Rusů. „Fraülein Doktor, gehe Sie mit.“ „Ja Gewiss. Vzbudte mě laskavě.“ Dvě sestry se ještě přihlásily – bude tam mnoho lékařů – snad přijedou oficiři!...

Přišli jsme na nádraží (...) Na peroně byli už lékaři, komisaři, kurát, oberlajtnant a dragounský důstojník. Bylo chladno, jasno. – Vlak už jede. Pomaloučku, tiše krok za krokem vjížděl vlak na nádraží. Mihla se červená čepice štítná chrta, v okně objevila se hlava důstojníka – správce vlaku. Přišel štíhlý důstojník, elegantně kupředu nachýlený. Ve mně málem hrklo – myslela jsem, že je to Jenda (Alicin bratr). Vycházeli lehce ranění. Málokterý přijal můj lipový čaj a chléb s máslem. – Pak nosítka s těžce raněnými. Nejdřív byli uvedeni do síně, kde jim byly vlasy hladce oholeny i vousy – pak v další síni svlečení ze šatstva, které se posílá do desinfekce, a konečně vykoupání a dostali prádlo a přivedeni jsou na operační

¹²) KOTYK, Jiří. Pardubická karanténa (Pardubický deník Alice Masarykové). AB – Zet Pardubicka. 2001, č 17. s. 6-7.

¹³) KOTYK, Jiří. Pardubická karanténa (Pardubický deník Alice Masarykové). AB – Zet Pardubicka. 2001, č 17. s. 10.

sál. Poslední vynášeli a vyváděli Rusy... Z měsíční noci vystupovaly figury transportu, zabalené v příkrývky, praví beduini. Některé zlé fraktury, hlavy. Jeden Rus v červené košili zvlášť měl zasaženo centrum řeči. Zápach hnisu. Postavy lékařů, lékařek a sester. Sestra Emi růžová, baculatá, zlatovlasá s modrýma očima, uplatňovala svou vlhkou ruku. S přetékající lehkostí přirozeně nadaného člověka. Byly to velmi silné, velmi silné dojmy.¹⁴

26. srpna 1915 v deníku si také postěžovala na špatné nacionální smýšlení nejen českých pacientů. „Jeden Slovan, Rusín s velmi komickým krokem, má raněné pravé šlapadlo – přichází k nám na barák, zdraví vždy německy a vůbec i Češi z předního sálu mají se příliš k němčině. Nikdy jsem netušila, jak málo je v nás sebevědomí.“¹⁵

Mnoho zápisků se věnuje postřehům z práce. Vylíčeny jsou tragické osudy lidí, nad kterými Alice projevovala lítost. Díky své empatii si řadu z nich dokázala naklonit. „Ne – tenhle Pokora je zlato. Měl 40 st., erysipel – a teď horečka klesla, rána se hojí. Až dnes (26. srpen 1915) jsem ho krmila. – ránu jsem mu čistila i dávala obvaz. Včera, když jsem ho myla etherem, tak řekl vážně: „Kdybyste to nebyla Vy, tak už jste měla jednu přes hubu. Doktorovi jsem jednu vsadil.“ – Mouchy ho zlobily a lezly mu pěkně rozvázně po loupající se tváři (...)

Dnes to bylo zlé v operační síni. Rána břišní, zasažený měchýř – to jsou hrozné věci. – Člověk by rád dal silnou narkosu a uspal do smrti. Co vše člověk snese! Jak lpí na životě!¹⁶

„Dnes (1. září 1915) jsem začala službu na dvojce. Těžce ranění, mnoho obvazů, mnoho příležitostí. Transport. Samí těžce ranění. Komplikované fraktury – nejvíce nohy.

Dvě hrozné rány na dvojce. Jedna asi 1/3 ní dlouhá na stehně a úžasně široká a široká a hluboká – krásný člověk, krásné tělo, krásně trpí – hrdina. Několik převážně amputovaných – pahýlů – hnis, krev, bolest. A za plentou leží muž a v jakési erotické euforii monotónně říká tenkým hlasem „Limbe Schwester“ – a jakoby ji chtěl přivinout.“¹⁷ – Židle zarachotí a všech 30 sester vstane a proudí úzkou chodbou do svých pokojíků. Je vidět bílé čepečky, zástěry a modrý šat – různá chůze a taky různý vlas.“¹⁸

---

¹⁴) KOTYK, Jiří. Pardubická karanténa (Pardubický deník Alice Masarykové). AB – Zet Pardubicka. 2001, č 17. s. 9-10.

¹⁵) KOTYK, Jiří. Pardubická karanténa (Pardubický deník Alice Masarykové). AB – Zet Pardubicka. 2001, č 17. s. 11.

¹⁶) KOTYK, Jiří. Pardubická karanténa (Pardubický deník Alice Masarykové). AB – Zet Pardubicka. 2001, č 17. s. 11-12.

¹⁷) KOTYK, Jiří. Pardubická karanténa (Pardubický deník Alice Masarykové). AB – Zet Pardubicka. 2001, č 17. s. 15-16.

¹⁸) KOTYK, Jiří. Pardubická karanténa (Pardubický deník Alice Masarykové). AB – Zet Pardubicka. 2001, č 17. s. 19.

„Na sále není mnoho práce (23. srpen 1915) a teď tam vždy jdu až po 4té. Po obědě jdu na procházku, pak se natáhnu na postel ve své celi jako teď – pak káva – no a pak teprv na sál.“¹⁹

Masaryková se chodila procházet nejčastěji do lesů, jejichž vzhled v deníku také popisuje.

Dne 4. září 1915 si do deníku poznamenala stav muže, kterého trápily proleženiny (tzv. dekubity). *„Nejhůř na tom je mladý krasavec z předního sálu. Má všude dekubity – a hrozně hnisavou ránu. Je to velmi ušlechtilý typ. A když je po převazu – trvá skoro hodinu – tak dětsky, se šelmovským úsměvem poprosí o papirosku.“²⁰ Ale přímo anděl je druhý. Trpělivý krásný člověk. Jemné tahy. Římský nos a úsměv! Myslím, že neumí číst ani psát. – Včera krasavec naříkal, že z něho za živa kůži stahujem. Napomeneme ho s velmi soustředěným výrazem. Když ho překvapujeme, žádá mě vždy, abych se opřela o jeho zdravou nohu. „Vam bolno, sestrica“²¹ Vysoko drží irrgateur – když mu ránu vystříkujeme.“²²*

„Ščurov měl strašnou bolest v noze. Snažila jsem se obvaz vystříhnout nůžkami, ale stále ho to ještě tísnilo a pánilo, takže naříkal. Sestra mi vysvětlila, že se nesmí příliš nářkům vyhovovat. Ale přec mi ho bylo líto! Tak jsme obvaz sundaly a upravily a jemu je „dobře.“²³

Někteří pacienti však neztráceli radost ze života i přes následky svých poranění. Humor a zábava byly jedinou zbraní, které mohly zahnat černé myšlenky. Zlepšit náladu vojákům z nemocnice dokázala zlepšit například pouť, která se konala ve městě.

„Dnes (28. srpen 1915) je v Pardubicích posvícení. „Co ta hudba neudělá“, vzdychl starý domobranec v plášti a sluhovské čepici. A skutečně v baráku vyběhli pacienti v podvlékačkách a košilích. Pěkný černý Čech. Utíkal, měl ještě obvaz na noze. „O u nás je dnes taky posvícení.“ (...)

Nejlepší byl ale mladík v bílých kalhotách, hrál na pouzdro od houslí. Foukal do něho a prohýbal se s úžasným citem. „Na boběček a zas nahoru“ – Báječné. – Pak spustil: „Kde domov můj?“²⁴

---

¹⁹) KOTYK, Jiří. Pardubická karanténa (Pardubický deník Alice Masarykové). AB – Zet Pardubicka. 2001, č. 17. s. 6.

²⁰) cigareta

²¹) Bolí vás to, sestřičko

²²) KOTYK, Jiří. Pardubická karanténa (Pardubický deník Alice Masarykové). AB – Zet Pardubicka. 2001, č. 17. s. 17.

²³) KOTYK, Jiří. Pardubická karanténa (Pardubický deník Alice Masarykové). AB – Zet Pardubicka. 2001, č. 17. s. 19.

²⁴) KOTYK, Jiří. Pardubická karanténa (Pardubický deník Alice Masarykové). AB – Zet Pardubicka. 2001, č. 17. s. 14-15.

O tom jak trávila své volné chvíle, v deníku příliš není. Spíše se věnovala zážitkům z práce.

„Po obědě. (2. srpen 1915). Necítíme tu nikterak hlad. Polévka, vepřové se zelím, a brambory a koruna české kuchyně – švestkové knedlíky. Paní vrchní se pomodlí: „Danke Wir, Herr, den Deine Gute is ... a dauert ewiglich.“²⁵

Obchůzka 45 baráků ji zabralo jeden a půl hodiny.²⁶

„Už tu budu jen dva dny. Bude se mi stýskat po tomto životě. Zde není problém – je jasno, co je třeba dělat. Nemocní jsou vděční. Škoda! Ale i dobře. Stačí.“²⁷

---

²⁵) Děkujeme Ti, Pane, ať tvá milost ..... trvá na věky.

²⁶) KOTYK, Jiří. Pardubická karanténa (Pardubický deník Alice Masarykové). *AB – Zet Pardubicka*. 2001, č. 17. s. 12-13.

²⁷) KOTYK, Jiří. Pardubická karanténa (Pardubický deník Alice Masarykové). *AB – Zet Pardubicka*. 2001, č. 17. s. 21.

6.3. PACIENTI

6.3.1. DEN ZA VÁLKY V PARDUBICÍCH

Jak vypadal jeden den během války v Pardubicích, bylo vylíčeno v jednom fejetonu otisknutém v samostatných směrech. Hektické počátky války v roce 1916 ustoupili do pozadí a život v týlu se v jistých ohledech uklidnil. Mentalita lidí se za tu dobu stihla uzpůsobit válečnému stavu. Každý člověk si stihl vytvořit nový způsob života a navyknout si na něj.

Ve městě se dají vyzorovat drobné změny v každodenním chodu Pardubic způsobené válkou. Například hlavní Královská třída (dnešní Třída Míru) ožívala ruchem déle než před válkou mezi šestou a sedmou hodinou, protože zmizeli pekaři, kteří před válkou roznášeli pečivo po domech. Po půl osmé začalo být rušno u pošty, neboť skrze poštovní úřad byly do města telegrafovány aktuální informace z bojišť. Byl to nejrychlejší způsob přenosu informací v dané době. Městské obyvatelstvo tak bylo do války zainteresováno více než venkov. Zprávy mezi lidmi vyvolaly debaty a byly oblíbeným tématem konverzace. Na ulicích byl po tom zase klid a jen úřední vyhlášky prozrazovaly, že probíhala nějaká válka. Zmenšila se také agenda u soudu.²⁸

Na okresním výboru sídlila aprovizační komise, která zajišťovala zásobování celého okresu. „*Zde kolkuje, kombinuje, zásoby rozděljuje, ceny stanoví a před dřevěným šaltrem psacího stolu ředitelova střídají se obilní agenti, mlynáři, starostové obcí, obchodníci, přebíhající neustále mezi hejtmanstvími a okresním výborem.*“²⁹ Zásobování bylo podle článku dostatečné, ale na základě výše zmíněných faktů se domnívám, že je tato informace zkreslená.

Po desáté hodině patřila hlavní třída penzistům, kteří měli jako vždy co říct k čemukoliv. Od jedenácté hodiny se začali obyvatelé stahovat do vináren. Ty se během války staly více populární než v míru. Lidé se zde scházeli, aby si mohli pohovořit. Tyto podniky tak byly rájem kverulantů. Každá vinárna měla okruh svých hostů. Kolem půl jedenácté tyto sešlosti končily a hosti se ubírali k domovům.³⁰

Od 13 hodiny o sobě dávala vědět karanténa. „*Vojáci rekonvalescenti vycházejí v řadách na procházku městem. Trafika paní Francové proti poště jest jimi plná, ale*

---

²⁸) Den za války v Pardubicích. *Samostatné směry*. 23. březen 1916, roč. 18, č. 18, s. 2.

²⁹) Den za války v Pardubicích. *Samostatné směry*. 23. březen 1916, roč. 18, č. 18, s. 2.

³⁰) Den za války v Pardubicích. *Samostatné směry*. 23. březen 1916, roč. 18, č. 18, s. 2.

vojáckové odcházejí namnoze s prázdnem. Cigarety vůbec nejsou, tabák v tak malém množství, že je ihned vyprodán a tak zbývají jen doutníky, jejichž milovníky vojáci právě nejsou. Reptající hlasy nejen v řeči české a německé, ale i polské, maďarské a rumunské, slyšíme před pultem. Nejmrzutější je však paní Francová sama a tomuto rozhořčení dává výraz nejeklatantnější tím, že nechává krám dopoledne až do půl jedenácté uzavřený. S vojáky objevují se i ošetřovatelky v modrých neb černých pláštích a v dlouhých závojích. Je jich v karanténě veliké množství a staly se už pravidelnou stafáží našich ulic.“³¹

Odpoledne a večer se obyvatelé Pardubic a obyvatelé nemocnice scházeli v oblíbené a legendární kavárně Veselka. Hrály se zde karty a šachy. Za války zde přibyla nová klientela – lékaři z nemocnice. Lidovější byla Formanka, kde se pilo spíše pivo. Jeho výroba a cena byla válkou postížena, což vybízelo návštěvníky k vášnivým debatám. K zábavě posloužily ve městě i kina a konaly se i koncerty. Kultura tak pomáhala lidem zapomenout na válku.³²

---

³¹) Den za války v Pardubicích. *Samostatné směry*. 23. březen 1916, roč. 18, č. 18, s. 2.

³²) Den za války v Pardubicích. *Samostatné směry*. 23. březen 1916, roč. 18, č. 18, s. 3.

6.3.2. TURCI V PARDUBICÍCH

„Do karantény přišly postupem času všechny možné národnosti, také Turků zde bylo mnoho tisíc. Z těchto Turků mnoho lidí v Pardubicích zbohatlo, neboť tito ranění vojáci, zejména důstojníci, měli sebou mnoho šperků, zlata, zlatých mincí a ovšem ti chudáci směnili i poslední majetek – hodinky – za sousto potravin.³³ Zatímco vojákům české národnosti bylo vycházeno vstříc zdarma z pochopitelných důvodů, tak Turci nebyli přijati příliš vlídně. V lidech dřímala odvěká nenávisť vůči tomuto národu, který byl pro zemi po několik staletí hrozbou. Nefungovali zde tak nacionální sympatie, které projevovali čeští lékaři k českým vojákům. To však nebyl zas takový problém. Kde nezabíraly sympatie, tam zabraly peníze.

Bohatí turečtí šlechtici si za své zlato mohli dovolit leccos. „Za zlato se nechalo mnoho koupit. Je samozřejmé, že žily nevěstince, které byly stále – od večera do rána a od rána do večera – nabity. Zde také se směňovalo vše možné, neboť zlato, které důstojníci nechávali, byly sem později i podloudně dodávány potraviny a nápoje. V nevěstincích projevovala se divoká východní krev, docházelo ke scénám a hnusným orgiím, které daly téměř každý den a policie i četnictvo bylo často voláno, neboť došlo ke rvačkám. Ženy byly v nejednom případě pokousány.“³⁴

S postupem války potravin ubývalo a majetek neznamenal nic. To se pak Turci vydali v noci na polní puch. V Dražkovicích byli při krádeži dva Turci postřeleni.³⁵

S prodlužující válkou bylo důležitější se nasytit, než mít peníze: „později bylo možno podpláceti lékaře jen aprovisací, též i úřady, které měli moc nad životem a smrtí v rukou.“³⁶

Po tureckých vojácích zůstala v Pardubicích do dnešní doby viditelná stopa. Na místním hřbitově je pochováno několik příslušníků turecké armády. „Pohřby tureckých vojáků byly prováděny s jejich ritem a za asistence jejich kněze.“³⁷ Zpočátku byli padlí pohřbíváni na hřbitově v Pardubicích, kde leželi i vojáci z roku 1866, ale později musel být vybudován nový hřbitov vojenský³⁸ Došlo k vysvěcení pozemku vedle městského hřbitova, kde dnes stojí krematorium. Ostatky vojáků byly v roce 1951 exhumovány a přeneseny do společného hrobu. Celkem zde spočinulo maximálně 1 747 vojáků cizích národností. Nejvíce bylo právě Turků

³³) VINAŘ, Stanislav. *Pardubicko revolucionářské a partyzánské*. Pardubice, 1936. s. 9.

³⁴) VINAŘ, Stanislav. *Pardubicko revolucionářské a partyzánské*. Pardubice, 1936. s. 9-10.

³⁵) VINAŘ, Stanislav. *Pardubicko revolucionářské a partyzánské*. Pardubice, 1936. s. 9.

³⁶) VINAŘ, Stanislav. *Pardubicko revolucionářské a partyzánské*. Pardubice, 1936. s. 17.

³⁷) VINAŘ, Stanislav. *Pardubicko revolucionářské a partyzánské*. Pardubice, 1936. s. 12.

³⁸) VINAŘ, Stanislav. *Pardubicko revolucionářské a partyzánské*. Pardubice, 1936. s. 12.

a to 513, dále 108 Rusů, 64 Němců, 35 Italů, dva Rumuni a u 1 025 zemřelých se nepodařilo zjistit národnost.³⁹

---

³⁹) BÁCHOR, Evžen. Válečné hroby v Pardubicích. *Zprávy klubu přátel Pardubicka*. 2006, roč. 41, č. 1/2, 2006. s. 25.

6.4. ÚŘEDNÍCI

V kanceláři nemocnice pracoval Alois Hajn (1870-1953), jak bylo výše zmíněno. Působil jako novinář. V Pardubicích žil v letech 1900-1920. Od roku 1897 vedl *Osvětu lidu*. Vydávané původně v Hradci Králové, která ale v letech 1900-1915 přešla do Pardubic. Na počátku kariéry psal do protiklerikálních listů Lid a Ruch v Kolíně. V roce 1896 vystoupil z katolické církve. Jeho bratr Antonín byl odsouzen na rok a půl v procesu s omladinou v roce 1894. Oba bratři byli přívrženci pokrokové strany. Krátce po vzniku Československa působil v Kramářově Národní demokracii a pracoval ve funkci ředitele tiskové služby na ministerstvu zahraničních věcí ČSR. Mezi Hajnem a vydavatelem konkurenčních *Samostatných směrů* Ladislavem Štěpánkem panovalo nepřátelství. Dokládá to jeho činnost během procesu s Hajnem v roce 1909.⁴⁰

V pardubické nemocnici sloužil Hajn dva a půl roku. Své vzpomínky otiskl v letech 1919 a 1922 v *Osvětě lidu*. V porovnání s předchozím půlročním pobytem v Maďarsku se měl v Pardubicích skvěle. Bydlel doma se svou rodinou a do práce docházel.

Karanténa byla tenkrát ohromný, desítitisícový ústav, ve kterém bylo stále 6 až 8 tisíc nemocných, as 2000 „komandovaného mužstva“ a legie ošetřovatelek a služebního personálu. Toto barákové město žilo si svým vlastním životem, zvláštním a zajímavým, jehož vylíčení bylo by opravdu hodno péra Macharova. Kdo v něm nebydlil, nestravoval se a nenocoval, jako právě já, nemohl ovšem vniknout úplně do duše karantény, abych se tak vyjádřil, tomu uniklo mnoho z toho mnohotvárného, svérázného života obrovské nemocnice.“⁴¹

Hajn poměrně přesně popisuje, jak vypadala nemocnice. Vzpomíná na to, jakými rozmanitými způsoby se vojáci snažili vyhnout službě v poli, a přidává jednu úsměvnou historku – velitel stráže si koupil ve městě deset jitric a požádal neznámého vojáka, kterého potkal, aby mu je donesl do nemocnice. Voják využil toho, že ho major nemohl znát a jitrice zcizil. Za dva měsíce tohoto vojáka potkal opět na ulici a poznal ho. Myslel si, že ho přelstí a znovu ho požádal o službu. Dal mu psaní, ve kterém ho udal a voják, který předal psaní, měl být na tuto žádost zatčen. Voják opět prokázal mazanost a psaní předal sluhovi majora, který ho donesl šikovateli stráže. Zatčen tedy byl sluha.⁴²

---

⁴⁰) KOTYK, Jiří. Alois Hajn. *Zprávy klubu přátel Pardubicka*. 1998, roč. 33, č. 7/8.

⁴¹) HAJN, Alois. Z Pardubické „karantény“ – hrst vzpomínek. *Zprávy klubu přátel Pardubicka*. 1999 je dobře rok?, roč. 34, č. 1/2, s. 35.

⁴²) HAJN, Alois. Z Pardubické „karantény“ – hrst vzpomínek. *Zprávy klubu přátel Pardubicka*. 1999, roč. 34, č. 1/2, s. 35-38.

V novinovém článku z roku 1919 Hajn popisoval svojí službu v „Abschutzkanzlei“⁴³ Každý raněný, který vstoupil do nemocnice prošel nejprve „Aufnahmkanzlei“⁴⁴ a zanesen do „Krankenstandu“⁴⁵. Na baráku byl prohlédnut, léčen a byl mu vystaven „Vormerkblatt“⁴⁶ se kterým pak šel do propouštěcí kanceláře, kde mu vystavili „Verpflegssetzli“, na níž bylo jeho jméno, hodnost, choroba a kam z nemocnice odchází. Buď se vrátil k jednotce, nebo byl poslán na rekonvalescenci, nebo do některé záložní nemocnice k doléčení.

Kancelář z počátku vedl Pavlík, který v polovině roku 1916 odešel na jinou pozici. Nahradil ho již zmiňovaný Eduard Štrympl, který zažádal o převelení do Pardubic, neboť zde měl obchod (zasílatelství a obchod s uhlím), který strádal jeho nepřítomností.⁴⁷ „Nedělal žádnou „vojnu“, byl každým coulem „civilista“, muž praxe a života, i bylo přirozeno, že vzájemné styky naše byly zcela občanské a přátelské.“⁴⁸ Jeho liberální přístup k armádním věcem vedl k tomu, že do kanceláře přestal v podstatě docházet a věnoval se obchodu. Zaměstnanci kanceláře zvládali agendu i bez něj. „A když jeho přítomnost byla nutná, např. když velitel nemocnice, generál Majewski, přál si s ním mluvit, zatelefonovali jsme do závodu a v 15 minutách byl u p. generála, jemuž jsme zatím „poslušně hlásili“, že pan nadporučík právě odešel na V. nebo IV. blok, a že ve chvíli se vrátí.“⁴⁹

Hajnova kancelář také zpracovávala různé statistiky. Týkaly se například pohlavních nemocí. Jak je sestavovat bylo nařízeno velením z Litoměřic. „A byla podivuhodná tím, že nesměla obsahovati číslic odpovídajících skutečnosti. Jednou jsme poslali statistiku skutečně pravdivou a věrně se shodující se stavem infekčních onemocnění v nemocnici, ale přišla zpět s velkým „nosem“ a musili jsme ji předělat tak, jak si vojenské velitelství v Litoměřicích přálo.“⁵⁰

Jako z románu Josepha Hellera Hlava XXII⁵¹ působí zpráva o problému s úředním záznamem, který byl velitelstvím vrácen, protože byl na jiném odstínu papíru, než si v Litoměřicích představovali. Kancelář papír světle zelené barvy neměla, a tak pro něj byl až

---

⁴³) propouštěcí kancelář

⁴⁴) přijímací kancelář

⁴⁵) seznam nemocných

⁴⁶) chorobopis

⁴⁷) HAJN, Alois. Z Pardubické „karantény“ – hrst vzpomínek. *Zprávy klubu přátel Pardubicka*. 1999, roč. 34, č. 1/2, s. 38.

⁴⁸) HAJN, Alois. Z Pardubické „karantény“ – hrst vzpomínek. *Zprávy klubu přátel Pardubicka*. 1999, roč. 34, č. 1/2, s. 39.

⁴⁹) HAJN, Alois. Z Pardubické „karantény“ – hrst vzpomínek. *Zprávy klubu přátel Pardubicka*. 1999, roč. 34, č. 1/2, s. 39.

⁵⁰) HAJN, Alois. Z Pardubické „karantény“ – hrst vzpomínek. *Zprávy klubu přátel Pardubicka*. 1999, roč. 34, č. 1/2, s. 39.

⁵¹) HELLER, Joseph. *Catch 22*. Cape, 1961. ISBN 0-684-83339-5.

do Vídně vyslán četař Wolf, který cestu pojal jako výlet, který mu byl proplacen. Jinak Wolf měl v nemocnici na starost instradaci. Vyhledával, kde který pluk měl kádr a oddělení pro rekonvalescenty a podle toho určoval, kam pošle vojáky propuštěné z nemocnice.

Propuštění vojáci přicházeli do kanceláře s různými žádostmi a personál kanceláře se jim snažil vyjít co nejvíce vstříc. Nejčastěji se vojáci chtěli cestou zpět na frontu zastavit na chvíli doma. V kanceláři byl rušný provoz a neustále v ní někdo byl. „*To jste udělal vy svou přemrštěnou ochotou*“ – říkával mi často s výčitkou p. nadporučík Štrympl, ale když jsem mu řekl, že by na mém místě také nejednal jinak s těmi starými, churavými lidmi, ze kterých Rakousko mermomocí nadělalo vojáky, umkl, protože musil dát za pravdu.⁵²

V nemocnici samozřejmě fungovala i protekce a známosti a ty všichni orodovali právě v propouštěcí kanceláři, neboť přes ni šly všechny žádosti a povolení. „*Abschutzkanzlei*“ byla nejhledanější a nejpopulárnější kanceláří v celé nemocnici. K nám musil každý i s dovolenkou (*Urlaubscheinem*), maršrutou, *Passierscheinem* (poukázkou na východ z nemocnice), neboť na tom všem musilo býti kulaté razítko nemocniční, a to jsme měli my do moci: jedno razítko bylo *Spitalskommandu*, druhé *Abschutzkanzlei* pro celou nemocnici.

Nemusím podotýkati, že při této ohromné agendě úřadovali jsme zcela po občansku a že jsme přísné vojenské předpisy, jejich byrokratičnost a koženost hodili jednoduše pod stůl: rozhodující byla pro nás praktická potřeba, účelnost a rychlost vyřizování.⁵³

Hajn dal najevo i postoj a smýšlení řady Čechů k Rakousku. Během roku 1917, když nastala Rakousku smrtí Stürgkhovou politická úleva, jejichž účinky pociťovat i na vojně, v kasárnách, ve vojenských kancelářích, naše *Abschutzkanzlei*, rozmnožená tou dobou o ženské síly pomocné⁵⁴, jednal již úplně ve smyslu hesla, které jsem vydal a krátce formuloval takto? „*Musíme stále pamatovati, že jsme ve službě nepřítele.*“ Kde a jak jsme mohli nenáviděné Rakousko podvést, ošidit, okrást, poškodit morálně i hmotně, učinili jsme tak bez váhání s největší radostí.⁵⁵

„*„Osvětu lidu*“ mi zastavili a mne strčili do vojenského kabátu – myslím, že tím Rakousko nic nezískalo, ba naopak, že jsem mu na vojně způsobil více škod, než bych byl mohl

---

⁵²) HAJN, Alois. Z Pardubické „karantény“ – hrst vzpomínek. *Zprávy klubu přátel Pardubicka*. 1999, roč. 34, č. 1/2, s. 41.

⁵³) HAJN, Alois. Z Pardubické „karantény“ – hrst vzpomínek. *Zprávy klubu přátel Pardubicka*. 1999, roč. 34, č. 1/2, s. 41.

⁵⁴) Válka do určité míry přispěla k větší emancipaci žen, neboť ty začaly zastávat v důsledku nedostatku mužů jejich práci. Ve fyzicky náročných odvětvích se to zas tak neprojevalo. ŠEDIVÝ, Ivan. *Češi, české země a velká válka*. Praha, 2003. ISBN 80-7106-274-X. s. 221.

⁵⁵) HAJN, Alois. Z Pardubické „karantény“ – hrst vzpomínek. *Zprávy klubu přátel Pardubicka*. 1999, roč. 34, č. 1/2, s. 41.

*učiniti dalším vydáváním listu nesvobodného a znásilněného.*⁵⁶ Byl na sebe Alois Hajn pyšný.⁵⁷

---

⁵⁶) HAJN, Alois. Z Pardubické „karantény“ – hrst vzpomínek. *Zprávy klubu přátel Pardubicka*. 1999, roč. 34, č. 1/2, s. 42.

⁵⁷) HAJN, Alois. Z Pardubické „karantény“ – hrst vzpomínek. *Zprávy klubu přátel Pardubicka*. 1999, roč. 34, č. 1/2, s. 35-42.

6.5. KUCHARKY

Na svou službu v Pardubicích vzpomíná František Müller, který působil v kuchyni. Do Pardubic se dostal v roce 1916 z Litoměřic, ve kterých sloužil před tím rok. Müller údajně záměrně chyboval v německé písemné zkoušce, aby si tak zajistil službu v místech, kde převládala čeština. „*Takže jsem k ničemu nebyl, než abych šel tam k vám do Pardubic, kde prý se přece smluvím.*“⁵⁸ Muži sloužící ve válce tak nejen fixlovali své zranění, ale dělali vše pro to, aby jejich služba proběhla v pro ně co nejpříjemnějších podmínkách. Ohodnocen byl kategorií C.⁵⁹ Vzhledem k tomu, že na jaře roku 1917 získal stupeň B, se domnívám, že to s oním záměrným chybováním v testu nebylo zas tak pravdivé.⁶⁰

„*V Pardubicích jsem byl přidělen k velitelství špitálu a přednostou účetního oddělení byl Maďar, hejtman Kraus, žid, kterému asi záleželo na vlastním prospěchu. Mým úkolem bylo likvidovat tak zvané „Küchenzettle“⁶¹, na než teprve pak jejich majitelé mohli si na bloku potřebné „vyfasovati“. Měl jsem přidělen II. blok a kuchyně druhého bloku (bylo těch bloků asi 6 každý pro 2000 osob⁶² s přednostou, lékárníkem, akcesistou Strakou (byl v hodnosti poručíka) podléhal mému komandu. (...) Straka byl chudák, svému novému řemeslu moc nerozuměl a plně spoléhal na mne. Říkal: „Oni myslí, že když v civilu vařím léky, že mohu vařiti tady taky jídlo.“⁶³ Toto tvrzení se mi zdá nepřilíživě věrohodné. Je možné, že v choulostivých záležitostech, které by například mohly na veřejnosti vyvolat paniku, bylo takto postupováno, ale těžko by tomu tak mohlo být pokaždé. Stačí si jen představit kolik statistik a čísel do nich by se muselo vymyslet.*

Měsíčně se v kuchyni vykazovalo, jaké množství se nafasovalo, uvařilo a co zbylo. Při vykazování účtů Strakovi Müller pomáhal, neboť to bylo nad Strakovy síly. Jednou před tímto měsíčním výkazem Müller odjel na dovolenou a chybou písaře, který ho zastupoval, vykazovala kuchyň přebytek 2 000 vek na místo 400. Vzhledem k tomu, že výkaz byl již odeslán na velení do Litoměřic, tak s tím nešlo už nic dělat. Muži však našli způsob, jak obejít válečnou byrokracii. Müller poradil krájet porce chleba o 10 gramů menší. Straka, aby vše urychlil, se rozhodl dělat místo 180 gramových porcí jen 140 gramové. Tohoto úbytku si však pacienti všimli a vzbouřili se. Nepokoje uklidnil až dragounský pluk z Bohdanče. Strakovi se

⁵⁸) VÁCHA, František. *Pardubice za světové války*. Pardubice, 1937. s. 136.

⁵⁹) VÁCHA, František. *Pardubice za světové války*. Pardubice, 1937. s. 136.

⁶⁰) VÁCHA, František. *Pardubice za světové války*. Pardubice, 1937. s. 138.

⁶¹) něco jako poukázky na jídlo

⁶²) Bylo jich pět

⁶³) VÁCHA, František. *Pardubice za světové války*. Pardubice, 1937. s. 137.

vinu nepodařilo prokázat. Zajímavé je kam až vede jedna úřední chyba. Vojenská zpráva nepřímo donutila podvádět lidi, hlavně aby papíry souhlasily a stranou zůstal skutečný stav.

Zaměstnanci nevedli nijak nudný život. Cesty do Prahy jim byly propláceny. Vedli i dostatečný kulturní život. „*Chodili večer do biografu, do městského divadla (kdež hostovala Jeřábková společnost) a hlavně do známé vinárny Vranešičovy. Vzpomínám na některé osoby, na šikovatele Slezáka, který prosil redaktora Štěpánka, aby ho dal do novin, aby se ve veřejnosti něco o něm vědělo (týž pak otiskl, že Slezák si zoufal a Kraus lomil rukama, co mu to udělal, když je zrovna plno práce), pana Mojžíše, který občas přisedl k piánu a zpíval: „Kufru, kufru, kufru“, poručíka Francla z karantény, jenž mi prokázal mnohou službu a jemuž jsem dělal rysy (je teď vrchním radou pražských elektrických podniků), na Jožku Charváta, nynějšího kapelníka Národního divadla. Na sestry Polákovy, jimž tak tragicky zemřela matka (byla ušlapána splašenými koňmi).*“⁶⁴ Je dost možné, že se jednalo o událost popsanou výše, který vyšla v novinách.⁶⁵ Na vinici se zase pořádaly koncerty, nebo se dalo projet na lodičkách po Chrudimce.⁶⁶

V roce 1917 si Müller navýšil kvalifikaci a tím si přivodil nepříjemnosti. Znamenalo to přeložení do Terezína. „*A proto jsem vlezl ihned do „Krankenstandu“ (stav nemocných)*“⁶⁷ Pomohli mu nadporučík Ptáček, Dr. Kučera a Dr. Krása. Byl poslán k dr. polce Hammeršlágové, která ho nechala bydlet na privátu, a jen občas k ní chodil na kontrolu. Takto se Müller ulil na půl roku, než byla Hameršlágová převelena. To jen dokládají Hajnova slova: „*Mnozí dovedli se protloukati po záložních nemocnicích celé měsíce, ba léta*“⁶⁸ Vystřídala ji Němka Hellerová, která zjednala pořádek. „*Aby mě Hellerová nevypátrala, telefonovala Knotková do vojenské kanceláře (u velitelství bloku), aby její známá manipulantka zničila moje listiny, což tato učinila a spálila je. Ženy tehdy byly vůbec zkázou armády a byly schopny každého činu.*“⁶⁹ Z této šlamastiky mu pomohl doktor Krása, což dokládá jeho dobrou povahu a pochopení. Millera přeložil na jiný barák a v švindlu pokračoval dál.

Jednoho dne do vinárny u Vranešičů vtrhla vojenská police. Žertovná situace nastala, když se chtěl Müller schovat v sudu. Ten byl už obsazený šikovatelem Šaškem. Nakonec se mu před policií podařilo ukrýt a začal se vychloubat, jak snadno doběhl

⁶⁴) VÁCHA, František. *Pardubice za světové války*. Pardubice, 1937. s. 138.

⁶⁵) *Samostatné směry* č. 36. 5. srpen 1917. s. 3.

⁶⁶) VÁCHA, František. *Pardubice za světové války*. Pardubice, 1937. s. 143.

⁶⁷) VÁCHA, František. *Pardubice za světové války*. Pardubice, 1937. s. 138.

⁶⁸) HAJN, Alois. Z Pardubické „karantény“ – hrst vzpomínek. *Zprávy klubu přátel Pardubicka*. 1999, roč. 34, č. 1/2, s. 36-37.

⁶⁹) VÁCHA, František. *Pardubice za světové války*. Pardubice, 1937. s. 139.

vojenskou správu. Netušil, že se ve vinárně nalézá náčelník vojenské policie nadporučík Wolf, na což Müller přišel, až když mu byl tento muž představen. A Müller měl opět štěstí, když jeho omluvy Wolf přerušil slovy: „*Tady jsem v civilu, nejsem ve službě a o ničem nechci vědět.*“⁷⁰

V nemocnici došlo k změně velitele oddělení. Přišel Dr. Sedlák z Pardubic. Nastolil opět pořádek. Müllera si dal zavolat a vyslechl ho. Müller se svěřil, že by rád opět dostal značku C, ale nasetkal se s pochopením a Müller měl být poslán do Josefova. Měl však opět neuvěřitelné štěstí, protože Sedlák byl odpoledne převelen do jiné nemocnice. Bylo to už skutečně o fous a tak si Müller snažil pořídit nějakou nemoc. „*T.j. hodně jsem kouřil viržinka, užíval kofeinu, pil roztok octa s plavené křídý, ba docela mi bratr sestry Knotkové poradil odvar z listí oleandru. Natrhal jsem si jej před radnicí, uvařil, vypil, ale dělal mi velmi dobře, neboť mi velmi vytrávil. Tak jsem toho nechal.*“⁷¹

Službě v Josefově už se nedalo vyhnout a tak si Müller zajistil skrze komisaře Junga protekci. V Josefově mu vypláchli žaludek, ve kterém měl spoustu plavené křídý. V dubnu 1918 odjel do Litoměřic k superarbitraci, kde získal opět hodnocení C. Poručík Franci si ho vyžádal pro potřeby rezervní nemocnice č. 2.

Dostal se opět k velitelství nemocnice pod hejtmana Chlumského. Přidělen mu byl archív. Vypomáhaly mu dvě manipulanky. „*Pamatuji si, že jedna z manipulantek stále byla na telefonu a mluvila s dr. J. Jiráskem (synem slavného spisovatele, který rovněž byl v „Krankenstandu“ a dnes je již mrtev). Mimochodem podotýkám, že tomuto Jiráskovi jsme pak také pomohli, že dostal značku C, začez zemřelý jeho otec, Mistr A. Jirásek, pomohl zase bratru šikovatele Jelínka, když dělal válečnou maturitu.*“⁷²

V srpnu 1918 dostal Müller půl roční zdravotní dovolenou (při prohlídce v Josefově mu byla zjištěna nemoc srdce) a tím jeho služba v armádě skončila.

Dále ještě vzpomíná na to, jak cizokrajní pacienti pořádali nájezdy na řepná pole v okolí. Jak byli špatně oblečení vojáci v posledních transportech války.⁷³ Nikde však nehovoří o jídle. Strava přitom byla jedním z nejpalcivějších problémů obyvatel města. Zdá se tedy, že v barákové nemocnici lidé nouzí tolik netrpěli.

Na kuchařky je velice negativně vzpomínáno ve Vinařovi. „*Kuchařky měly osud žaludků vojenských v rukou. Zase zde láska, ale i surový sex hrál velkou úlohu zprostředkovatelskou. Hezké kuchařky měli kurs, a ty méně hezké zpeněžily i to pouhé ženství*

⁷⁰) VÁCHA, František. *Pardubice za světové války*. Pardubice, 1937. s. 140.

⁷¹) VÁCHA, František. *Pardubice za světové války*. Pardubice, 1937. s. 141.

⁷²) VÁCHA, František. *Pardubice za světové války*. Pardubice, 1937. s. 142.

⁷³) VÁCHA, František. *Pardubice za světové války*. Pardubice, 1937. s. 136-144.

*a zase hezcí vojáci dovedli dobře zapůsobiti a byl zde opět úzký vztah mezi kuchařkami a důstojníky. Spekulace, lačníci po zisku i po pohlavním vzrušení, nebo i pouhá záliba v milostnosti, vyčerpávaly skladiště nemocnice, určené pro všechny, bez rozdílů. Je ovšem nutno spravedlivě konstatovati, že byly mezi nimi také výjimky. Ale ty velmi těžko obstály a lavina špíny a mravní bídy všeho druhu je často strhla sebou. Pokud se nevybily vášně všeho druhu v nemocnici, skýtaly útulek lesy a mnozí cestující i z vlaků oken viděli bílé čepce a bílé úbory mezi smrky (...)*⁷⁴

Další zajímavostí v nemocnici byla čítárna. Záhy po otevření C. a k. vojenské nemocnice došlo dne 23. června 1915 k otevření této čítárny, která sloužila raněným a nemocným vojákům. Zdá se, že ta se stala velice oblíbenou a často navštěvovanou. K dostání zde byla literatura mnoha jazyků. Za prvních 7 týdnů čítárnu navštívilo 2 433 vojínů, z čehož bylo 31 % cizinců.⁷⁵

Jak tomu u vzpomínkového optimismu bývá, lidé vzpomínali nejčastěji na komické situace, které někdy nastaly, nebo na to jak se jim, nebo jiným, dařilo podvádět vojenskou samosprávu.

---

⁷⁴) VINAŘ, Stanislav. *Pardubicko revolucionářské a partyzánské*. Pardubice, 1936. s. 10.

⁷⁵) *Neodvislé listy*. 26. červen 1915, roč. 21, č. 16, s. 4; *Neodvislé listy*. 21. červenec 1915, roč. 21, č. 34, s. 4.

6.6. KONEC VÁLKY V PARDUBICÍCH

Zprávy o tom že se něco děje dorazily do Pardubic už nad ránem. Vše bylo potvrzeno po 11 hodině. Průběh oslav byl podobný jako po celé zemi. Oslavován byl Masaryk, byly strhávány rakouské státní znaky z veřejných budov a páleny obrazy s císařskou rodinou. Lidé se začali spontánně shlukovat na náměstí, kde k nim pronesli řeč Dr. Karel Horlivý a tajemník Karel Vácha. Lidé se pak s lampióny vydali na pouť ke Kunětické hoře. Večer do města telegrafem dorazil i první zákon vydaný Národním výborem československým, který byl ustaven již 13. července 1918 a měl připravit potřebné kroky k převzetí moci.⁷⁶ Následujícího dne, 29. října 1918, byl ve městě ustaven Okresní národní výbor. V karanténě tento výbor jmenoval velitelem Dr. Havelku, protože jeho předchůdce z města raději odjel. Podobně, jak to udělal staniční velitel, který byl nahrazen Dr. Lipčikem. Odpoledne se rozhodla mládež vypořádat se starým režimem po svém a uspořádala pohřeb Rakousko-Uhersku ve spolupráci s pohřební službou pana Pikla. Do rakve nesené městem byla uložena busta císaře Františka Josefa I., která byla umístěna v barákové nemocnici. Hlava mocnáře byla vhozena do řeky Chrudimky, kde již den před tím byla „utopena“ řada dvouhlavých orlic. Pád režimu oživil vzpomínky na velkou francouzskou revoluci a lidé se začali oslovovat po jejím vzoru občany.⁷⁷ Nebezpečí pro samostatný stát v počátcích tvořily cizí vojenské jednotky na našem území. V Pardubicích pobývalo maďarské vojsko. Starosta Sochor je však přiměl k odjezdu. Vysvětlil jim, že i oni jsou svobodni a domov je již očekává. Koneckonců maďarská posádka se prý účastnila lampiónového průvodu na Kunětickou horu.⁷⁸ „*Za několik dnů dostal se život opět do pravidelných kolejí, a ač se nedalo ani z daleka tvrditi, že bylo by dobře, jelikož stále trval nedostatek a hlad, nikdo nereptal. Vědomí že hrozná válka je skončena, že nastal mír, že jsme svobodni, ve svém státě, zhojila všechny bolesti.*“⁷⁹

---

⁷⁶) ŠEDIVÝ, Ivan. *Češi, české země a velká válka*. Praha 2003. s. 339-340.

⁷⁷) *Samostatné směry*. 3. listopad 1918, roč. 18, č. 48, s. 1.

⁷⁸) VÁCHA, František. *Pardubice za světové války*. Pardubice, 1937. s. 147.

⁷⁹) VÁCHA, František. *Pardubice za světové války*. Pardubice, 1937. s. 148.

7. ZÁVĚR

Na začátku války je z dostupných zdrojů zřejmé odhodlání obyvatel adaptovat se na válku. Lidé byli skálopevně přesvědčení, že se s válkou snadno vypořádají. Nikdo nemohl odhadnout, jak dlouho bude konflikt trvat. Většinou doufali v krátkou válku s brzkým koncem. Nikdo nemohl rovněž odhadnout sílu a intenzitu bojů. S největší pravděpodobností se očekával na základě předchozích zkušeností jiný druh konfliktu. Poslední válka, která se přímo dotkla území Čech, byla válka v roce 1866, a ta měla zcela odlišný průběh než první světová válka. Prusko-rakouská válka byl v podstatě konflikt pouze dvou mocností, kdežto válka z let 1914-1918 byl konflikt celosvětový a bojovalo se hned v několika rozsáhlých oblastech Evropy zároveň.

Občané města Pardubic se v prvních letech války čile a spontánně zapojovali do humanitární pomoci. S postupující válkou, která ubírala lidem nejen životní energii a sílu, ale i zdroje výživy, klesal zájem o poraněné, často i zmrzačené, vojáky z frontové linie. Většina obyvatelstva (nižší i střední třída) začínala mít zhruba od druhé poloviny války potíže s vlastním přežitím.

Olej do ohně nespokojenosti přilévávala válečná nemocnice. Začaly se objevovat čím dál častěji kritiky. Poté co byl zřejmý vznik válečné nemocnice v Pardubicích, začalo být město zavalováno větším množstvím raněných a nemocných než jiná města, nehledě na to že nemocnice ještě nestála. To se však odehrálo v prvním půlroce války a nikdo si zatím na tuto situaci nestěžoval. Objevily se problémy, které na začátku války trápily jen pár prozíravých jedinců. Největším problémem byla konkurence nemocnice a města v zajišťování zásobování. Zásobení nemocnice mělo být zajištěno vojenskou správou, ale nebylo tomu tak. Stále větší nespokojenost se začínala s oslabenou silou habsburské monarchie v posledních letech války promítat v tisku. Někdy se až zdá, že je to právě nemocnice, která může za strádání obyvatel města a nikoliv probíhající válka.

Nejvíce lidé v Pardubicích během války trápil strach z nakažení některou infekční nemocí, který vystřídal strach ze smrti hladem. Tedy hypotetická obava byla nahrazena reálnou.

Řada životních příběhů se odehrávala ve vojenské nemocnici. Dokládají to různé vzpomínky zaměstnanců v poslední kapitole. V nemocnici se sešla různorodá směsice zaměstnanců. Někteří brali vojenské předpisy vážně a dodržovali je striktně, jiní si je

vykládali po svém a byli tak pro pacienty lidštitějši. Projevovalo se zde rovněž nacionální smyšlení a českým vojákům se snažili čeští zaměstnanci více pomáhat.

Na konci války se lidé rozhodli vyjít do ulic a slavit. S výhledem na vznik vlastního státu, ve kterém je nebude moct habsburská správa perzekuovat, se v lidech navenek projeví spontánní emoce a lidé se mstili na symbolech bývalého mocnářství po svém. Byla to pro ně dostatečná satisfakce.

Nemocnice na konci války ztratila svůj význam. Byly zde však budovy vhodné k bydlení. Nejprve se do nich nastěhoval vojenský pluk a později bývalá nemocnice sloužila jako ubytování pro nemajetné. Zavládla zde kriminalita a neklid. Bývalá nemocnice získala špatnou pověst především díky svým novým obyvatelům a jejich činům. Možná proto se o válečné nemocnici ví tak málo, přestože se během války jednalo o největší v Evropě a na svou dobu velice moderní nemocnici, která měla ve válce humánní poselství.

8. SOUPIS PRAMENŮ A LITERATURY

8.1. LITERATURA

BÁCHOR, Evžen. Válečné hroby v Pardubicích. *Zprávy klubu přátel Pardubicka*. 2006, roč. 41, č. 1/2, 2006. s. 24-27.

BOROVEC, Petr. *Historie a současnost podnikání na Pardubicku*. Žehušice, 2007. ISBN 978-80-86699-47-9.

BRONCOVÁ, Dagmar. *Kniha o městě Pardubice*. Praha, 1999. ISBN 80-86098-12-5.

FRAJDL, Jiří. Vzpoury východočeských vojáků. *Zprávy klubu přátel Pardubicka*. 1972, roč. 7, č. 11, s. 1-2.

HAJN, Alois. Z Pardubické „karantény“ – hrst vzpomínek. *Zprávy klubu přátel Pardubicka*. 1999, roč. 34, č. 1/2, s. 35-43.

HELLER, Joseph. *Catch 22*. Cape, 1961. ISBN 0-684-83339-5.

HUŇÁČEK, Miroslav. C. a k. válečná nemocnice v Pardubicích. *Zprávy klubu přátel Pardubicka*. 2006, roč. 41, č. 5/6, s. 120-128.

HUŇÁČEK, Miroslav. Krajská nemocnice – 100 let. *Zprávy klubu přátel Pardubicka*. 2003, roč. 38, č. 7/8, s. 198-204.

HUŇÁČEK, Miroslav. Tajemství jednoho domu. *Zprávy klubu přátel Pardubicka*. 1998, roč. 33, č. 1/2, s. 23-24.

CHUDÁ, Marie. *Pardubické vzpomínky*. Pardubice, 1997.

JIRÁNEK, Tomáš. Zdravotní poměry a zdravotní péče v armádě habsburské monarchie v dlouhém 19. století. In: *Teatrum historiae 2*. Pardubice, 2007. s. 335-353. ISBN 978-80-7395-027-9.

JOHNSON, Paul. *Zrození moderní doby*. Praha, 1998. ISBN 80-200-0694-X.

KOTYK, Jiří. Alois Hajn. *Zprávy klubu přátel Pardubicka*. 1998, roč. 33, č. 7/8.

KOTYK, Jiří. Pardubická karanténa (Pardubický deník Alice Masarykové). *AB – Zet Pardubicka*. 2001, č. 17.

KUBEŠ, A. J. Karanténa jako živitelka. *Zprávy klubu přátel Pardubicka*. 1981, č. 4, s. 82-83.

LENDEROVÁ, Milena. S pietou popel shrnouce ... aneb kremace v Čechách. *Dějiny a současnost*. 2001, roč. 23, č. 1, s. 23-27. ISSN 0418-5129.

NEDOROST, Libor. *Češi v 1. světové válce 1. díl – Mým národům*. Praha, 2006. ISBN 80-7277-321-6.

- NEDOROST, Libor. *Češi v 1. světové válce 2. díl – Na frontách velké války*. Praha, 2007. ISBN 80-7277-322-4.
- NEDOROST, Libor. *Češi v 1. světové válce 3. díl – Do hořkého konce*. Praha, 2007. ISBN 978-80-7277-327-5.
- PAROULEK, Josef. *Barákové město c. a k. válečné nemocnice v Pardubicích*. Pardubice, 1917.
- POTĚŠIL, František Karel. *Z kroniky města Pardubic a stručný průvodce místopisný*. Pardubice, 1902.
- POTĚŠIL, František – KORBEL, Karel – Hajn, Alois. *Pardubice*. Pardubice, 1927.
- ROSŮLEK, František Karel. *Pardubicko, Holičsko, Přeloučsko I.-III*. Pardubice, 1903-1926.
- ŘEHÁČEK, Jan. *Válečná nemocnice Karanténa. AB – Zet Pardubicka*. 2007, č. 42.
- SAKAŘ, Josef, *Dějiny Pardubic nad Labem I.-IV*. Pardubice, 1920-1935.
- SVOBODNÝ, Petr – HLAVÁČKOVÁ, Ludmila. *Dějiny lékařství v českých zemích*. Praha, 2004. ISBN 80-7254-424-1.
- ŠEBEK František a kol. *Dějiny Pardubic I. Díl*. Pardubice, 1990. ISBN 80-900069-1-4.
- ŠEBEK František. *Stoleté ohlednutí: Život Pardubic kolem roku 1900*. Pardubice, 2000. ISBN 80-85211-09-2.
- ŠEDIVÝ, Ivan. *Češi, české země a velká válka*. Praha, 2003. ISBN 80-7106-274-X.
- VÁCHA, František. *Pardubice za světové války*. Pardubice, 1937.
- VINAŘ, Stanislav. *Pardubice staré a moderní*. Pardubice, 1941.
- VINAŘ, Stanislav. *Pardubicko revolucionářské a partyzánské*. Pardubice, 1936.
- VÍTEK, Karel. *Pardubice 1340-1940*. Pardubice, 1940.
- VOSTATEK, Miroslav. Prof. MUDr. Jaroslav Hlava. *Zprávy klubu přátel Pardubicka*. 2009, roč. 44, č. 3/4, s. 105-107.

8.2. TISK

- Neodvislé listy*. 1914-1915, roč. 20. – 21.
- Osvěta lidu*. 1914-1915, roč. 19. – 20.
- Samostatné směry*. 1914-1919, roč. 14. – 19.

8.3. INTERNET

[cit. 2009-04-30], URL: <http://cs.wikipedia.org/wiki/Louis_Pasteur>.

[cit. 2009-04-30], URL: < http://cs.wikipedia.org/wiki/Robert_Koch>.

[cit. 2009-04-30], URL: < http://cs.wikipedia.org/wiki/Joseph_Lister>.

[cit. 2009-04-30], URL: < http://cs.wikipedia.org/wiki/Alexander_Fleming>.

[cit. 2009-04-30], URL: <<http://vcm-sbirky.cz/?level=picture&id=323>>.

[cit. 2009-04-30], URL: <<http://vcm-sbirky.cz/?level=picture&id=324>>.

9. SEZNAM PŘÍLOH

Příloha č. 1: Orientační plán města Pardubic z roku 1903. PODDANÁ, Jana – KLIMPL, Miroslav – NETUŠIL, Lubomír. *Pardubická zastavení toulky městem s historickým ohlédnutím*. Pardubice, 2002.

Příloha č. 2: Orientační plán Pardubic z let 1925-1926. PODDANÁ, Jana – KLIMPL, Miroslav – NETUŠIL, Lubomír. *Pardubická zastavení toulky městem s historickým ohlédnutím*. Pardubice, 2002.

Příloha č. 3: Současný plán Pardubic (2009). [cit. 2009-04-30], URL: <<http://amapy.atlas.cz/?site=centrum#x=-647532@y=-1061950@cs=1@sidx=9@pg=1@pl=@app=0@sbar=c>>.

Příloha č. 4: Bývalá válečná nemocnice zakreslená do současného plánu Pardubic. ŘEHÁČEK, Jan. Válečná nemocnice Karanténa. *AB – Zet Pardubicka*. 2007, č. 42, s. 32.

Příloha č. 5: Podrobný plán válečné nemocnice. PAROULEK, Josef. *Barákové město C. a k. válečné nemocnice v Pardubicích*. Pardubice, 1917.

Příloha č. 6: Pohled na baráky s protipožární věží a s komíny spaloven. ŘEHÁČEK, Jan. Válečná nemocnice Karanténa. *AB – Zet Pardubicka*. 2007, č. 42.

Příloha č. 7: Pohled na válečnou nemocnici. ŘEHÁČEK, Jan. Válečná nemocnice Karanténa. *AB – Zet Pardubicka*. 2007, č. 42.

Příloha č. 8: Pohled na rozestavěnou válečnou nemocnici. ŘEHÁČEK, Jan. Válečná nemocnice Karanténa. *AB – Zet Pardubicka*. 2007, č. 42.

Příloha č. 9: Karanténní stanice vojenská stanice v Pardubicích. ŘEHÁČEK, Jan. Válečná nemocnice Karanténa. *AB – Zet Pardubicka*. 2007, č. 42.

Příloha č. 10: Vojenská karanténní stanice v Pardubicích. ŘEHÁČEK, Jan. Válečná nemocnice Karanténa. *AB – Zet Pardubicka*. 2007, č. 42.

Příloha č. 11: Výjev ze svěcení nemocnice. Nejspíš před budovou spalovny. [cit. 2009-04-30], URL: <<http://vcm-sbirky.cz/?level=picture&id=323>>

Příloha č. 12: Další výjev ze svěcení nemocnice. Tentokrát jedna z nádražních budov v pozadí a busta císaře s nápisem FJI. [cit. 2009-04-30], URL: <<http://vcm-sbirky.cz/?level=picture&id=324>>

Příloha č. 13: Fotografie stavitelů nemocnice. PAROULEK, Josef. *Barákové město C. a k. válečné nemocnice v Pardubicích*. Pardubice, 1917. s. 64.

Příloha č. 14: Aprovizační komise města Pardubic. VÁCHA, František. *Pardubice za světové války*. Pardubice, 1937. s. 35.

Příloha č. 15: Den za války v Pardubicích. *Samostatné směry*. 23. březen 1916, roč. 18, č. 18, s. 2-3.

10. SUMMARY

My thesis deals with the ten-thousand sick-beds military quarantine. This quarantine has grown during the First World War in Pardubice. Many of my mentions are about the military health services with regard to the military quarantine. Furthermore, the thesis also mentioned the co-existence of quarantine and city of 20 000 citizens.

The first chapter is about the history of the First World War. This conflict started with the assassination to the successor of the Austro-Hungarian throne. In Russia there happened many social changes during the war and Russia finally seceded from the conflict. Austria-Hungary was beaten and this led to vanishing of this monarchy from maps. However, many new states were established.

The military health care is the main part of the next chapter. The health service went through many changes during the 19th century. The Red Cross was established and helped to humanisation of the wars. The human life was more estimated. Many new methods were used in the practice – for instance, the using of anaesthesia, the aseptic method or sterilization and disinfection during the operations. However, there were still used amputations in large numbers. Amputations led to genesis of new sort of the citizens – the invalids from war.

The main part of the next chapter is the destiny of the military quarantine in Pardubice. The quarantine had 198 buildings with 10 000 patients. The next 167 buildings were for services and cantonment of the staff. The quarantine was ingeniously articulated in regard to no spreading of infectious diseases. The expenses for construction had reached 21 millions of Austrian Crowns and the complex of buildings expanded to 80 hectares. This was the largest hospital complex in whole Europe. The quarantine was inaugurated in June, 14 1915. The patients belong to whole nations of Austria-Hungary, the allies, however, also the enemies.

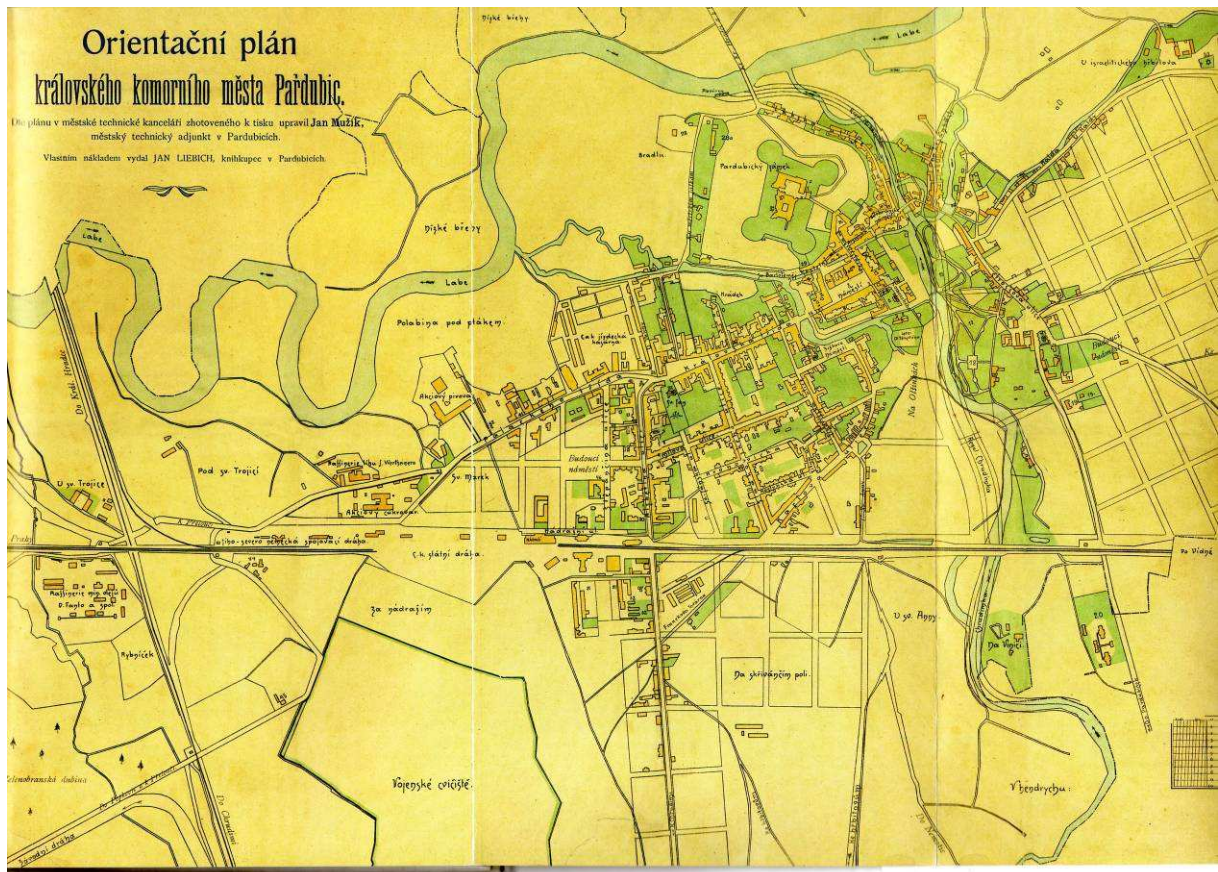
The news is in the fifth chapter. I consider about vague concept of quarantine construction and the information about staff. The hospital and city gradually get during the war to some conflicts. The main problem was the goods-supply. Citizens were also afraid from the infection diseases. Interesting was the discussion about the crematory, which led to establishing of one of the first crematories in Czechoslovakia.

The main aim of the last chapter was interception of the lifestyle in the quarantine. I wrote about the memories of some employees. Consideration of patients – they hurt

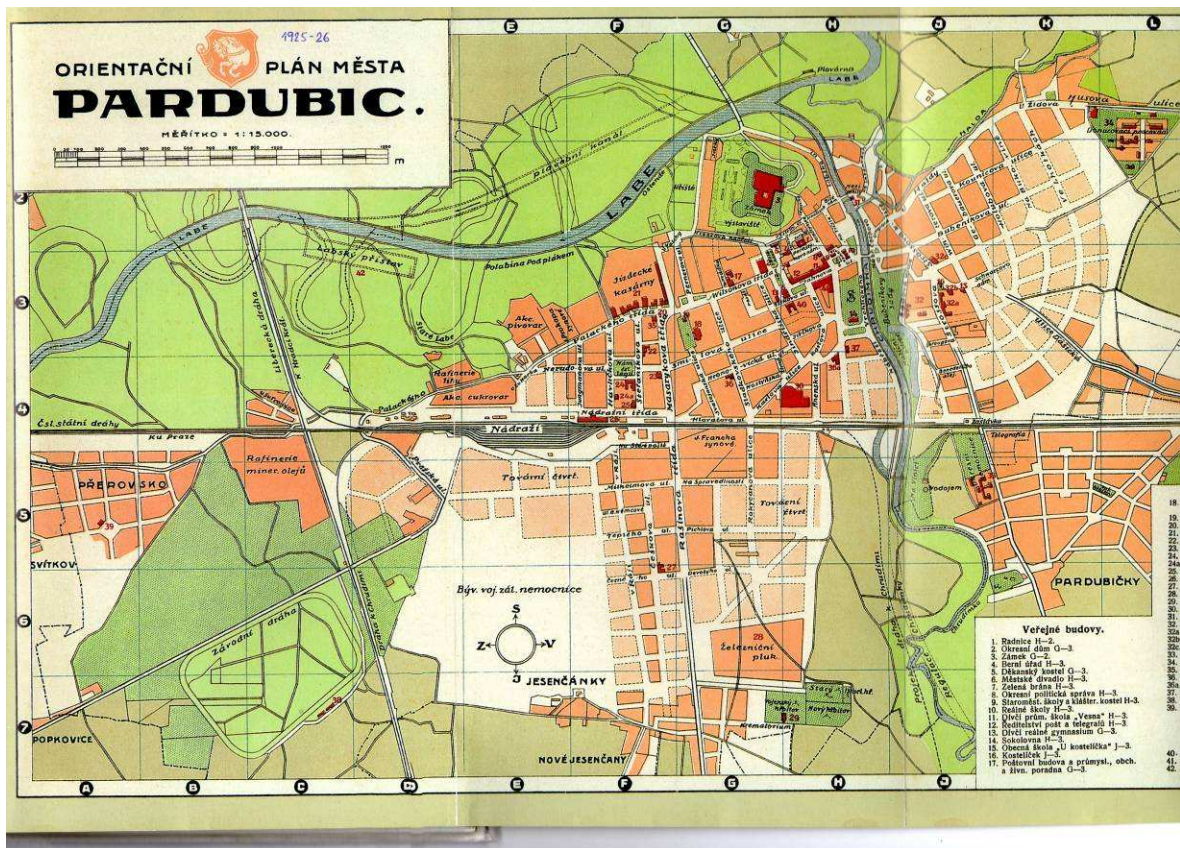
themselves in regard to fear from their return to battle field, thus, many Czech doctors helped them. The daughter of the first Czechoslovakian president T. G. Masaryk Alice nursed also in the quarantine. She wrote about her empathy with wounded soldiers in diary. Many attentions of citizens of Pardubice were paid to Turkish soldiers. Their mentality and visage was contradistinguishing from others. The end of the war was quite the same as in other places in Bohemia. The hordes revenged upon the attributes of the monarchy and the statue of Franz Joseph I. in quarantine was also damaged.

11. PŘÍLOHY

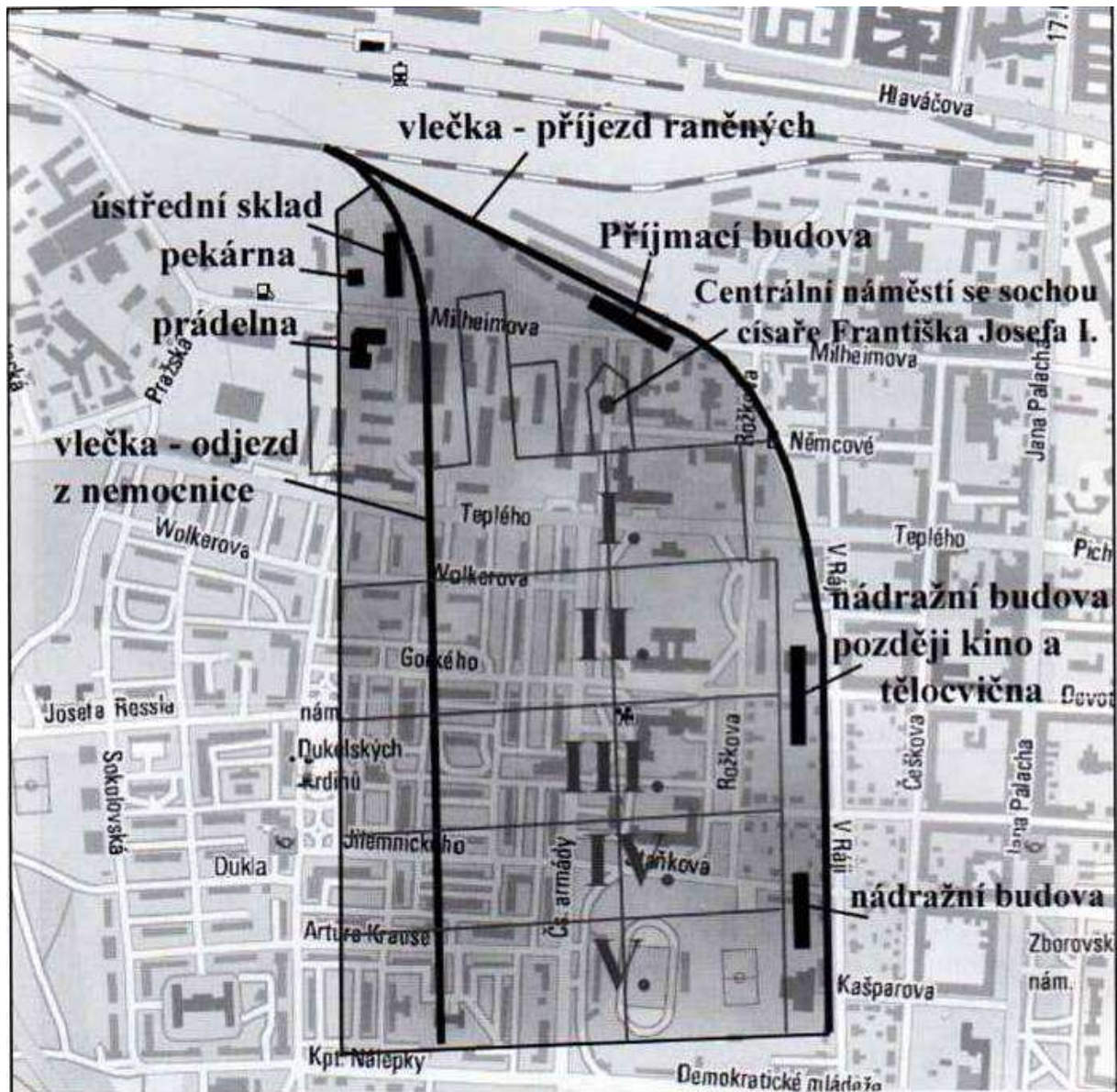
Příloha č. 1: Mapka města Pardubice z roku 1903. Na jihozápadě lze vidět vojenské cvičiště, na kterém byla zbudována C. a k. vojenská nemocnice.

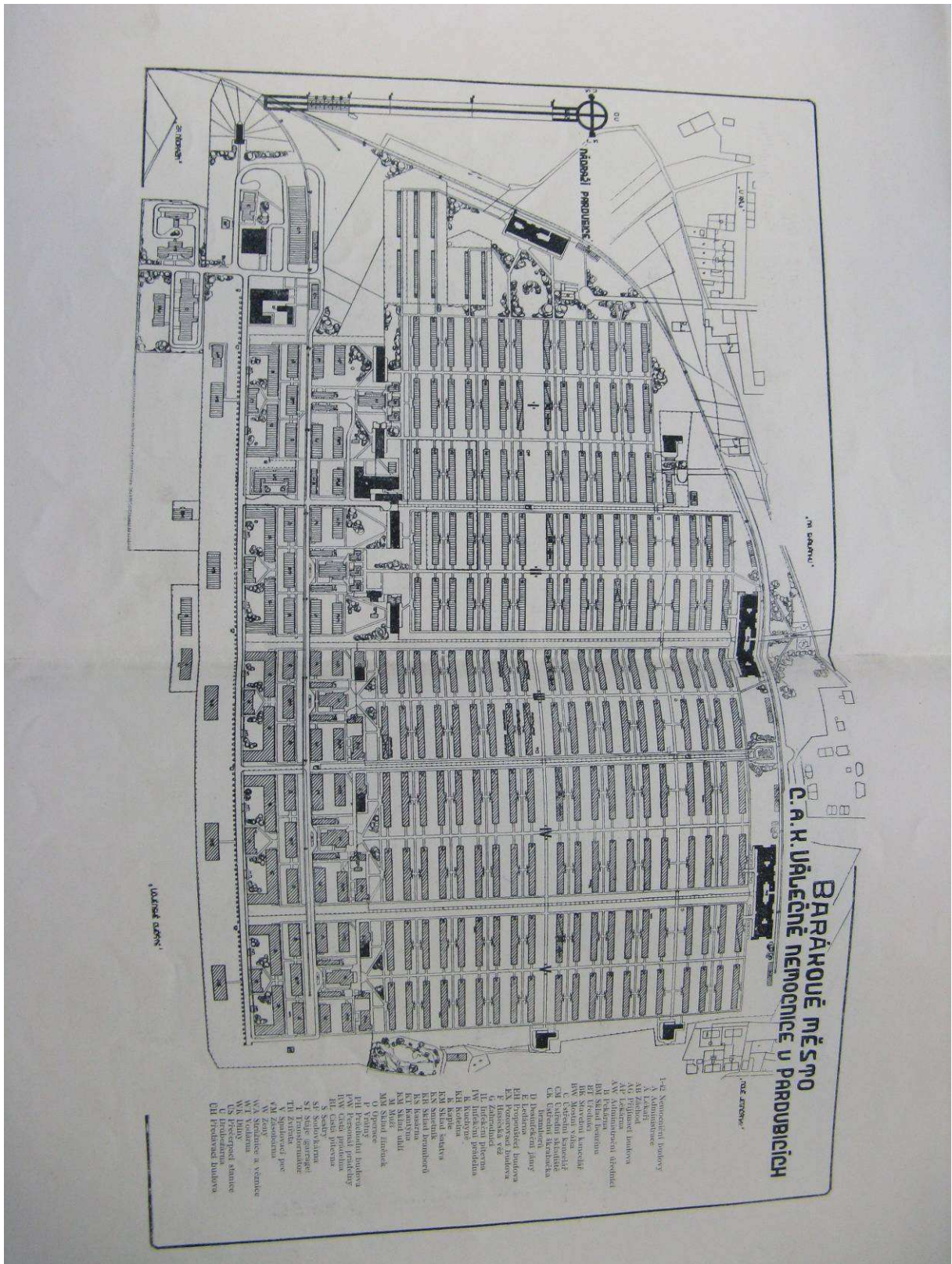
Příloha č. 2: Poválečný plán Pardubic z let 1925-1926.

Příloha č. 3: Současný plán Pardubic ve stejném měřítku.

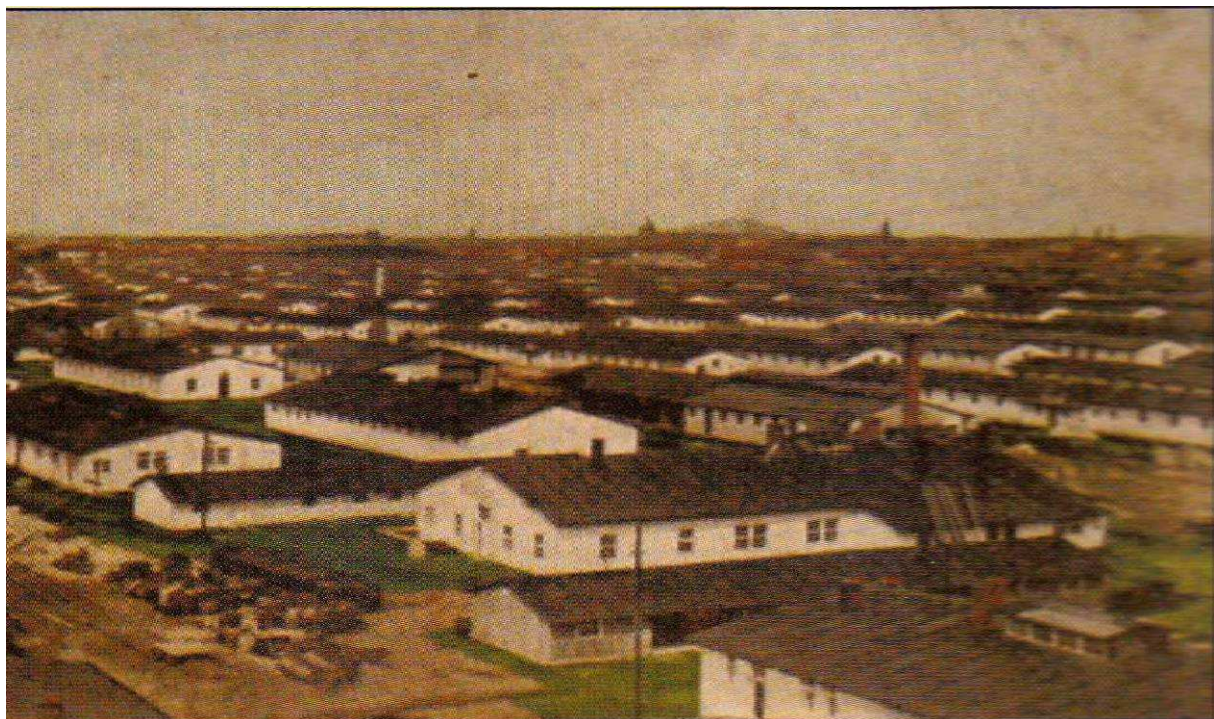
Příloha č. 4: C. a k. vojenská nemocnice zakreslená do současného plánu Pardubic.

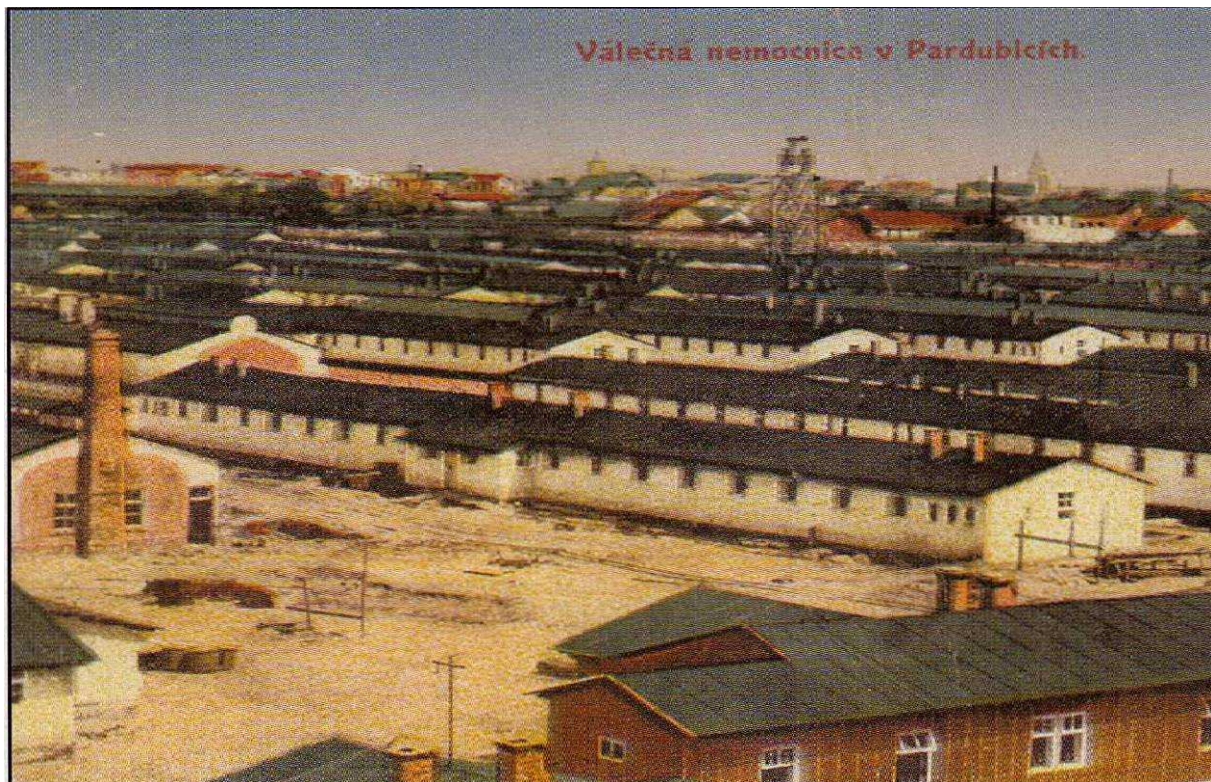
Příloha č. 5: Podrobný plán válečné nemocnice.

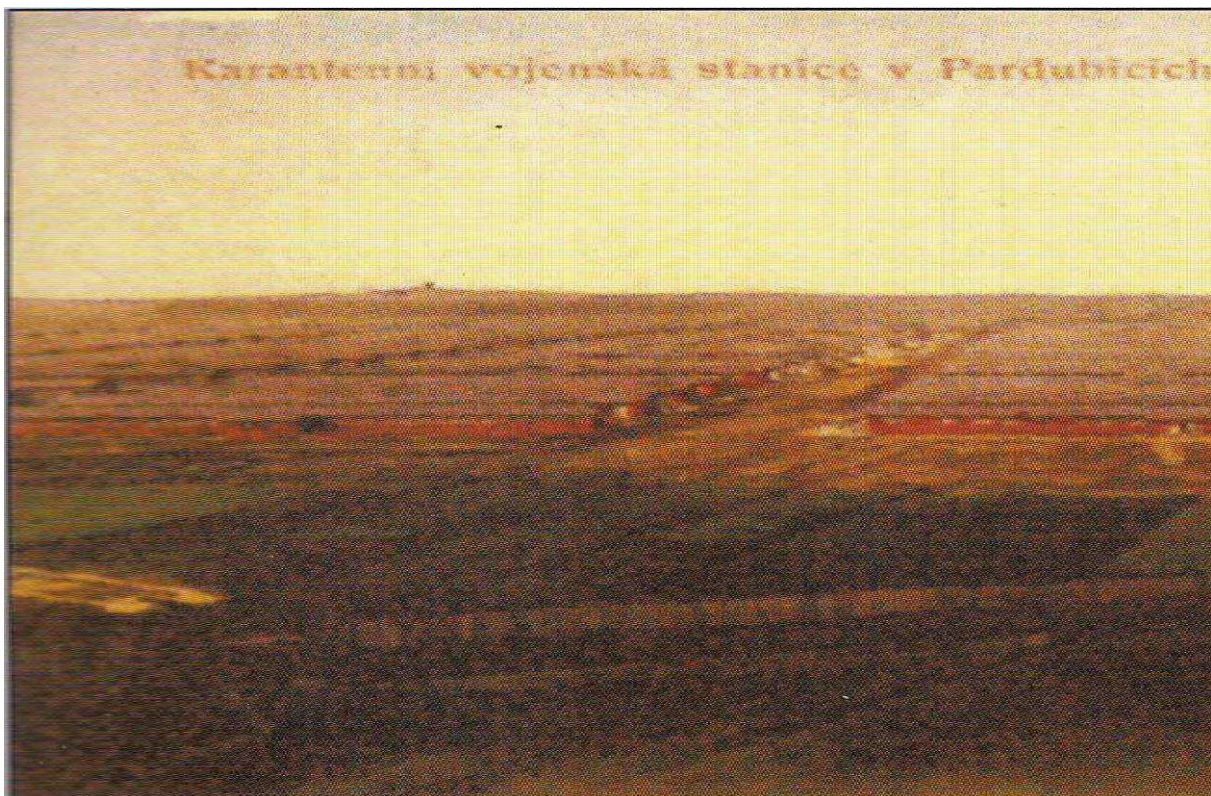
Příloha č. 6: Pohled na baráky s protipožární věží a komíny ze spaloven.

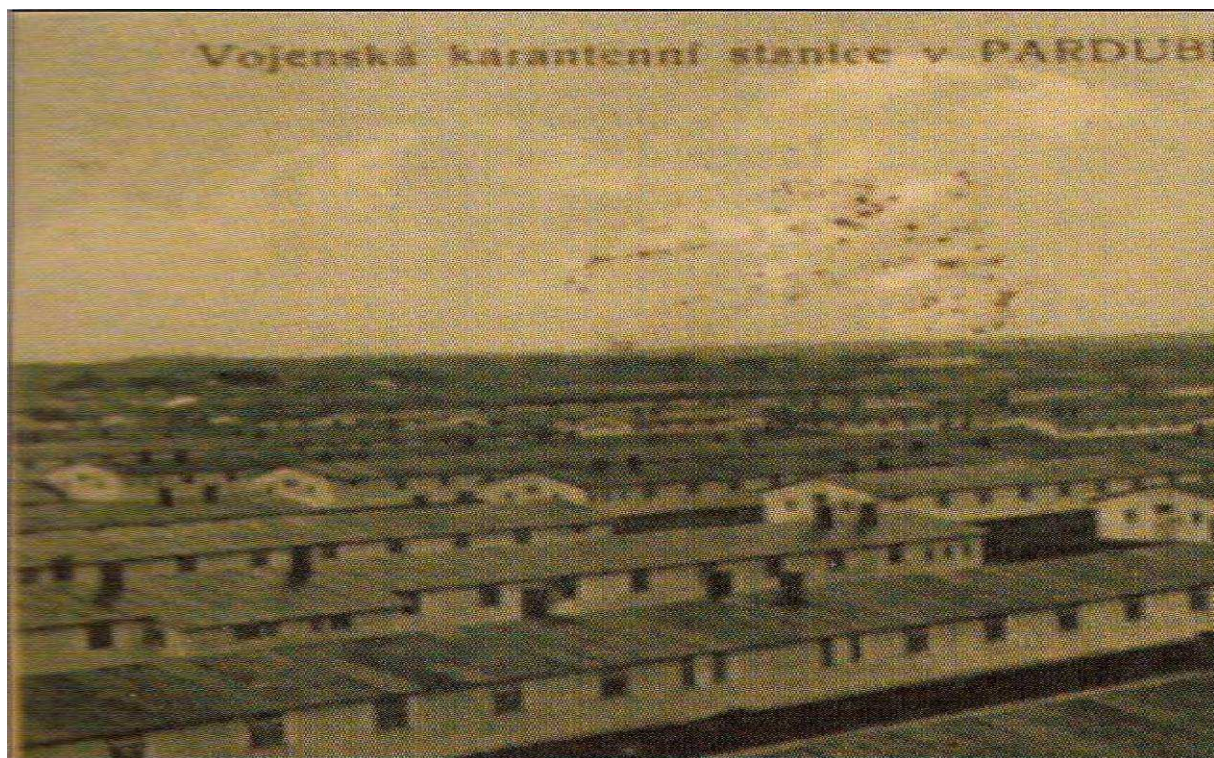
Příloha č. 7: Pohled na válečnou nemocnici.

Příloha č. 8: Pohled na rozestavěnou válečnou nemocnici. Opět je vidět strážní věž, ale i panorama města v pozadí.

Příloha č. 9: Karanténní vojenská stanice v Pardubicích.

Příloha č. 10: Vojenská karanténní stanice v Pardubicích.

Příloha č. 11: Výjev ze svěcení nemocnice. Nejspíš před budovou spalovny.

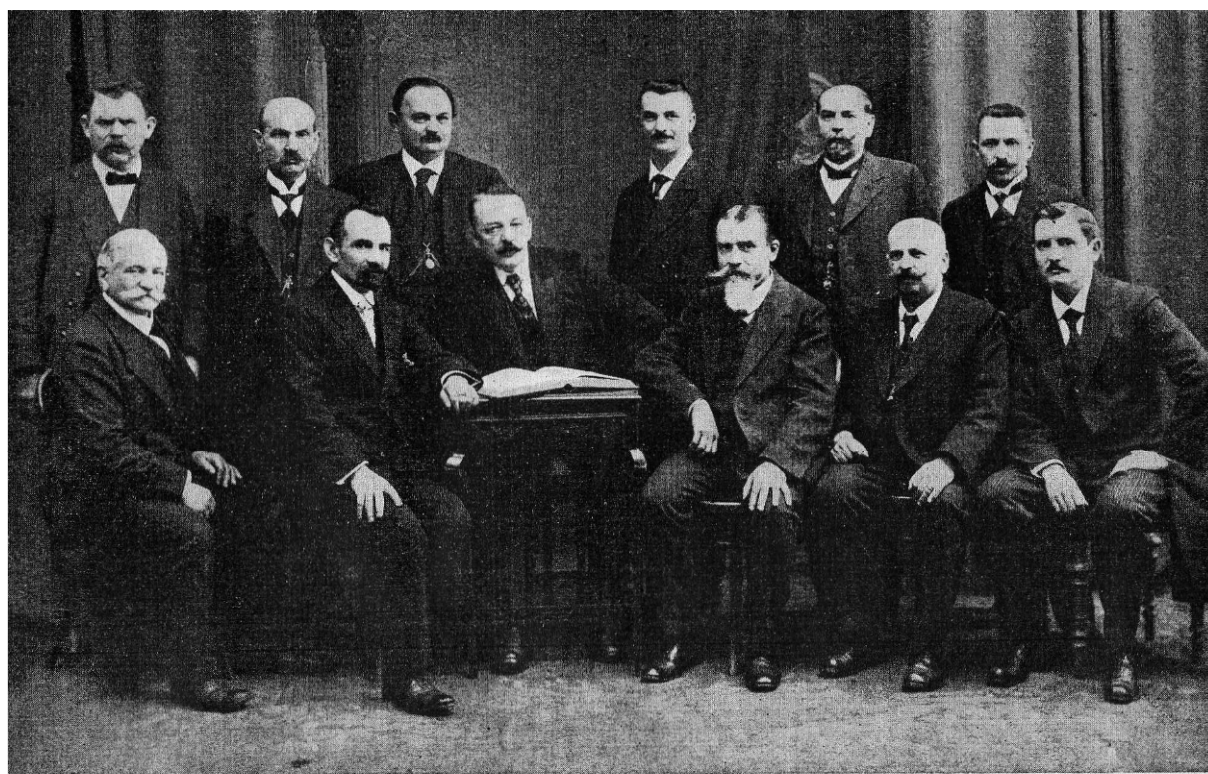

Příloha č. 12: Další výjev ze svěcení nemocnice. Tentokrát jedna z nádražních budov v pozadí a busta císaře s nápisem FJI.

Příloha č. 13: Fotografie stavitelů nemocnice.

Aprovizační komise v době světové války. Stojící od leva do prava: František Vácha, m. r., tajemník, Arnošt Kabeláč, řídící učitel, Karel Polák, pekař, Dr. Jaromír Červinka, soudní rada, Václav Hanuš, učitel, Antonín Forchsam, intarsista; sedící od leva do prava: Gustav Oesterreicher, obchodník, Josef Štěpán, pozlacovač, Josef Sochor, starosta, Ladislav Kus, m. r., obchodník, Antonín Čížek, ředitel záložny, Tichý, ředitel okresního zastupitelstva.

Příloha č. 14: Aprovizační komise města Pardubic.

DEN ZA VÁLKY V PARDUBICÍCH

„Nervosní ruch, jenž zmítal Pardubicemi několik prvních neděl po vyhlášení války a pocity nedočkavosti po zprávách, jimiž chvělo se město v prvním roce válečném, ustoupily dnes resignovanému klidu. Každý ví, že ani svými tužbami, ani svým temperamentem nikdo nic nezmění na běh událostí. Zdá se, že vědomí povinnosti pracovati a udržovati život hospodářský i duševní dle možnosti na dosavadním niveau, zakořenilo se pevně v nitru každého z nás a právě tato naše klidná houževnatost, ta rovnováha v hlavách i v srdcích naplňuje respektem cizince, kteří v dosti hojném počtu dnes v Pardubicích dlí a poměry ve své domovině porovnávají s našimi. Zevnější scenerie našeho města liší se nyní jen nepatrně od scenerie dob předválečných. Tepna Pardubického života, Královská třída, ráno sice zůstává déle než jindy neoživena, neboť zmizeli první její oživitelé mezi 6 – 7. hodinou ranní, pekařští učenníci. Kteří roznášivali houstičky a rohlíčky po domech. Chlebíček přikrajuje se ke kávě a je velkým svátkem v domácnosti, když hospodyňka udělá překvapení a upeče nepředvídaně v troubě na plechu několik žemliček.

Po půl 8. počíná se oživovat chodník před poštou. Očekává se východ listonošů slečinkami z advokátních kanceláří a z obchodů. I redaktory a jiné nedočkavce zde vidíme. Čekání ukracuje se čtením telegramu z bojiště, vyvěšovaného v přízemním okně poštovní budovy a přetřásáním přečtených zpráv. Uplatňují se strategické náhledy občanů, vojenskému řemeslu vždy dalekých, ale to už je tak v povaze lidské, že člověk chce rozuměti vždy tomu nejlépe, co je mu nejvzdálenějším. Jakmile se objeví listonoši, jsou obklopeni a obrání o slušný objem svěřených jim zásilek. Chodník se vyprázdní a hlavní třídou rozvinují se jako v biografu ustálené obrázky. Potkáváme obvykle tváře advokátů a úředníků, spěchajících k úřadům. Mihne se kočár se ženským kočím vezoucí p. primáře do nemocnice. Znamé paničky, s pečlivě uloženým chlebovým lístkem v taštičce, ubírají se na koupi, vyměňujíce navzájem stesky o drahotě. Kolem návěstních tabulí, na nichž vylepena jest nějaká nová úřední vyhlášky kupí se něco lidí. U soudu je poměrný klid. Válka zarazila hospodářský život alespoň v jeho právních vztazích, a pokud tyto vztahy existují, přistupuje se k jejich urovnání jen v případech nejnútnejších. Za to na okresním hejtmanství je stále živo, zejména v odděleních aprovizace a podpor rodin narukovaných. V prvním oddělení od rána do večera střídají se návštěvy representantů approvisačních komisí městské i okresní s návštěvami komisionářů obilního ústavu válečného, starostů obesních, mlynářů a obchodníků. Druhé oddělení stále obléháno jest ženami všeho druhu, jejichž stesky a věčnou nespokojenost těžko je uspokojovati.

V kanceláři okresního výboru je ruch jako na plodinové bursě. Zde sbíhají se nitky approvisace nejenom města, ale i celého okresu, sprádené v trvalé příznivou výslednici organizačně velice schopnou rukou p ředitele Tichého. Zde kolkuje, kombinuje, zásoby rozděljuje, ceny stanoví a před dřevěným šaltrem psacího stolu ředitelova střídají se obilní agenti, mlynáři, starostové obcí, obchodníci, přebíhající neustále mezi hejtmanstvími a okresním výborem. Neobyčejný soulad mezi approvisační prací hejtmanství a okres. Výboru jest právě příčinou příznivého stavu zásobovacího Pardubic a okresu. Po desáté hodině objevují se skupinky pensistů, dopolední vytrvalá to část komparsu, uličního jeviště pardubického. Prochází se vážně, mají dost času, aby si prohlédli vše pozoruhodného na návštěvních tabulích a za výklady. Zvonky mlékařských vozů zvoní. Před novostavbou spořitelny stojí několik znalců, uvažujících o všech výhodách a nevýhodách budovy.

Pana skřivana z „rakousko uherské“ a p. Záleského ze „Živno“ potkáte ještě s jejich černými portefeuille v ruce.

Z policejního úřadu ubírá se ředitel městských úřadů i při největším návalu starostí úředních usměvavý, pro každého přívětivé slůvko mající.

K jedenácté hodině schází se „stammgasti“ do svých vináren. Tyto jsou hojněji navštěvovány než před válkou, neboť jest mnoho co k povídání a hledá se roztržení myslí. V jedné, na Královské třídě, shromažďuje se svět obchodní. Tam dělají se válečné ceny. V druhé, na náměstí, kol stolu „u plenty“ sedá společnost, již sice předsedá „veřejné mínění“, ale o politice a o válce se tam mluví nejméně. Spíše tak o pstruzích, žížalách, o medovém másle, drahotě kávy, o tom kde je k dostání kanastr atd. pije se „bzenec“ a zapíjí se v nedostatku Pyrrhu a bombity, řeckým vínem. Vinárník nařiká na vysokou daň z vína a hosté počítají, kdy zase bude proto víno zdraženo a křižují se, zlobíce tím vinárníka. Občas za skleněným přístěnkem zadrnčí telefon a některého zapmenuvšího se mužička reklamuje ženuška pro stydnoucí oběd. Kol půl jedné rozchází se však k domovům.

Po jedné ukazuje už ulice, že máme v Pardubicích karanténní nemocnici. Vojáci rekonvalescenti vycházejí v řadách na procházku městem. Trafika paní Francové proti poště jest jimi plná, ale vojáckové odcházejí namnoze s prázdnem. Cigarety vůbec nejsou, tabák v tak malém množství, že je ihned vyprodán a tak zbývají jen doutníky, jejichž milovníky vojáci právě nejsou. Reptající hlasy nejen v řeči české a německé, ale i polské, maďarské a rumunské, slyšíme před pultem. Nejmrzutější je však paní Francová sama a tomuto rozhořčení dává výraz nejeklatantnější tím, že nechává krám dopoledne až do půl jedenácté uzavřený. S vojáky objevují se i ošetřovatelky v modrých neb černých pláštích a v dlouhých závojích. Je jich v karanténě veliké množství a staly se už pravidelnou stafází našich ulic.

V době zastavení všech zábav a všeho veselí, jediným společenským střediskem jest odpoledne a k večeru kavárna na „Veselce“. Poskytuje pravý obraz pestře rozmanitého života válečného. K stálým stolům předválečným, jako např. ke stolu šachistů, kdež kraluje p. Sršeň a ke stolům kartářů, které z jejich vášně nevyruší nejsensačnější události válečné, přibýly stoly lékařů z karanteny. U jednoho zasedá mladá doktorka, obklopená vždy veselými fešnými mediky. U jiného vidíme zase už vážnější doktorské tváře, též s dlouhými šedivými vousy, patriarchálního rázu. Vedle toho jest však „Veselka“ velkou průchodní stanicí válečnou. Zastavuje se zde vše, co Pardubicemi projíždí a co válka sem zaneše. Je to obraz pestrý a zajímavý, pastva pro oko i látka k rozhovorům. Důstojníci i vojáci nejrůznějších zbraní i nejrůznějších fysiognomií, z nichž dá se doudit národnost. Časem rozlehne se kavárnou pronikavý, jakoby dětský hlásek maličkého pejska, jemuž ihned odpovídá jiný stejně tenounký štěkot. Z galantnosti ku krásným majitelkám obou zvířátek věnuje se tomu shovívavý úsměv, jinak by byl rámus. Když už se píše o „Veselce“, nelze se nezmínit o „formance“, kdež lidový humor a lidová strategie má volné pole po celý den. Jenom nedostatek piva časem kalí rozum navštěvovatelů „formanky“. Kolem sedmé hodiny zvedne se v kavárně jeden za stálých stolů k půlhodinné procházce po chodníku. Zde setkává se se svými dámami a umlouvají se návštěvy biografu, je-li lákavý program, nebo alespoň schůzka u „Střebských“. Potřeba sejít se a pohovořit je tak naléhavou v nynějších dobách.

Biograf Imperiál i městský jsou večer naplněny a je-li divadlo nebo koncert, není také jisté ani jedno místo prázdným. Touha po zábavě zdá se stoupati v těchto těžkých časech. Chce se zapomenout a zapomíná se skorem až příliš mnoho a příliš brzy, zejména ženami. Večerní promenáda na Kralovské třídě koketní elegancí dámských toilet nezadá v ničem s elegancí a přepychu předválečného. Ženy jsou na chodnicích v převaze, oči jim jiskří, krásou a půvaby kolem sebe hýří, baví se, smějí se a tam někde na severu nebo na jihu jich mužové a milenci v zákopech zachmuřeni vzpomínají. Po biografu nebo divadle do půlnoci oživeny jsou ještě hostince i vinárny. A tak končí den, aby začal opět stejně v nadějích a očekávání věcí příštích a ve snaze po rozptýlení starostí na nás naléhajících a nás tísnících.

Jedinou útěchou nám musí být ten klid, který samoděk v nás všech se zahostil a z něhož mluví pevná vůle přemoci vše, co přijde jednotou duchů, jež vyhlášením války samoděk také nastoupila.“¹

Příloha č. 15: Novinový článek popisující den za války v Pardubicích.

---

¹) Samostatné směry č. 18. 23. březen 1916. s. 2-3.